

Szombat

1994 november

A Magyar Zsidó

Kulturális Egyesület folyóirata.

Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

KARDOS G. GYÖRGY

KÁDÁR IVÁN

ITAMÁR JÁOZ-KESZT

KOMORÓCZY GÉZA

SCHWEITZER JÓZSEF

SZABOLCSI MIKLÓS

TURÁN TAMÁS

Főszerkesztő:

SZÁNTÓ T. GÁBOR

A megjelenést támogatják:

SOROS ALAPÍTVÁNY,

AMERICAN JOINT

DISTRIBUTION COMMITTEE,

FOUNDATION RICH,

„A MAGYARORSZÁGI NEMZETI

ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEKÉRT”

ALAPÍTVÁNY,

TAN-TÚRA UTAZÁSI IRODA

Címlapunk felvételei a Magyar Zsidó

Kulturális Egyesület október 11-én

felavatott új helyisége megnyitóján

készültek. Fotó: Dunajszky Gábor

A Szombat e havi számát Bokros

Birman Dezső szobrai és grafikái

illusztrálják.

A héber szavak átírása a szerzők
felfogását tükrözi.

Terjeszti a HÍRKER Rt., NH Rt., az
Extrahír és a Sziget Rehabilitációs
Kisszövetkezet.

A kéziratok szerkesztése lezárult:

1994. október 14-én. Szerkesztőség

és kiadóhivatal: Budapest VII., Garay u. 48.

Levélcím: 1440 Bp. 70. Pf. 216.

Telefon: (36-1) 267-0840

Telefon/Fax: (36-1) 142-6924

Szerkesztőségi órák és hirdetésfelvétel:

csütörtökönként 16 és 17 óra között.

Előfizethető a kiadóhivatalban, illetve

postautalványon

az OTP 218-98093/521-006670-7

„Szombat” számú alszámlán. Lapengedély

száma:

III/Kul/174/1989. HU ISSN 0865-3844

Készült a La Chance nyomdaüzemében.

Felelős vezető: Hajas Attila.

Tartalom

Hazai dolgaink

- 2 Olvasóink írják
- 3 Simon Iván: Beszélgetünk, csak beszélgetünk
- 5 Statisztika az 1944-ben elrabolt zsidó vagyonról (G. J.)
- 6 Házavató a Magyar Zsidó Kulturális Egyesületben (sz. t. g.)
- 7 Felavatták a Magyar Zsidó Közösségi Házat
- 8 „A zsidó szellemi érték az európai gondolkodás kiiktathatatlan része” – Erős Ferenc szociálpszichológussal beszélget Szántó T. Gábor
- 11 Erős Ferenc versei
- 12 Antisemitizmus az egyetemisták között
- 15 Ne másoktól várjuk, amit nekünk is el kell végeznünk – a Magyar Zsidó Pedagógus Önképzőkörrel
- 17 Diákpályázat a magyarországi holocaust emlékére (Drucker Tibor)
- 18 Hazai hírek
- 19 Novemberi (december eleji) programok

Világ

- 20 Nem koldusok, partnerek vagyunk...
- 20 Plutokrata és oligarchikus szervezetek? – Joszi Beilin izraeli külügyminiszter-helyettes sajtótájékoztatója
- 21 Jiddis tévéműsor és héber iskola Moldáviában (G. J.)
- 23 A moszkvai Salom zsidó színház (Bokor Gabriella)

- 24 Képzelt beteg – Der imaginer kranker – a bukaresti jiddis színház Jean Waldman-nal és Mya Lontescu-val beszélget Gadó János
- 25 Innen-onnan

Hagyomány

- 29 Chanukka ünnepe a Bibliában (Schmelowszky Ágoston)

Történelem

- 30 Lichtmann Tamás: Kisebbségben Egy orvos élete
- 34 Nézz vissza haraggal?

Kultúra

- 35 Erős Ferenc: A láger szelleme
- 35 Erős Ferenc versei
- 36 Berczeller Imre: A bakancs
- 39 Az elfelejtett magyar expresszionizmus: Bokros Birman Dezső Gera Évával beszélget Szegő György
- 41 Rejtélyes manhattani haláleset (Gervai András)
- 33 Az Ének ideje (Rónai Ádám István)
- 42 Könyvespolc
- 44 Az Országos Rabbiképző Intézet Könyvtárának újabb szerzeményei

Summary

The front page of the November issue of *Szombat* shows of the opening of the new premises of the Cultural Federation of Hungarian Jews. We have also included a photo report on the *Budapest Jewish Community Centre* that was recently opened. In our editorial *Iván Simon* writes about the need for better communication between the various Jewish organizations and the need for organizing a conference in order to reach a consensus on basic issues, such as education, fear of anti-Semitism, combatting anti-Semitism and genuine representation of Jewish interest - also to international Jewish organizations -, and, also, to define the long-term strategy for the Hungarian Jewish community.

A survey is now under preparation on the Jewish properties confiscated in 1944 with the aim of presenting a specific and precise value in the negotiations over compensation conducted with representatives of the Hungarian state.

In an interview given to *Gábor T. Szántó*, *Ferenc Erős*, a social psychologist speaks about the effects of his parents' repressed Jewish identity and about the silence surrounding the 'Jewish question' in his family - and how he only found his own Jewish identity through his research on Jewish issues. He voices his conviction that a genuine Jewish community experience is all but denied to individuals who only found their way back to the Jewish fold in their 50s. His poems and his research themes are the intellectual elaboration of his attraction to, and fascination with, traditional Jewish life.

In reaction to earlier statements made by *Yossi Beilin*, Deputy Foreign Minister of Israel, the president of the World Zionist Organization, *Gad Ben Ari* has promised cautious reforms instead of sweeping organizational changes. At a press conference held in Budapest *Yossi Beilin* has again repeated his charges that the World Zionist Organization and the Jewish Agency are plutocratic, oligarchic organizations in dire need of reform.

This issue includes reports on the Jewish cultural renaissance in Moscow, as well as on the Yiddish language television programmes and the Hebrew kindergarten launched in Moldavia; also included are reports on the Yiddish theatre in Moscow and in Bucharest.

The section on Israel features an essay by *Tibor Várkonyi* on the long-term perspectives of Near eastern peace, on the activity of capitalist kibbutzim and on newly-launched commercial television channels.

Ágoston Schmelowszky's paper surveys the mention on Chanukah in the Bible.

Literary critic *Tamás Lichtmann* reviews one possible strategy for survival, as reflected in the life of Jewish doctor who is repeatedly forced to make difficult choices. *Ferenc Erős's* novel recounts the life of a Holocaust survivor who becomes a Communist, another distinctive and, also, tragic strategy pursued by Holocaust survivors in eastern Europe.

In an interview given to *György Szegő*, art historian *Éva Gerő* talks about the sculptor *Dezső Bokros Birman*, whose works illustrate the present issue of *Szombat*. We have included a review of *Woody Allen's* new film, "Manhattan Murder Mystery", and of the new cassette featuring the Goldmark Choir of the Rabbinical Seminary.

We wish all our readers a truly happy Chanukah!

Olvasóink írják

Kártérítésre várva

Olvastam a legutóbbi számukban a németországi kárpótlás ügyét, amely sajnos nagyon várat magára. 1991. december 20-án kezdtem el a levelezést Dr. Fábián Béla ügyvéddel, aki Heilbronnban lakik. Úgy értesültem, hogy a múlt évben Fábián ügyvéd úr Pesten járt, akkor már 300 ügyfele volt. Azóta semmi hírem róla.

Egészségromlás címén nyújtottam be az igényemet 5.000 DM-es kárpótlásra, sajnos mind a mai napig egyetlen fillért sem kaptam.

A teljes szöveg és a mellékelt iratok lefordítása 9.000.- Ft-ba került annak idején, most már nem vagyok hajlandó tovább levelezgetni, úgy látszik nekünk nem érdemes.

Nagyon kérem, ha módjukban áll legyenek a segítségünkre, hisz oly

sokan meghaltak már, akiknek járt volna, tudom arra vár a német állam is, hogy minél kevesebben érik meg az esetleges jóváhagyásukat!

Sajnos ez be fog jönni nekik, mert az én egészségi állapotom is olyan, hogy csak egyik napról a másikra vagyogatok.

Örülnék, ha levelemmel segítségükre lennék, egyben kérem Önöket, ha lesz valami változás, azt a Szombathelyben ismét közöljék, mert mi vidékiek úgy is nagyon keveset tudunk meg, amit már a fővárosban régen mindenki tud.

Szíves további intézkedésüket várva, maradok

hittestvéri üdvözléssel.

özy. Fürst Lászlóné

8360 Keszthely, Honvéd u. 7.

Válasz a viszontválaszra

Tisztelt Szerkesztőség!

Az előző számban általam számonkért „beharangozása” a Bukaresti Jiddis Színház vendégjátékának – állításommal ellentétben – valóban megtörtént a Szombat hasábjain, ezért elnézést kérek! Igaz, a nyomda hibájából az előadás után néhány nappal kaphattuk csak kézhez az inkriminált lapszámot.

Simonyi Péter

Hibaigazítás

Lapunk októberi számába a nyomda mulasztásából számos hiba csúszott. Ezekből most csak egyet helyesbítünk: a 38-ik oldalon fordítva jelent meg Haynal Morán festőművész grafikája. Olvasóink és a grafikus elnézését kérjük.

*

Édesapámat keresem

Ezt a levelet Fröhlich Róbert rabbi kapta, és szerkesztőségünket kérte fel közlésére.

Édesapámat Kasztriner Sándornak hívták. A II. világháborúban elhurcol-

ták, mint oly sok zsidó embert. Édesanyámmal, és testvéremmel magunkra maradtunk, és talán nem fontos részleteznem, rengeteget szenvedtünk. A bélyeget lelkünkig hatolva családomra nyomták, mely gyermekkorom meghatározó módon kísérte végig, és még a mába is elnyúlik. Mindig nehéz körülmények között kellett megküzdenuk családjunk létfenntartásáért, egész életünkben keményen dolgoztunk családjunk emberhez méltó, és tisztességes megélhetéséért.

Az életemben még az egyetlen szeretném elérni, hogy édesapám családját, hozzátartozóit megtaláljam, melyben talán segítségemre tudna lenni. Levelemhez mellékelek édesapámról egy fényképet, és halotti anyakönyvi kivonatát.

Tisztelettel:

Nyárádi Józsefné

2800 Tatabánya V.,

Béla király krt. 55. I/1.

Folyószám: 140 / 1958

Kasztriner Sándor

(a halotti családi és utóneve)

Ujpest

városban
közösségben

1891. febr.

hó. 3.

n született*

éves, hónapos, napos

nyugdíjas géplakatos

foglalkozású,

Tatabánya I. Végő u. 19

lakos,

Tatabánya I.

városban
közösségben

1958. június 15.

hó.

napján

Ezerkilencszázötvennyolc

június tizenöt

(a halálozás ideje betűvel)

meghalt.

Szülei: néhai Kasztriner Antal

néhai Ingelszberg Fanni

Családi állapota: nős

Házastársa: Dognár Terézia

A Szombat szeptemberi számában a 17. oldalon a latin közmondás pontosan így hangzik: *Homo sum et nihil humani a me alienum puto.* (Ember vagyok, és ami emberi, tőlem nem áll távol.)

Dr. Bihari József

Eger, Kodály u. 16.

TISZTELT OLVASÓNK!

Közeledik az év vége. Ne feledje megújítani Szombat-előfizetését 1995-re, vagy ha eddig hónapról-hónapra vásárolta folyóiratunkat, jövőre válassza a kényelmesebb megoldást:

FIZESSEN ELŐ
A
SZOMBATRA!

Simon Iván

Beszélgetünk, csak beszélgetünk

ZSIDÓSÁGOMHOZ HÁZASSÁGOM RÉVÉN (1970) tévedtem vissza. A Dohány utcai zsinagógában tartott esküvőnk annak idején nem kis feltűnést okozott. Ugyanakkor 1957-es alijánk (majd 1960-ban történt hazatérésünk) okán mindig is tudtam és – nyíltan – vállaltam önmagam, mert saját keserves tapasztalataim tanítottak meg rá, hogy így a legkönnyebb nekem is, a környezetemnek is. Az én hátam mögött nem kellett összesűgni, mindenkivel nyíltan beszéltem eredetemről, amin "szokatlansága miatt" nagyon sokan – mint mondták: kellemesen – meg is lepődtek. Később közeli családom egyik tagja a Hitközség vezetésébe került, így viszonylag közelről volt lehetőségem figyelni a "hivatalos" zsidó közélet eseményeit.

A „családi kapcsolat” volt az oka annak is, hogy távol maradtam a rendszerváltást követő zsidó csatározásoktól, illetve – személyes barátságaimat és kapcsolataimat kihasználva – megpróbáltam valamilyen közvetítő szerepet játszani az akkori két "nagy" ellenfél: a szárnyait bontogató MAZSIKE és a Hitközség között. Azóta is csak figyelek, beszélgetek, megvallom: egyre csüggedtebben és egyre kevesebbet. Valami elkezdődött pár éve, nekiiramodott, kiszabadult energiáink a sok-sok évig lezárt palackból, csak úgy sistergett a levegő. Majd eljutottunk a mához, és úgy érezzük a lendület fogyóban, félő hogy leáll, sőt elhal, elcsikad az ÜGY.

Nem kevés amit elértünk pár év alatt, miért hát ez a búskomorság, ez a félelem, ami át-átszővi beszélgetéseinket? Mert beszélgetünk. Még beszélgetünk. Keressük az okokat, saját rossz érzetünk, előérzetünk okait. És lelkiismeret-furdalásunk van, mert – ugyan *amatőr színvonalon*, de – olyan *professzionális* lett minden. Vége a pionír romantikának? Konszolidálódtunk, de mindenki – aki egy kicsit is odafigyel – tudja, hogy nem jó szinten. Beszélgetünk. Az egyesületekben (remek előadásokat követő vitákban), ünnepekkor a zsinagógák hátsó traktusaiban, illetve a zsinagógák előtt, szülői értekezleteken, esküvőkön, temetéseken, bármicvőkon, baráti társaságokban, a *Szombat* hasábjain, mindenütt. Élünk egy már-már rutinszerű (ritusszerű) zsidó életet, de mindannyian tudjuk, hogy ennek az életnek, ezeknek a beszélgetéseknek, ezeknek az alkalmasszerű zsinagógalátogatásoknak nem sok közük van egy igazi közösségi léthez. „*Majd a Révay utcai közösségi ház...!*” mondják a hivatalból optimisták. Igen, beszélgetni ott is lehet (mondom én).

KICSIT AHHOZ HASONLÍT A DOLOG, MINT amikor sok-sok ember összegyűlik egy füves réten, mindenki leheveredik, nézelődik, tépkedi és rágcsálja a fűszálakat, kisebb csoportokban beszélget, örül, hogy a szomszédja is itt van, *csak már fogalma sincs senkinek róla, hogy miért is gyűltek egybe*. A hasonlatnál maradva: ha ez a heverészás a végcél, akkor nincs semmi baj. De mindenki sejti, hogy nem

az (a rét körül farkasok ólálkodhatnak), és csak a magukat mutogatók, mutatványosok, emléktárgyárosok, lacikonyhások vannak igazán megelégedve (marasztalják is a népet). Mindenki arra vár, hogy *valaki* elkiáltsa magát: "emberek, induljunk...", és ez a *valaki* megmondja, hogy hová, merre, ez a *valaki* megjelöli az "igazi" végcél (vagy *valaki* végre kimondja, hogy "oszoljunk emberek, ennyi, a lényeg az volt, hogy nyíltan összegyűltünk, demonstráltunk egy kicsit"). A hasonlatot félretéve, úgy gondolom, hogy a megtorpanás alapvető, ideológikus oka az, hogy *a magyar zsidóságnak – mint közösségnek – nincsen megfogalmazott stratégiája*. Persze nem valószínű, hogy található a magyar zsidóság egészére ráhúzható stratégiai uniformis. Az sem biztos, hogy egy megfogalmazott stratégia egyáltalán megvalósítható, ha nem számol bizonyos realitásokkal, pl. bizonyos önérdekkel, a hitélet szomorú helyzetével, a zsidó közélet belterjességével (ugyanakkor anakronisztikus tagoltságával), a jelenlegi Hitközség-centrikus jog- és gazdasági renddel, az ország gazdasági (és az ebből következő társadalmi) instabilitásával, a látens, atavisztikus félelemmel, és az ebből (is) származó, folytonos identitászavarral.

BESZÉLGETÜNK. ELMEGYÜNK NÉHA (NAGY-ünnepek, vagy az újjáépítés utáni avatás ürügyén) a zsinagógába is, és nyugtalankodunk. Beszélgetünk. De mikor fogunk *megbeszélni* valamit? Mikor, és hogyan érik a magyar zsidóság – még ellenségeink által sem elvitatható – individuális intellektusa az egész magyar zsidóság kollektív bölcsességévé? Nem lehetne *erről* beszélgetni egy kicsit? Borzasztóan kíváncsi vagyok kinek-kinek a véleményére. Meghívnám e „zsidó Monorra–Lakitelekre–Balaton-szárszóra” a MAZSIHISZ vezetőit, a rabbikart, a zsidó szervezetek aktivistáit, számos zsidó elkötelezettséggel vállaló kiválóságot (írókat, művészeket, szociológusokat, pszichológusokat, jogászokat, tudósokat stb.), valamint néhány nem zsidó barátunkat (Jancsó Miklóstól, Donáth Lászlóig). Beszéljessünk!

A megvitatandó témák

1. A magyar zsidóság alapvető gondja, hogy a valamilyen szinten zsidó identitástudattal rendelkezők csak nagyon csekély hányada vonható be a zsidó közéletbe, amelynek egyenes következménye a vallást (hagyományokat) gyakorlók szűk köre. Úgy gondolom, hogy a zsidó közéletbe történő „bevonás” leghatékonyabb eszköze az iskolarendszer, amely nemcsak a tanított gyermeket, hanem annak hozzátartozóit is aktivizálni képes. Ennek a célnak a függvényében a zsidó (a zsidó hagyományokon keresztül a zsidó identitás vállalására nevelő) iskolán van a hangsúly, nem különösen érdekes a „direkt” vallásosság mértéke (a zsidó tudatosság szélesedésével – statisztikai alapon – automatikusan nőni fog a

vallás iránt érdeklődők, majd elkötelezettek száma is). A sokszínűség (a választás lehetősége) egyenesen hasznos, mert mindenki számára lehetővé tesz valamely átmenetet, fokozatosságot. A fentiek tükrében:

- ☐ A jelen helyzetet „kiinduló állapotnak” tekintve fel kell állítani egy szakbizottságot (oktatási tanács), amely már rövid távon is koordinálja, összehangolja a meglévő oktatási intézmények munkáját. Az erőforrások közös, jobb kihasználásával összességében jelentős színvonal emelkedést, megtakarításokat lehet elérni.
- ☐ A magyar zsidóság rendelkezésére álló, a nemzetközi szervezetek által biztosított erőforrások jóval nagyobb hányadát kell az iskolarendszer fejlesztésére fordítani. Jelentősen emelni kell az oktatás színvonalát (el kell érni, hogy intézményeink a legjobb – az egyházak, illetve az állam által üzemeltetett – iskolák színvonalát elérjék, sőt, meghaladják), mert csak így lehet vonzóvá tenni iskoláinkat azok – a többségben lévő szülők – számára is, akik a hangsúlyokat, prioritásokat az oktatás színvonalára helyezik.
- ☐ Felül kell vizsgálni a teljes zsidó oktatási rendszert, és ki kell dolgozni egy hosszútávú fejlesztési programot, amelynek célja egy olyan – a vallásosság teljes skáláját átfogó – zsidó szellemiségű, a „hagyományos, világi tárgyakban” egységes alapelvek szerint működő iskolahálózat létrehozása, amelyben valamennyi zsidó család számára akad elfogadható alternatíva.
- ☐ Meg kell kísérelnünk kidolgozni – az illetékesekkel együttműködve, ha kell, nemzetközi segítséggel – a Rab-biképző Intézet problémáinak megoldására egy csomagtervet.

2. Megfelelő szakemberek segítségével ki kell dolgozni azt a stratégiát, amelynek célja a magyar zsidóság „rejtőzködési kényszerének” (paranoiájának) fokozatos feloldása. Meg kell keresnünk az antiszemitizmus elleni harc

új – preventív – módszereit. Meg kell erősítenünk a „pozitív propagandát” terjesztő zsidó sajtót, művészeteket, létre kell hoznunk zsidó értelmiségi és polgári egyesüléseket.

3. Ki kell „találnunk” azt a módszert, amellyel a közélet, a művészet, a tudomány zsidó potentáit meg tudjuk nyerni ügyünknek, terveinknek.

4. Ki kell dolgozni egy olyan stratégiát, amely hosszú távon lehetővé teszi – a vallási prioritások figyelembevételével – a sokszínű magyar zsidóság alanyi szintű érdeképviseletét (amelyhez hozzátartozik a „zsidó alany” meghatározása is). El kell érni, hogy a zsidó közügyekben, a zsidóság kollektív erőforrásainak elosztásába való beleszólás lehetősége ne a vallási kötődés mértékétől függjön. El kell érni, hogy a zsinagógák köré egy bővebb, polgáribb aura is tartozzék (hogy a zsinagóga betölthesse eredendő funkcióját, amely nemcsak transzcendentális, hanem – élén a rabbival, tágabb értelemben vett – szociális volt), hogy egy-egy közösség viszonya a valláshoz az adott közösség „belügye” legyen. Stratégiailag el kell érni, hogy a nem területileg, hanem más szempontok szerint szerveződő zsidó autonómiák is emancipálódhassanak, és a magyar zsidó közösség „hivatalos képviselete” ezen területi és más módon szervezett autonóm közösségek valamilyen „parlamentjévé” válhasson.

5. Létre kell hozni egy olyan bizottságot, amely a Magyarországon működő külföldi zsidó szervezetek eddigi munkáját kiértékeli és a jövőben velük szemben a magyar zsidóságot egységesen képviseli. Meg kell értetnünk ezekkel a szervezetekkel hosszú távú érdekeinket, céljainkat, stratégiánkat, és el kell érni, hogy munkájukat ehhez igazítsák, sajátos érdekeiket, befolyásukat ezen bizottsággal egyeztetve érvényesítsék. El kell érni, hogy ne fordulhasson többet elő az az abszurd helyzet, hogy egy külföldi szervezet a magyar zsidóság háta mögött tárgyalhasson (ki tudja kinek a nevében?) a magyar állam képviselőivel.

Orchidea Restaurant

Eredeti kaliforniai környezetben, hangulatos amerikai háttérzene mellett válogathat specialitásainkból:

Steak, omlett, lazagna, ravioli, amerikai pancake, salátatálak, gyerekmenü, Ft-os munkaebéd (business lunch).

Légkondicionált éttermünkben 11 ország 33 féle sörét kínáljuk. „Margit” különtermünkben esküvői rendezvényt, sajtófogadást, érettségi találkozót 60 fő részére biztosítunk. Gyertyafény - elegancia - szolid árak

99 étel – 199 forintért!

„Egyszerűen különleges!”

Legmagasabb minőség a legolcsóbb áron!

Nyitva tartás: 8.00–23.30 óráig

C í m : Budapest, VIII. Rákóczi út 29.

T e l e f o n : 138–2429

Tuborg Pub

VILLÁNYI
MICROTRADE KFT.

IMPORT MÉTERÁRU NAGYKERESKEDÉS

- bársonyokat
- béléseket
- mikroszálas anyagokat
- poliészter selymeket
- gyapjú és kevertszálas szöveteket
- viszkóz-rayon anyagokat

KÍNÁL BESZERZÉSI ÁRON!

Várjuk kedves vásárlóinkat!

1077 Bp. VII., Wesselényi u. 14.

Nyitva tartás: 8.30–16.30

Telefon: 142-6545, 269-7709

Fax: 142-6545

Statisztika az elrabolt zsidó vagyonról

A vidéki zsidóság gettósítása előtt egy héttel a németek arra utasították a Budapesti Zsidó Tanácsot, hogy azonnali hatállyal részletes adatokat szolgáltatson a hitközségekről. A Zsidó Tanács azonnal továbbította az utasítást a hitközségeknek, azzal a meghagyással, hogy „felsőbb utasításra” a kérdésekre 24 órán belül válaszolni kell. A címzettek a tőlük telhető legnagyobb gondossággal válaszoltak a részletes kérdőívre, amely teljes és részletes tájékoztatást kért az intézményrendszeréről, a vagyonról, az 1943-as és 44-es költségvetési adatokról, sőt, még a tagok által fizetendő vagyonadóról is, amiről pedig a hitközségek nyilván nem tudhattak. Ha e feltűnő ügybuzgóság okait kutatjuk, arra kell gondolnunk – véli *Frojimovics Kinga*, a hitközség levéltárának vezetője, aki a közeljövőben megjelenő anyag szerkesztésében működött közre – hogy a „felsőbb utasításra” kifejezésből a címzettek számára nem volt világos: az adatok a németek kezébe fognak kerülni. Erre utal az is, hogy a kapcsolatteremtés alkalmát megragadva a hitközségek képviselői számos egyéb problémájukról is beszámoltak (főleg a zsidótörvények és a munkaszolgálat által okozott súlyos egzisztenciális gondokról), a Zsidó Tanács segítségét kérve. (A németektől aligha remélhettek bajaikra gyógyírt.)

Tekintve a 24 órás határidőt, valamint azt a tényt, hogy az ez ügyekben járatos hitközségi vezetők javarésze ekkor már munkaszolgálaton volt, a beküldött anyag gyakran hiányos volt.

A beérkezett adatokat a Zsidó Tanács kartonokra átvezette, majd vármegyék és a hitközségek típusa (ortodox, neológ, status quo) szerint elrendezte. Nincs információ arról, hogy a németek kezdték-e valamit ezekkel az adatokkal. Mikor 1989-ben *Landeszman György*, a levéltár akkor igazgatója és *Schweitzer József* az irattárban rábukkant a páratlan értékű dokumentumra, az érintetlennek tűnt, mintha senki nem forgatta volna. A vészkorszakot követő negyven évet is sértetlenül vészelte át az anyag a hitközségen porosodva. 1991-ben a dokumentum felfedezői az Országos Rabbiképző Intézet Évkönyvében beszámoltak felfedezésükről és néhány részletet is közöltek. 1992-ben a *Judaistikai Kutatócsoport* munkatársai az egészet számítógépre vitték,

elvégezték rajta a szükséges szerkesztői munkákat és az anyag – a kutatócsoport gondozásában – most kiadás előtt áll.

A gazdaságtörténész számára hatalmas mennyiségű értékes információt tartalmaz ez az anyag, mondotta *Jehuda Don* professzor, aki a tel avivi Bar Ilan egyetemről vendégprofesszorként foglalkozik az anyag feldolgozásával. A magyar zsidóság történetéről már rengeteget írtak, de a gazdaságtörténeti részt elhanyagolták. Ez az anyag pedig elegendő információt tartalmaz egy átfogó gazdaságtörténet megírására.

Don professzor azonban nemcsak az utókor számára akarja feldolgozni a vidéki hitközségek adatait. A MAZSIHISZ és a WJRO (a kelet-európai zsidóság kártérítéséért fellépő nemzetközi szervezet) megbízásából a dokumentumokra támaszkodva megpróbálja felmérni, vagyonuk elrablásával mekkora anyagi kár is érte a magyar zsidóságot. Miután a dokumentum az akkori Magyarország területén lévő hitközségek adatait tartalmazza, először természetesen el kell különíteni azokat a közösségeket, amelyek a mai országhatáron kívül fekszenek. (A mienktől függetlenül állítólag ott is folynak már kutatások – mondta Don professzor.) Ezután e gazdag, de nem az ország egészét „lefedő” adattömegből oly módon kell mintát venni, hogy az egész ország zsidó közösségeire reprezentatív legyen. A reprezentativitás szempontjai: a közösség nagysága, a város nagysága és a területi elhelyezkedés (Tiszántúl, Észak-Dunántúl, stb.) A mintába bekerült hitközségek adataiból ezután „ki kell vonni” mindazon javakat, amelyeket tulajdonosuk 1945 után visszakapott vagy amely után az elmúlt években már adott kárpótlást a magyar állam. Ezen adatok a földhivataltól illetve a kárpótlási hivataltól szerezhetők be. Az így fennmaradó javak azok, amelyek elrablásáért a magyar zsidóságot a mai napig nem kárpótlották. Ezek 1944-ben pengőben feltüntetett értékét kell átszámolni forintra, majd a mintában kapott értéket átszámolni az egész országra. Az ebből kiszámított összeg lesz a tárgyalási alap, amelyből a magyar zsidóság képviselői és a kormány tárgyalásaik során kiindulhatnak.

G. J.

A Zsidó Világkongresszus elnökének budapesti villámlátogatása

Október 18-án kedden *Horn Gyula* miniszterelnök hivatalában találkozott *Edgar Bronfmann*nal a Zsidó Világkongresszus elnökével. A napisajtóban is megjelent információt – mely szerint Edgar Bronfman a zsidóság kártérítése ügyében tárgyal Kelet-Európában – *Bakos Lajos* a ZSVK magyarországi elnökhelyettese a következőkben módosította: Edgar Bronfman svájci tárgyalásairól útban Jordániába, az izraeli-jordániai békeszerződés ünnepélyes aláírására, megszakította útját Budapesten, hogy találkozzék a miniszterelnökkel. Edgar Bronfman célja az volt, hogy köszönetét fejezte ki *Horn Gyulának*, amiért ötven év után először a hivatalos Magyarország első embere megkövette a zsidóságot az

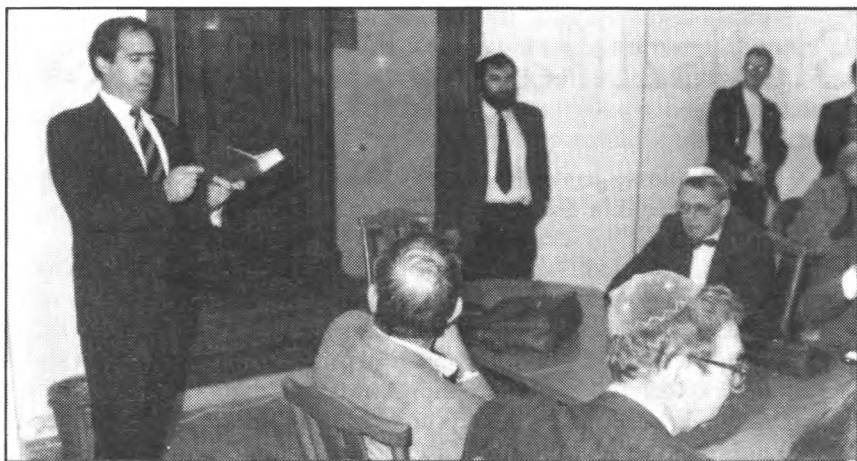
1944-es év szörnyűségeiért, elismervén a magyarság felelősségét is. (*Horn Gyula* miniszterelnök levelét *Kovács László* külügyminiszter olvasta föl New Yorkban, a ZSVK képviselői előtt.)

A tárgyaláson szóba került a kártérítés ügye is. *Horn Gyula* az ügyben a magyar kormány maximális tárgyalókészségéről biztosította tárgyalófeleit, ugyanakkor megértésüket kérte, mivel az ország jelenlegi gazdasági helyzete nem teszi lehetővé a kártérítés gyors lebonyolítását. (A ZSVK elnöke hírek szerint *húsz évre* becsülte, míg a közösségi jóvátétel folyamata lezárul.) *Bakos Lajos* tájékoztatása szerint a tárgyalások novemberben kezdődnek a zsidóság és a kormány képviselői között. A kormány tárgyalóküldöttsége már felállt (igazságügyi államtitkár, külügyi államtitkár, pénzügyi államtitkár és a kárpótlási hivatal elnöke), lapzártakor a zsidóság küldöttségéről még nincsenek információink.

Házavató a MAZSIKÉ-ben

Egy májusi délutánon, a Szombat szerkesztőségi értekezlete idején, svájci sapkás, hetven körüli férfi lépett be a MAZSIKE Garay utca 48. alatti emeleti irodájába, két hölggyel az oldalán, akikhez héberül beszélt. A Knopfler nevet mondta bemutatkozásakor, és megkérdezte, szabad-e körülnézni. Persze, mondtam, hogyne, s arra gondoltam, hogy az iroda lehangolóan kopottas falai, az egybezsúfolt titkárság-szerkesztőség-előadóterem rendtelensége csak a „magyar zsidó jövő” mániákusainak jelentheti a hajlék élményét, de az udvariasság kedvéért kommentár nélkül ballagtam a trió mögött, s a pergő héber szavakat hallgatva igyekeztem el-elkapni a beszélgetés fonalát. – Meg lehet nézni a lenti helyiségeket is? – fordult hozzám váratlanul a férfi. – Sajnos egy labdakészítő szövetkezeté – feleltem, ő fordított, s már indultak volna, mikor eszembe jutott, hogy a labdásoktól fallal leválasztott kis tér, ahol a Szombat remittenda-raktára található az *áron kódos* szomorú maradványaival tulajdonképpen megtekinthető – az elmúlt évtizedek szomorú mementójaként.

A frigyszekrény romjai láttán az idősebb úr sírvafakadt. – Itt ültem mindig, apám mellett – mutatta a pad egykori helyét. S elmondta a történetet. A ház a családé volt, ők építették s rendezték be az egykori ortodox imaházat, mely a Knopflereket s a környék híveit szol-

„Mily szépek a te sátraid, Jákob”. Fekete László főkantor énekel, a háttérben Korányi László MAZSIKE elnökségi tag, a budapesti B'nai B'rith elnöke, aki a megnyitót beszédet tartotta

gálta. A háború után a család maradéka Izraelbe települt, s ő azóta először tért vissza hajdani lakóhelyére.

Láthatóan megrázta az öregembert a viszontlátás, szinte menekült felkavardott emlékei előtt. Búcsúzásuk és távoztuk nyomán, már az emeleti szerkesztőségben, néhány Szombat-számot kaptam fel, s utánuk szaladtam, hogy gyermeteg módon valami ajándékkal enyhítsem fájdalmát. Mire az utcára értem, már nem voltak sehol.

*

Amikor a nyár elején a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület a Budapesti Orthodox Hitközséggel tárgyalt, azt kérve, hogy emeleti terme mellett a labdakészítő szövetkezet megürülő földszinti helyiségét is céljaira használhassa azok elköltözte után, keserű hangú levél érkezett Izraelből Knopfler úrtól az Orthodox Hitközség címére, melyben azt írta, hogy tudomása szerint az egykori zsinagóga kultúrterme többek között zenés ifjúsági rendez-

vényeknek ad otthont, megszegve a szombat szentségét, s kéri intézkedésüket. Knopfler úr fájdalmát és indutait megértve, azonban a mai magyarországi helyzetet ismerve, az orthodoxia vezetői bölcs döntést hoztak: a MAZSIKE – tiszteletben tartva a Hitközséggel kötött, vallási szempontokat is figyelembe vevő megállapodás passzusait – felújíthatta, és az október 11-én lezajlott ünnepélyes megnyitótól közösségi és kulturális céljai érdekében működtetheti az egykori zsinagógát.

*

Telt ház csodálhatta meg az üveglablak mögül feltáruló renovált frigyszekrényt, a modern világítástechnikát s az ízléses berendezést az avatás napján. Korányi László MAZSIKE elnökségi tag, a budapesti B'nai B'rith páholy elnöke emlékezett a ház történetére, köszönte meg az újjáépítésben résztvevők közreműködését, kiemelve Simonyi Péter áldozatos munkáját, Raj Tamás főrabbi mondott áldást a mezüüzére, s Fekete László főkantor a *Má tovu* imával tette valóban ünnepivé az eseményt.

Kóser libatepertő, falafel, flódní és szilvapálinka körítésével oldott hangulatú állófogadás kerekedett, s a tervek szerint a jövőben hétről-hétre változatos társasági rendezvényeknek ad otthont a Garay utca 48. földszintjén található helyiség.

Bízunk benne, hogyha Knopfler úr legközelebb felkeresi egykori otthonát, jó érzéssel veheti tudomásul, hogy ami itt és ma megmenthető a valahai épület fizikai és szellemi mivoltából, azt az újjáépítésben résztvevők megmentették, s a majdani vendégek folyamatosan mentik.

sz. t. g.

Az ünnepélyes megnyitót követő fogadás. Aki a kamerába mosolyog: Kathleen Gáti színésznő, mellette Dettre Gábor filmrendező. Fotók: Dunajszky Gábor

Felavatták a Magyar Zsidó Közösségi Házat

Ünnepélyes külsőségek között nyitotta meg kapuit 1994. október 16-án vasárnap Budapesten a VI. kerület Révay utca 16. szám alatt a *Magyar Zsidó Közösségi Ház*. Az Amerikai JOINT Magyarországi Irodája, a Londonban élő Bálint család, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége, a Budapesti Zsidó Hitközség, a Brit

A megnyitó előtt

Központi Alap (CBF) s az ORT Világszervezete együttműködése és anyagi támogatása tette lehetővé az intézmény létrehozását.

A megnyitó alkalmával Dr. Schweitzer József főrabbi mondott áldást a mezüzeré, Cheryl Mariner, a Brit Központi Alap képviselőjében avatta fel az emléktáblát, Dr. Kovács Pál népjóléti miniszter, Milton A. Wolfnagykövet, az Amerikai JOINT elnöke képviselőjében Michael Schneider, Harry Kleeman, a Brit Központi Alap elnöke, Dr. Ellen Isler, az

Szalagátvágás. Kovács Pál népjóléti miniszter és Eugene Ribakoff, az Amerikai Joint kelet-európai ügyeinek felelőse

Schweitzer József főrabbi áldást mond a mezüzeré

ORT világszervezet főigazgatója, Moshe Jahoda, a Magyarországi JOINT Iroda volt igazgatója, és Zoltai Gusztáv a BZSH és a MAZSIHISZ igazgatója mondott ünnepi beszédet. Gergely Ágnes versét a költőnő és Gáti Oszkár mondta el, s közreműködött az Országos Rabbiképző Intézet Goldmark Kórusa, valamint a táncesoport.

A közönség a konferenciateremben. Fotók: Ritter Doron

Mint már korábban is hírt adtunk róla:

A Révay utcai Központban kap helyet a *Forrás Zsidó Oktatási Központ*, mely tanárok, diákok és kutatók számára egyaránt lehetőséget biztosít, hogy számítógépes rendszere által kapcsolatot létesíthessenek izraeli és más külföldi egyetemekkel és könyvtárakkal, valamint közreműködik oktatási tananyagok és tantervek kidolgozásában; a *Salom Klub*, holocaust túlélők és családtagjaik részére, átfogó holocaust archívummal; könyvtár (zsidó témájú videó és audióvizuális gyűjteménnyel) és kerámia műhely.

Irodaházként is funkcionáló épületben több zsidó szervezet is közös otthonra talál, létesítményeit, előzetes egyeztetés alapján, bármely zsidó szervezet igénybe veheti.

„A zsidó szellem az európai gondolkodás kiirthatatlan része...”

Erős Ferenc szociálpszichológussal beszélget Szántó T. Gábor

Amikor fél évtizede egy előadásában „negatív identitásmodell”-ről beszélt – a „sem ez nem vagyok, sem az” állapotáról, felismerni véltem szüleim nemzedékének máig ható traumáját. Ezt megelőzően a nyolcvanas évek derekán olvashattam a *Medve-táncban*, egy félszamizdat periodikában a *Hogyan tudtam meg, hogy zsidó vagyok* című kutatási anyag egy metszetét, melynek társszerzője volt, s amely összeállítás az idő tájt unikumnak számított.

Erős Ferenc 1946-ban született, az MTA Pszichológiai Intézetének tudományos főmunkatársa, a **BUKSZ**, a *Thalassa* című folyóiratok és számos kötet szerkesztője.

– Apám budapesti volt, de az Ehrenfeld-család eredetileg az Arad és Temesvár között lévő Temesillésdről származik. A dédnagyapám sírját az aradi temetőben nemrég fedeztem fel. Anyám famíliája dunántúli, anyám Zalaegerszegen született. Apám kereskedelmi akadémiát végzett, majd a Révai kiadóknál és más kiadóknál dolgozott. A háború után Zalaegerszegen volt könyvesboltja, a Szikra Kiadó bizományosaként többek között pártbrosurákat, Lenin, Sztálin, Rákosi műveit árulta. Államosították a boltot, 1950-ben apám Budapesten az Állami Könyvterjesztő Vállalatnál lett osztályvezető, majd az Állami Biztosítónál dolgozott majdnem haláláig. Anyám az ötvenes évek közepén a Szabad Nép szerkesztőségébe került, s a hetvenes években a jogutód Népszabadság archívumából ment nyugdíjba.

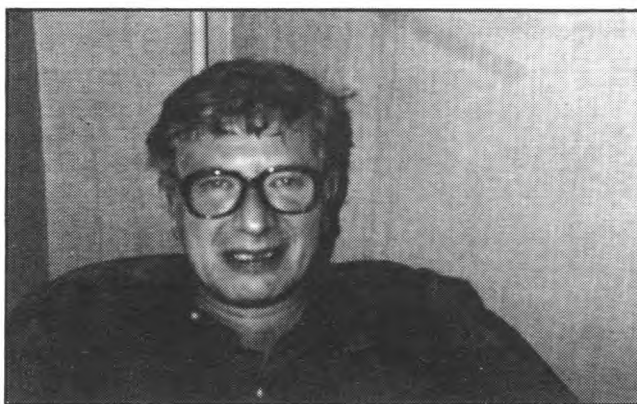
Zalaegerszeg egyébként kemény antiszemita fészek volt, részben annak okán, hogy a húszas években bizonyos *Pehm József* volt a helyi prépost, aki később *Mindszenty* néven bíboros és hercegprímás lett, és aki a város gimnáziumában tanította többek között anyám bátyját is. Innen ismerem a vele kapcsolatos rémtörténeteket, azt, hogy milyen vegzatúrákban volt része a keze alatt a zsidó diákoknak. A háborúban apámat sorozatos munkaszolgálatok után Bergen-Belsenbe vitték, s egy majdnem halálos flekktífuszból felépülve került haza. Anyámat 1944-ben Auschwitzba deportálták, onnan egy munciógyárba került, s túlélte a megpróbáltatásokat. Merő véletlen hát, hogy megszülettem.

Az, hogy ők mindketten kapcsolatba kerültek a kommunista párttal, nagyrészt anyám hatására történt. Ő a háború előtt is érintkezett szociáldemokrata körökkel, a lágerben pedig baloldali társasággal tartotta a kapcsolatot. Marxista szemináriumokat is tartottak ott például. Apám polgár maradt később is, nem volt sok köze az „eszméhez”.

Feszültségeimnek kerestem gyökerét

– **Honnan számított autonóm lényvé válásod?**

– Ha egyáltalán bekövetkezetnek érzem ezt a fordulatot, a középiskolás éveimre tenném. Volt egy tanárom, a hatvanas évek elején az Apáczai Csere János Gimnáziumban, *Kovács Endre*, aki irodalmat tanított, s rendkívüli hatással volt rám. Az apja győri rabbi volt, ő a debreceni zsidó gimnáziumba

járt, s az Apáczai után a Radnótiiban és a Rákócziiban oktatott. Pártvezetőségi tag létére volt bátorsága 1961-ben a kezünkbe adni *Bibó István Zsidókérdés-tanulmányát*. Bibó ekkor még börtönben volt, s Kovács tanár úr beküldött minket az Országgyűlési Könyvtárba elolvasni a Válasz 1948-as számát, ahol először jelent meg Bibó tanulmánya. Fantasztikus élmény volt. Visszagondolva csoda, hogy nem volt tiltott listán a mű. Sokat köszönhetek tehát Kovács Endrének, aki gyakran beszélt a zsidóságról is, amiről nálunk otthon nemigen esett szó, csak bizonyos korlátok között. Anyám az átélt borzasztó eseményeket soha nem tudta kiheverni. A Holocaust élménye egész életét meghatározta, ezen keresztül viszonyult a világhoz. Áldozatnak érezte magát, de ugyanakkor saját tehetetlenségének élte meg azt, hogy nem tett semmit az egykori megaláztatások ellen. Ez a trauma nehezítette az események családon belüli feldolgozását. Minden bizonnyal innen ered az én indíttatásom, hogy ha közvetlenül nem kaphatok választ a családi traumára, akkor objektív, tudományos formában keresek magyarázatot egy tipikus esetre. A saját feszültségeimnek kerestem egyben a gyökerét.

Pszichológiai szakon végeztem az ELTE Bölcsészkarán 1969-ben – szintén nagyrészt Kovács Endre hatására lettem pszichológia-szakos. Freudot is ő olvastatott velem először, bár Freud-könyveket még nehezen adtak ki abban az időben a könyvtárosok.

A diplomázás után, 1969-ben a Magyar Rádió és Televízió Tömegkommunikációs Kutatóközpontjába kerültem. Számos, a mai közvéleménykutató cégeknél meghatározó szere-

pet játszó személyiség dolgozott akkor már ott. A megrendelések nagy része a Pártközpontból érkezett. Kissé riasztott a munka "titkos" jellege. Vonzott viszont az elméleti pszichológia, de több évig tartott, míg *Garai László* szociálpszichológus és filozófus segítségével – akivel már egyetemista éveimben kapcsolatban voltam – az *MTA Pszichológiai Intézetébe* kerültem.

– **Aki a zsidó kutatásaid kapcsán ismer, az 1985-ben a Medvetánc című folyóirat hasábjain találkozhatott először a neveddel.**

– Valamilyen módon engem mindig foglalkoztatott az élmény, *mit jelent a Holocaust második generációjához tartozni*, és egyáltalán mi az, hogy trauma. Gimnazista koromban kezdtem olyan verseket írni, amelyekben ennek nyomai jelen vannak. 1976-ban Amerikában jártam ösztöndíjként, s ekkor került a kezembe számos könyv- és folyóiratpublikáció a zsidó identitás és a második generáció összefüggéseiről. Akkor találkoztam néhány emberrel, akivel beszélgethettem is erről. Például *Stark András* pszichiáterrel, aki már akkor is a pécsi Mentálhigiéniai Intézetben dolgozott, – jelenleg a város hitközségi alelnöke is – és aki hasonlóképpen érzett és gondolkodott, mint én. 1977–78-ban vele beszélünk a kutatás fontosságáról. A másik *Kovács András* szociológus, akihez egyetemi barátság fűz. Ő később történeti tanulmányokat írt a zsidókérdésről szamizdat orgánumokban. Vele kezdtünk interjúzni, a *"Hogyan tudtam meg, hogy zsidó vagyok"* anyaghoz, ami az általad említett Medvetáncban jelent meg. A szekrényemben őrzöm azt a százötven interjút, amit készítettünk. Sok kisebb publikáció látott ebből napvilágot, de a nagy összefoglaló mű nem született meg. 1989-ben fordult a világ, számos elköteleződés miatt sem ő, sem én, se – a kutatásban szintén résztvevő – *Lévai Katalin*,

nem tudtunk kellő energiát fektetni az információk kiértékelésébe. Zsidóság, identitás, történelem címmel részben ebből a kutatási anyagból jelent meg egy kötet a T-TWINS kiadónál 1992-ben. Ugyanennek az anyagnak a fővárosi vonatkozásaiból írunk a közeljövőben tanulmányt a *Budapesti Negyed* című folyóirat számára. Én közben folytattam az interjúzást tizennyolc-húsz éves szegedi, debreceni, pécsi diákok között a zsidó identitásról.

Számos érdekes esettanulmány mellett bennünket az esetek szociológiai és társadalomtörténeti háttére érdekelt: a második generáció mobilitása, életpályák alakulása, társadalmi tőkékük kamatoztatása – a tipikus életutak trendje egy felől, másrészt a zsidó identitás elemei, relevanciája, az életút alakulása során.

Csak vakság van, semmi bizonyosság?

– **Szóba került, hogy tisztázatlan viszonyod önmagadhoz, mílvoltodhoz szerepet játszott tudományos érdeklődésed alakulásában. Járható volt-e ez a kerülőút?**

– Ma már nincsenek komolynak mondható identitás-problémáim. Tény, hogy ez párhuzamosan alakult ki az interjúzással, s az erről való gondolkodással, a párbeszédekkel. Állandóan összevettem a kapott válaszokat a saját lehetséges válaszaimmal, így bennem is letisztult számos, korábban nyitott kérdésre megfogalmazható álláspontom. A kiindulópontom az volt, hogy itt csak vakság van, semmi bizonyosság. A trauma a pszichoanalitikusok "asztala", s meg kell említeni *Virág Terézt*, aki a téma hazai specialistája, s körülbelül ugyanakkor kezdte vonatkozó kutatásait terapeutaként, mint mi. Nagy ráérzéssel tud visszakövetkeztetni a traumára, s az általa megírt, lefilmezett esetek arról beszélnek, hogy ez – kis túlzással – "hetedfziglen" követi a leszámazottakat. Mint szociálpszichológust vagy társadalomkutatót engem az érdekel, hogy a zsidóság mint csoport, *hogyan tudja, vagy miért nem tudja megtalálni a helyét a szélesebb társadalomban.*

– **Érdekes feszültséget érzek számos zsidó származású társadalomtudósban, akik egész életművüket szentelik a zsidóságnak, leíró jelleggel foglalkoznak "a témával", de ezen túlmenően személyes kötődésük nincs, vagy nem tudják életükbe integrálni a zsidóság bármelyik létformáját. Mintha a kutatás pótolná vagy próbálná pótolni a megtalált közösség, a kielélt identitás élményét.**

– Ebben van valami. Nálam is fennáll, hogy valamilyen objektív, leíró, távolító módszerrel próbálok viszonyulni a zsidósághoz. Ennek is megvan a relevanciája, mert akadnak olyan szférák, amelyek egy közösségben intenzíven jelenlévő személynek talán nem táruznak fel olyannyira. De mint társadalomkutatót nem csupán a zsidóság érdekel, hanem az, hogy az emberek általában hogyan alakítják ki identitásukat, hogy lépnek be egy olyan a társadalomba, mely egyszerre kirekeszt és befogad. E kettőnek, a kirekesztésnek és befogadásnak roppant bonyolult szövevénye érvényes a zsidóságra Magyarországon az elmúlt száz-százötven évben. Ami engem illet, nem érzem magam kirekesztettnek. Magyar állampolgár vagyok, a magyar kultúrán nőttem fel, s ugyanakkor van a zsidó közösséghez egy nem túl látványos, nem demonstratív, de élő kapcsolat.

ERŐS FERENC

Second generation

*Nekem nincsenek történeteim.
A legenda halála után születtem.
Semmit se fejezek be és
semmit se kezdek újra,
elmúlok, mint a szerelem,
s meghalok, mielőtt megérteném
jelképtelenségem jelképét,
önmagam.
Én csak én vagyok – apálykor a tenger
mit hátrahagy –,
Istent még nem ismerem,
embert már szeretni félek,
s ha rám kerül a sor,
szelíd leszek és tudatlan,
mint egy áldozat.*

1984.

ERŐS FERENC

Sors

*Az idős hölgy két fiát és egy urát
Auschwitzban felejtette
Azóta egyfolytában felejt A rokon a kenyéradó
A New Yorkban élő drága jó fiú
Egy darabja már nem küldi a csekket Ejtette
A rokonságot mondja a hölgy a vényomását gondozó
(Gó) orvosnak és elmeséli hogy
„Ököllé” tették őt ököllei
Földönfutóvá Rákosiék mikor kicsinyke szőlejét és házát
Ötvenben szocializálták
Egyes helyi állami és magánlekiismeretek
Nem is csekélyke összegekkel
Siettek pótolni a hálátlan trehány rokont
Ki minden bizonnyal „elköltözött” Ám a szociál-istáp
Rémképe (kukoricaföld közepén
Vén szaros parasztbányákkal egy házban egy szobában)
Nyugodni nem hagyja Spórol késő aggkorára
Spórol dugipénzt a nyomorhoz
Naponta egyszer eszik félzsömlét üresen
Már-már oly sovány mint „ott” a rabruhában
Nem mozdul nem olvas nem sír csak ír
Levelet egy jó némethez a Nobel-díjas Willy Brandthoz*

1975.

– Miként vagy zsidó?

– Ismerem családom múltját, melynek szervessége már a Holocaust előtt megszakított. Szüleim asszimilálódtak, és ennek következtében én is, ugyanakkor valahol megállt ez a folyamat, ami maradt, azt igyekszem fenntartani, s egyre fontosabb számomra, hogy zsidó vagyok, származásom, gondolkodásmódom, értékrendszerem folytán, baráti köröm által is meghatározott módon. Ugyanakkor pogány vagyok. Senki soha már nem tud rávenni vallási rítus elfogadására. Ez nem jelent ellenséges viszonyt a vallás iránt, még csak azt sem jelenti, hogy megátalkodottan ateista, materialista volnék, aki semmiféle spirituális vagy vallási értéket nem fogad el. De mégis pogány vagyok.

– 1988-ban együtt szédereztünk a Bethlen téri hitközségen. Megfordulsz különféle zsidó kulturális rendezvényeken. Mit tartasz fontosnak, milyen jellegű végül is a hagyományhoz való viszonyod?

– Én gyakran vagyok jelen zsidó ünnepeken, elsősorban a közösségi élmény miatt. Bár meg kell mondjam, nem mindig jelentett élményt a részvétel. Azt hiszem, hogy sok emberben, aki a nyolcvanas évek végén eljárogatott zsinagógákba, és a zsidó ünnepeket elkezdte otthonában megtartani, szükségyszerűen volt egy adag mesterkélttség. Egy ötven éve radikálisan megszakított hagyományt nehéz folytatni, de természetesen lehet. Hiszen végre lehetett más az ember, kinyílt-váníthatta identitását: sok érdekes újdonsággal ke-

csegtetett a beinduló zsidó élet, de nem hiszem, hogy negyvennyolc évesen lehet ekkorát fordulni.

Az a generáció, amelyhez én is tartozom – mondhatjuk úgy –, Magyarország modernizációjára tette fel az életét. Ez jelent meg a politikában is. Amikor az SZDSZ-t zsidó érdekek képviseletével vádolják, akkor a modernizációs értékrendszer elemeit bírálják, ez pedig egyben a zsidó szellemi értékekkel is megtermékenyített európai gondolkodás kiirathatatlan része.

– Ennek az alapvetően asszimilálódott, szekularizálódott, magasan kvalifikált, modernizációban érdekelt közegnek a helyén úr tátong a zsidó életben. E közegnek egy része pedig megfogalmazhatatlan vonzalmat, talán csak nosztalgia érez a tradíciókra épülő közösség és értékrend iránt. Hogyan lehet a zsidó közösségi életet, a vallási hagyományt fogyaszthatóvá tenni az említett csoport számára, s hogyan lehet közelíteni ezeket az embereket a létező zsidó élethez?

– A liberális értékrendszer nem zárja ki a tradicionális, vallásos életformát. De zsidóként is sokféle lehet az ember, a zsidóság ma már több párhuzamos modellt kínál. Izrael azért volt izgalmas számomra, mert számtalan zsidó alternatívát mutatott. Izraeli baloldali liberális barátaim számára éppúgy folklór a kaftánosok léte, mint nekem.

– Baloldali, szekuláris szemszögből nézve folklór...

– De ez a jeruzsálemi, párizsi, new york-i, budapesti baloldali liberális zsidó közeg szintén látens közösséget képez. A baloldalt persze idézőjelbe tenném, mert ez a fogalom is új értelmezéseket kap, az ismert események után.

– Izraelben valóban nem probléma ez a fajta zsidó mentalitás, mert más típusúak is léteznek, legalább olyan intenzitással. New Yorkot sem félténem, szintúgy Párizst sem. Na, de mi lesz velünk? A lefejezett, szellemi elitjét nélkülöző közösséggel, aminek perspektivikus léte, megmaradása a tét?

– Kulcsár István Körmendi Balázs álnéven írt *Zsidó gyónás* című könyvéről írtam pár évvel ezelőtt recenziót a *Múlt és Jövő*-ben. Kulcsár azt írja, hogy a baloldali Magyarországon azért nem hatott igazán, mert érzéketlen maradt a nemzeti problémák iránt. Azt állítja, hogy ő ezért ábrándult ki a marxizmusból. Ez ugyanúgy igaz lehet a liberalizmusra is. Engem személy szerint a *nemzeti probléma valóban irritál* és ennek megvannak a történelmi okai. Ugyanakkor furcsa lenne, hogy miközben egyik oldalról tagadom a jelentőségét, a másikon átérezném azt, vagy még inkább azonosulnék vele.

– Akkor ez a szakadék nem hidalható át, mert a közösség, mint olyan, ennek ez elitnek mit sem mond.

– Kétségtelenül van egy hasadás, ugyanakkor léteznek nem kimondottan zsidó felségjelzés alatt működő szerveződések, melyek tartalmukban, érdeklődésükben ilyen jellegű szellemiséget hordoznak. Irodalmi szalonok, szakmai szerveződések, egyebek.

Teljesen igazad van egyébként abban, hogy valamiféle szakadékot érzékelisz. Édesanyámnak alig több mint fél éve zsidó temetése volt, mert így akartam, noha ő bizonyára tiltakozott volna ellene. Nagy dilemmám volt, s a család nagy része rossz szemmel is nézte, hiszen anyám életének nagy része a „kifelé menés”-sel telt el. Apámat annak idején, 1971-ben elhamvasztották. Úgy éreztem, hogy *nem viselném el, ha nem zsidó módon temetnék el*. Egy igen komoly érzelmi

ERŐS FERENC

Ferihegy

FERIHEGY

de nem a reptér
mert az van sok:
CHARLES DE GAULLE
BEN GURION
KENNEDY

FERIHEGY

de nem az út
mert út is van sok:
KOSS-UTH
SZOHN-UT
KEREPESI ÚT

FERIHEGY

de nem az egykor, úgy mondják,
létező
– ámbár még nem szocialista –
kerekecske-dombocska,
melyet a népszerű grófról
a környék földesuráról
VIGYÁZÓ FERENC RÓL
azaz Feri grófról nevezett el
hálából a nép.

FERIHEGY

Mit jelent hát?
Kérdem magamtól naponta:
reggel-, del-, estelente,
olykor hajnalonta is.

Hopp! Megvan!
Lustaságom gyümölcse,
a délutáni álom
maga lett az álomfejtés.

FERIHEGY

ez a gyermekkor:
szülőhegy, szülődomb, szülősírk,
szülővidék, szülődülő, szülőtanya,
szülőfalu, szülőváros, szülőház,
szülőmező, szülőerdő, szülőszőlő,
szülőpatak, szülőfolyó, szülőcsatorna.

Egy ekhós szekér
(csak éppen ekhója nincs neki)
tart lefelé a meredek,
poros, beszakadt úton
a Zala felé.

Minden ingóságunk a szekeren.
Minden ingatlanságunk a szekeren.
Minden drágaságunk a szekeren.
Ennivaló és még kevesebb ennivaló.
Fekhely és még szűkebb fekhely,
Kályha és még hidegebb kályha.
Gyermek és még kisebb gyermek.
Öreg és még vénebb öreg.
Barát és még jobb barát.
Szerelem és még több szerelem.

Autós, biciklis, gyalogos
messze elkerüli ezt az utat.
Tán nem is tud róla senki,
a táblát – BEHAJTANI TILOS –
rég benőtte a gyom, a gaz, a kóró,
a semmi.

Csak az öreg zsidók tudják,
hogy itt is le lehet menni a Zalához.
A szekérmenet kapitánya, M. bácsi
már vagy harminc éve halott,
de most ősz-öregén is magabiztos:

Menjete csak bátran, gyermekeim!

S mindenki húzza-tolja lelkesen a
szekeret,
hiszen nincs se élő ló,
se holt lóerő,
ami segítene.

Egy ekhós szekér
(csak éppen ekhója nincs neki)
tart lefelé a meredek,
poros, beszakadt úton
a Zala felé.

A szülőfolyó.

A folyón túl az ígéret földje.
Most már tudom, hogy M. bácsi nem
fog átkelni velünk
a folyón.

De szekeriünk egyszer majd leér a
partra.

Ott fogunk állni a legsíkabb hegy,
a leghegyesebb síkság közepén.

FERIHEGY

S rám merednek majd a tekintetek:
vezessem őket tovább.

S én vezetném őket tovább,
de a nevemet, igen, a nevemet,
azt el kell felejtennem.

FERIHEGY

megsemmisül,
hiszen a folyón túl ott van ama
bizonyos föld,
az ígéret, a becsület, az erény, a
búza földje.

EHRENFELD

Áron mezeje.

De az álomnak lassan vége.
A folyó marad Zala,
egerszegekkel kiverve,
s én is maradok, aki voltam.

FERIHEGY

Egy reptér névadója.

Druszám, a gróf pedig ott áll a
parton,
Boeingben, bő gatyában.

Vigyáz.

1993.

szál tehát ideköt, nevezzük így: a közösséghez, de ettől még nem leszek *"rendszeres zsidó"*. Ugyanakkor úgy gondolom, hogy a zsidósággal kapcsolatos társadalomtudományi kutatások – műveljék zsidók vagy nem zsidók – igen fontosak a zsidó közösségek önismerete szempontjából, ennyiben úgy érzem, én is hozzájárultam a magyarországi zsidóság fennmaradásához és fejlődéséhez, de persze különféle utak és megközelítések lehetségesek.

– Azok a verseid, illetőleg esszénovellád, amit most közöl a *Szombat*, a zsidó témával kapcsolatos mély érintettségről tanuskodnak. A hetvenes években egy-két *Magyar Nemzet*beli publikáción kívül nemigen léptél irodalmi művekkel a nyilvánosság elé, s most egy verseskötetet is szeretnél kiadni, melynek a zsidóságművészet az egyik fontos vonulata.

– Ez intellektuális elaboráció és kompenzáció is. A diktatúra szűkre szabott teret biztosított a vallásnak, akkor nemigen volt mód híveket toborozni, de sokan éreztük úgy, hogy a rendszerváltás nyomán alakult zsidó szervezetek se nagyon mentek utána a potenciális közösségnek. Rádásul ekkor már késő volt, hiszen évtizedek maradtak ki. Marad a monológ. Nekem az irodalmi tevékenység is egyfajta kibeszélést jelent. Nagyon nehéz visszatérni a zsidósághoz, holott az ember átéli a közösség, a tradíció hiányát, s azt a

sokak által leírt folyamatot, hogy a trauma következményeképpen kiüresedik, érzelmileg elbizonytalanodik, kommunikációképtelen lesz, negatív identitást alakít ki. Azt hiszem, ezt én is átéltem, s innen próbálok visszafordulni. Az irodalmat nem lehet elidegenítve művelni, mint a tudományt, fogalmak mögé bújva, melyek dekódolása erőfeszítést igényel.

– Mi az a kérdés, amivel a zsidósággal és önmagaddal kapcsolatban szeretsz foglalkozni?

– A családom története, az apai Ehrenfeld-ág története. Egy amerikai rokonnal jártunk nemrégiben Romániában, ahol szinte középkori állapotban fedeztük fel Temesillédet. Egy görög-keleti ortodox és egy sváb katolikus temető van a – ma már teljesen román – faluban, és két zsidó sír a két temető között, a kerítésen kívül. A *Blau* név olvasható a múlt század kilencvenes éveiből származó köveken, s lehet, hogy a mi családkunké. A pápa tíz dollárért vállalta, hogy gondját viseli a síroknak. De attól félek, rögtön elitta.

A privát érdeklődésem mellett, szeretném tovább folytatni a zsidó identitás kutatását, a régi és az új interjúk tanulságai alapján könyvet szeretnék írni az anyagból. Ezzel tartozom zsidó és nem-zsidó barátainak, munkatársaimnak, tanítványaimnak, s mindazoknak, akik a téma iránt érdeklődnek.

Antiszemizmus az egyetemisták között

A külföldi zsidó szervezetek tájékoztató célból megrendelt gyorsfelmérései után először 1992-ben készült Magyarországon átfogó és alapos elemzés az antiszemizmusról. Kovács András és Fischer György az egyetemi és főiskolai diákság zsidósággal kapcsolatos érzelmeit vizsgálták. A vizsgálat eredményeiből eddig egy publikáció látott napvilágot.* Az alábbiakban a vizsgálat nyomán készült tanulmányból közlünk részleteket.

A TÖRTÉNELEM TANÚSÁGA SZERINT AHHOZ, hogy az antiszemita erők komoly befolyásra tegyenek szert, arra van szükség, hogy ne ütközzenek a társadalmi elitet erősítő ellenállásába. Ha a társadalmi elit tudatosan elutasítja az antiszemita nézeteket, akkor szinte kizárt, hogy az antiszemizmus komoly fenyegetéssé váljon. Ez a belátás indított minket arra, hogy vizsgálatot kezdeményezzünk az antiszemita előítéletek meglétéről, erősségéről és mozgósíthatóságáról a mai magyar egyetemi és főiskolai hallgatók, tehát a jövő társadalmi elit képviselőinek körében.

A kutatás keretében a magyar felsőoktatási intézményekben tanuló 1000 fiatallal készítettünk interjút. A megkérdezettek összetétele életkor, nem, és a felsőoktatási intézmény jellege és székhelye szerint reprezentálta a magyar felsőoktatásban tanulók teljességét.

A megkérdezés idején az illető életkori csoportoknak alig 10 százaléka járt felsőfokú oktatási intézménybe, szemben a nyugat-európai 35 százalékos vagy az Egyesült Államokbeli 50 százalékos aránnyal. A felsőoktatásban résztvevőknek igen alacsony magyarországi aránya magyarázza, hogy az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi háttere, szüleik, családjuk társadalmi státusa jóval az országos átlag fölött van. Az egyetemi és főiskolai hallgatók családjainak 32 százaléka a magyarországi felső osztályba, további 25 százaléka a felső-középosztályba tartozik és mindössze 20 százaléka sorolható az alsó-közép illetve az alsó osztályba.

Vélekedések a zsidókról

BÁR A NYOLCVANAS ÉVEK KÖZEPE ÓTA MEGszaporodtak a magyar zsidóság történetével és mai helyzetével foglalkozó publikációk, vizsgálatunk adatai szerint a leendő magyar értelmiség tájékozottsága a zsidók magyar

* KOVÁCS ANDRÁS: Zsidók és magyarok. Csoportsztereotípiák zsidók és magyarok körében. Világosság, 1993 szeptember.

társadalmon belüli számarányáról meglehetősen hiányosnak tűnik. A kérdésre válaszolók nyolcvan százaléka százezernél, egyötöde félmilliónál is többre becsülte a zsidók számát Magyarországon.

Míg a Magyarországon élő zsidók számát a leendő magyar elit hajlamos túlbecsülni, addig a második világháború idején elpusztítottakat tendenciaszerűen alábecsülték. A kérdésre válaszolók 58 százaléka vélte úgy, hogy a valójában több mint félmillió zsidó áldozatnál kevesebb halt meg a zsidóüldözések következtében, sőt egyharmaduk negyedmilliónál is kevesebbre becsülte az áldozatok számát. Felvetődik a kérdés, hogy a hibás becslések összefüggenek-e? Igen, mert ugyanazok, a megkérdezettek között a legnagyobb csoport (az összes megkérdezett 36 százaléka) az, amely alábecsüli az áldozatok és túlbecsüli az országban jelenleg élő zsidók számát.

A vizsgálat során meg akartuk tudni azt is, hogy az interjúalanyok kikre gondolnak, amikor a zsidókkal kapcsolatban véleményt nyilvánítanak, azaz kiket tekintenek zsidónak.

	egyetért	nem ért egyet	nincs válasz
Csak az tekinthető zsidónak aki zsidó vallású	32%	66%	2%
Csak az tekinthető zsidónak, aki önmagát annak tartja	61%	37%	2%
Mindenki zsidónak tekintendő, aki zsidó származású	38%	60%	2%

Az antiszemitizmus mérése

AZ ELŐÍTÉLETEK ELMÉLETÉVEL FOGLALKOZÓ irodalom általában az előítélet három dimenzióját különbözteti meg: az előítéletek kognitív dimenzióját, amelyet többnyire előítéletes sztereotipizálásnak is neveznek, az affektív, tehát érzelmi dimenziót és az ún. konatív dimenziót, amely az előítéletek cselekvést motiváló jellegére terjed ki. A mérést úgy végeztük, hogy a megkérdezetteknek 42 állításról kellett eldönteniük, hogy inkább egyetértenek-e velük vagy inkább nem. Az állításokat úgy válogattuk össze, hogy az előítéletesség három dimenziójának mérésére alkalmas három csoportba sorolhatók legyenek.**

1. Előítéletes sztereotipizálás (az állításokkal egyetértők aránya)

Inkább jellemző a zsidókra: „ügyeskedő” – 78%
Inkább jellemző a zsidókra: „anyagias” – 5%
Inkább jellemző a zsidókra: „agyafűrt” – 69%

Igaznak tartja: „A zsidóknak nagy a befolyásuk a nemzetközi gazdaságban” – 68%

Igaznak tartja: „A zsidók is tehetnek róla, hogy ellenérzésekkel viseltetnek irántuk” – 51%

Igaznak tartja: „A zsidók még mindig Isten kiválasztott népének tekintik magukat” – 48%

Igaznak tartja: „A zsidók bomlasztják és gyengítik az őket befogadó nemzeteket” – 5%

Inkább jellemző a zsidókra: „piszkos” – 4%

2. Érzelmi elutasítás és társadalmi távolság (az állításokkal egyetértők aránya)

„Fontos tudni valakiről a családban, rokoni körben, hogy zsidó” – 43%

„Problémát jelentene összeházasodni valakivel, aki zsidó származású” – 37%

„A zsidók hajlamosak lenézni másokat” – 27%

„Több a feszültség egy olyan munkahelyen, ahol zsidók is dolgoznak” – 11%

„Nem laknának együtt zsidókkal” – 6%

„A legjobb az lenne, ha a zsidók kivándorolnának az országból” – 2%

3. diszkriminációs hajlandóság (az állításokkal egyet-értők aránya)

„A zsidóknak csak annyi befolyásuk legyen az ország sorsának irányítására, amennyi megfelel a lakosságon belüli arányuknak” – 39%

„Ha zsidó üzletemberrel köt az ember üzletet, soha nem lehet elég óvatos” – 29%

„Terjeszthessék szabadon nézeteiket azok, akik rendszeresen zsidóellenes kijelentéseket tesznek” – 17%

„Terjeszthessék szabadon nézeteiket azok, akik erőszakos fellépésre szólítanak fel a zsidók ellen – 3%

„Ösztönözni kéne a zsidók kivándorlását Magyarországról” – 2%

A fenti dimenziók alapján három skálát képeztünk, majd a három skálán mért pontszámok alapján csoportosítani igyekeztünk a válaszolókat. Az alkalmazott elemzéssel (cluster-elemzés) öt jól értelmezhető csoportot sikerült elkülönítenünk. - Az első csoport (a megkérdezettek 39 százaléka) mindhárom skálán átlag alatti értéket ért el. Ezt a csoportot a következőkben a „NEM ANTISZEMITÁK” csoportjának nevezzük.

- A második csoportra (a minta csaknem 32 százaléka) viszonylag magasfokú előítéletes sztereotipizálás jellemző, érzelmi távolságtartásuk átlagos, diszkriminációra való hajlandóságuk pedig alacsonyabb az átlagnál. Őket az „ANTISZEMITIZMUSRA HAJLAMOSAK” csoportjának nevezzük.

- A harmadik csoport (a minta 18 százaléka) mindhárom skálán átlag feletti értéket ért el. Őket határozott zsidóellenes

** Az alábbiakban - helyhiány miatt - csak válogatást adhatunk az előítélet mérésére használt állításokból. (a szerk.)

beállítódás jellemzi, a válaszadókat tehát „ANTISZEMITÁNAK” nevezhetjük.

- A negyedik csoport (a minta 8 százaléka) messze az átlag feletti negatív értékeket adott. Őket nyugodtan nevezhetjük a „SZÉLSŐSÉGES ANTISZEMITÁK” csoportjának.

- Az ötödik csoport (kevesebb, mint 4 százalék) az első két skálán átlag alatti, viszont a diszkrimináció-skálán messze átlag feletti értékeket produkált. A furcsa jelenség oka a következő. A diszkriminációs hajlandóságot mérő állítások között szerepelt négy olyan, amely arra vonatkozott, hogy terjeszthessék-e szabadon nézeteiket a zsidókkal ellenséges személyek. Az e csoportba tartozók ezen állításokkal egyetértettek, mégpedig nem azért, mert antiszemita (a másik két skálán messze az átlag alatti értékeket mutattak), hanem azért, mert a szabad véleménynyilvánítás konzekvens hívei. Ezért ezt a csoportot „DOKTRINÉR LIBERÁLIS” csoportnak neveztük.

Elemzéseink eredményeképpen tehát a magyar felsőfokú oktatási intézmények diákjait a kilencvenes évek elején a zsidósággal kapcsolatos attitűdök szempontjából a következő megoszlás jellemzi:

nem antiszemita	39 %
antiszemizmusra hajlamos	32 %
antiszemita	18 %
szélsőséges antiszemita	7 %
doktrinér liberális	4 %

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy a mai magyar egyetemi és főiskolai hallgatók 43 %-a mentes mindenfajta antiszemita előítéllettől, 25%-uk – különböző erősségekben – antiszemita beállítottságú, és további 32%-uk nem antiszemita ugyan, de különféle előítéletei vannak a zsidókkal szemben.

Kik az antiszemiták?

A FÉRFIAK KÖZT KEVESEBB A NEM ANTISZEMITA, mint a nők között. Ennek részben oka lehet az a sokszor megfigyelt tendencia, hogy a nők hajlamosabbak komform típusú válaszokat adni az úgynevezett „kényes kérdésekre”.

Női rabbinövendék Londonban – Budapestről

A *Szim Salom* budapesti reformzsidó közösség vezetője, *Kelemen Kata* Londonba utazott, hogy a *Leo Baeck College* hallgatójaként folytassa judaisztikai, s megkezdje rabbinikus tanulmányait.

A *Szombat* márciusi számában megjelent interjúbán, mely a *Szim Salom*-ról szólt, kérdésünkre: vajon Párizs után Budapest lesz-e a második város a kontinensen, ahol női rabbi működik, még nem kaphattunk egyértelmű választ. A fenti hír nem kevesebbet jelent, mint hogy Budapest esélyei e versengésben – az idő múlásával és Kelemen Kata tanulmányainak előrehaladtával – jelentősen növekednek.

A zsidóság pedig a kilencvenes évek elejének Magyarországnál kétségkívül kényes kérdés. Mivel a relatív többség nem antiszemita és ezt a többséget a tömegkommunikáció még nagyobbban láttatja, ez növelheti a nem antiszemita komform válaszok esélyeit.

A LAKÓHELY MINÉL KISEBB TELEPÜLÉS, ÚGY NŐ AZ ANTISZEMITÁK EGYÜTTES ARÁNYA: a Budapesten és a nagyvárosokban lakó családok egyetemista és főiskolás gyermekei körében ez az arány 24 százalék, a kisvárosiak között 28 százalék, a falvakban lakók között pedig 29 százalék.

A SZÜLŐK ISKOLÁZOTTSÁGÁT ÉS A CSALÁD TÁRSADALMI STÁTUSZA SZERINT EGYFELŐL A KIFEJEZETTEN MAGAS ISKOLÁZOTTSÁGÚ, ILLETVE MAGAS TÁRSADALMI STÁTUSZÚ, MÁSFELŐL AZ EGYÉRTELMŰEN ALACSONY ISKOLÁZOTTSÁGÚ ÉS ALACSONY STÁTUSZÚ CSALÁDOK GYERMEKEI KÖRÉBEN KIRÍVÓAN MAGAS AZ ELŐÍTÉLETEK TÁPLÁLÓK ARÁNYA. Mindebből az is következik, hogy az antiszemizmus gyakoribb a gyors társadalmi mobilitás útján lévő hallgatóknál, illetve azoknál, akik számára a diploma megszerzése már nem jelent társadalmi mobilitást.

A CSALÁDOK VAGYONI HÁTTERÉT VIZSGÁLVA szintén érdekes tendenciákra figyelhetünk fel. A vagyoni háttér csökkenésével párhuzamosan nő a nem antiszemita aránya, egészen a „kifejezetten vagyontalanok” között mért 43 százalékos arányig. Ha ellenben az antiszemita és szélsőséges antiszemita együttes arányát vizsgáljuk, akkor ez az arány a „kifejezetten vagyonosak” között a legmagasabb: 31 százalék.

FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK SZERINT VIZSGÁLVA az eredményeket, feltűnő, hogy a vidéki intézményekben több az antiszemita és a szélsőséges antiszemita is, mint Budapesten. Az egyetemeken kevesebb az antiszemita, mint a főiskolákon, így a nem antiszemita aránya a fővárosi egyetemeken a legnagyobb.

Az egyes intézménytípusok közül a műszaki főiskolákon és az agrár felsőoktatási intézményekben a legmagasabb az antiszemita és szélsőséges antiszemita együttes aránya (33-34 százalék). (Ezekbe az intézményekbe lehet a legáltalánosabb felvételi pontszámmal bekerülni.)

A jogi egyetemeket, a gazdasági egyetemeket és a tanárképző főiskolákat egyfajta polarizált közvélemény jellemzi a zsidósággal kapcsolatban. Meglehetősen magas az antiszemita és szélsőséges antiszemita együttes aránya, (26–28 százalék) de a nem antiszemita aránya is magasabb az átlagosnál (43–50 százalék).

Az intézmények harmadik csoportját a gazdasági főiskolák, a műszaki egyetemek és az orvosi egyetemek alkotják, amelyekben az antiszemita aránya nagyjából megfelel a teljes minta átlagának (24 százalék), de a nem antiszemita aránya az átlagnál valamivel alacsonyabb (31-34 százalék).

Végül az intézmények negyedik csoportja az egyetemek bölcsész- és természettudományi karaiból áll. Abban tanul a jövődi tanárainak nagy része. A hallgatók közt viszonylag kevés az antiszemita (18-21 százalék) és az antiszemizmusra hajlamos tanuló is (26-28 százalék). Úgy tűnik, a magyar felsőoktatáson belül ezen intézmények hallgatói között a legkevésbé elterjedtek a zsidóellenes előítéletek.

Kovács András és Fischer György tanulmányából rövidítette
Gádó János

Magyar Zsidó Pedagógus Önképzőkör

Ne másoktól várjuk, amit nekünk is el kell végeznünk...

Októberben került sor annak az előadás-sorozatnak megnyitó összejövetelére, amelyet a legfiatalabb magyarországi zsidó tömörülés indított el. A zsidó pedagógusok „újszülött” szervezetének egyik bábájától, Ács Katalintól, a Dob utca 85 alatti Általános Iskola és Háziasszonyképző Szakiskola tanárától kértünk információt arról, hogy mi célból hozták létre, és mi ez az Önképzőkör?

- A magyar értelmiségnek azt a részét hívjuk sorainkba, akiknek valami köze van a zsidósághoz, s akik szeretnének többet tudni a kulturális örökségről, a hagyományról, a szokásokról, az önazonosságról. Nem a vallásosságot akarjuk erősíteni – ez a zsinagógák dolga; Izrael Állam iránti minden rokonszenvünk ellenére sem akarjuk a kötődést hozzá elősegíteni – ezt a cionistákra bízunk –, hanem arra keressük együtt választ, hogy mitől és hogyan legyen zsidó az, aki nem vallásos, nem akar alijázni, azonban van köze, affinitása, vonzódása a zsidósághoz, és azt is tudja, hogy minden pártban, minden munkahelyen, minden lakóházban az emberek számon tartják – elenyésző számtól eltekintve nem rossz szándékból –, hogy ki zsidó.

Mi ennek az értelmiségnek egy szeletét céloztuk meg; a nevelőket, szeretnénk egy baráti kört, valamiféle szakmai klubot létrehozni.

Felvételi előkészítő

A Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola Gimnáziumi tagozata felvételi előkészítő tanfolyamot indít magyarából és matematikából.

A tanfolyam díja 7 000 Ft.

Érdeklődni személyesen a 1021 Bp. Tárogató út 2-4. I. em. 121., vagy telefonon a 176-2735 telefon-számon, Nagy Ágnes iskolatitkárál lehet.

- *Nem akarok hazabeszélni, de nem lehetne ezt a klubot a MAZSIKE keretében megszervezni? Most már méltó környezetre találnának a Garay utcában. A másik kérdésem: Miért szük-séges a pedagógusoknak elkiülönülniük?*

- Minden szervezettől, egyesülettől azonos távolságot tartunk, helyünk pedig a Révay utcában lesz. Ugyanakkor, amikor szervezetileg önállóak maradunk, az egész zsidó közösséghez tartozunk. Ennek már vannak tényei: első összejövetelünkre az Új Élet és a MAZSIKE Hírlevele is toborzott, a találkozóra pedig a Goldmark-teremben került sor.

Örömmel fogadunk sorainkba más hivatások gyakorlóit, a mag mégis a pedagógusokból áll majd, hiszen az egész szerveződés lényege a szakmán nyugszik. Mindnyájunk javára válik majd, ha a bennünk levő nevelési kérdéseket lesz hol megbeszélni.

- *Mik ezek a nevelési kétségek? Nem nyelvbottlásból mondtam ezt kérdés helyett.*

- Az iskolákban továbbra is mindenki magára hagyottan dolgozza fel a „zsidókérdést”. A pedagógusra bízák, hogy mit mond a zsidóságról, hogyan emlékezik a Holocaustra, miként reagál az osztályban elhangzó zsidózásra. A gyerekek ezzel szidalmaznak egymást, a fogalmat nem is ismerve, csupán azt, hogy az valami negatív dolog. Ilyenkor mit tegyen a zsidó pedagógus? Felfedje magát vagy ne? Mi a gyerekek előtt állunk, modell vagyunk, ha mi zavarba jövünk, ha elhangzik, hogy zsidó, akkor kitől várjuk, hogy megalapozza az új nemzedék tisztánlátását, a holnap együttélésének zavartalanságát. Erről beszélni, mint zsidónak, mint pedagógusnak egyaránt kötelességünk. Ennek módszerét keressük meg és dolgozzuk majd ki a klubban.

Az elmondottakhoz hozzáteszem, hogy ezek a problémák nem csak az

állami iskolák nevelőit foglalkoztatják, hanem minden iskolában tanítót, sőt az Anna Frankosokat, a Laudereseket és a Wesselényi utcaiakat is. A „mi” iskoláinkban sincs közös elképzelés, kidolgozott módszer arra, hogy miképp neveljük a gyerekeket a környezetükkel való együttélésre, másságukból adódó viselkedésre.

- *A zsidó közvélemény joggal igényli, hogy a tankönyvek, az oktatás, tehát a pedagógusok, sőt a keresztény hittan-tanárok már az iskolákban vegyék elejét mindenféle előítéletnek, többek között az antiszemitizmusnak. Önök pedig kiegészítik azzal, hogy ha ezt okkal elvárjuk másoktól, ellene elsőként a mieink tegyenek.*

- Így van! Az én iskolámban ez az igény a cigányokkal elsődlegesebb, mert ők sokkal többen vannak, mint a zsidógyerekek, és az előítélet is erősebb velük szemben. Az elmúlt évek gazdasági változásai, az egyik oldalon a nincstelenség, a másikon a meggazdagodottak pazarlása és hivalkodása erősíti az ellentéteket. Az ilyen helyzetben a hangulat könnyen fordul valamelyik kisebbség ellen.

- *Segítette első találkozásuk céljait?*

- Mindenképpen. Megerősítette a kezdeményezőket abban, hogy az önképzőkörre, klubra szükség van. Az érdeklődés is ezt bizonyította, mert többen jöttek el, mint amennyi meghívót elküldtünk. Schweitzer József, Felkai László, Popper Péter vasárnap délelőtt 10 órakor kezdődött előadásai, majd az azt követő beszélgetés délután 3 óráig tartott, és az eddig elmondottakra kereste a választ. Legközelebb november 13-án találkozunk, akkor már a Révay utcában. Az előadó a közismert pedagógus-pszichológus, Ranschburg Jenő lesz. Témája: *Lehet-e humanizmusra nevelni ebben a „kegyetlen” világban?*

(Vá-)

Pályázati felhívás

A Soros Alapítvány az alábbi külföldi ösztöndíjprogramokat hirdeti meg az 1995/96-os tanévre

Általános program

10–12 fő számára 3–9 hónapos, elsősorban kutatásra szóló ösztöndíjat ítélt oda.

A jelentkezés alsó korhatára betöltött 27 év, felső korhatár nincs. Az ösztöndíjprogram célja, hogy szakmai gyakorlati rendelkező, diplomás szakemberek számára nyugat-európai országok, esetleg az USA felsőoktatási intézményeiben vagy kutatóintézetekben lehetőséget nyújtson kutatómunka vagy továbbképzés folytatására.

Pályázhatnak szakemberek

- a) a humán és társadalomtudományok és
- b) a természettudományok területéről.

Elsősorban azok jelentkezését várjuk, akiknek a fogadói-tézmény anyagi rész támogatást ajánl fel, és az Alapítványtól csupán ennek kiegészítését kéri ("matching grant"). Fogadókészség kifejezése előnyös és szükséges.

Akik továbbképzési ösztöndíjra pályáznak, valamely elismert felsőoktatási intézménybe, azoknak tandíjmentességet vagy teljes tandíjfedezetet kell igazolniuk.

Ne pályázzanak

a) a műszaki tudományok képviselői, az előadó- és képzőművészek, számítástechnikai szakemberek és a business témakörben tanulni vágyók;

b) akik az elmúlt vagy jelen tanévben külföldön tanultak és tanulmányaik folytatásához kérnének támogatást.

Bolognai program

Pályázható 4 vagy 4+2 hónapos, posztgraduális kutatói ösztöndíj az 1994/95-ös tanév II. szemeszterére, 1995. február 1-jei kezdettel. Pályázható további 2 hónapos hosszabbítási lehetőség 1995. őszére. Ez a két hónap önállóan nem pályázható meg.

Pályázhatnak 38 évesnél nem idősebb szakemberek az alábbi tudományágakban:

- bölcsészettudomány
- közgazdaságtan (kiemelten a kis- és középvállalkozások menedzsmentje)
- műszaki kémia és anyagtudomány
- geológia
- transzplantációs sebészet

Leicesteri program

A SOROS ALAPÍTVÁNY ÚJ ÖSZTÖNDÍJPROGRAMJA

4 fő számára egyéves **MA Programra** szóló ösztöndíj a Leicesteri Egyetemen, a **Centre for Urban History**-n. Az ösztöndíjas 9 hónapot tölt a Leicesteri Egyetemen, de diszsertációját a kurzust követő 3 hónap folyamán, már Magyarországon kell befejeznie. A MA Program interdiszciplináris jellegű. A témakörök az ókori várostörténetről a

régészeten át a műemlékvédelem, a modern városfejlesztés és várostervezés, valamint ezek kapcsolódó területeinek tanulmányozását teszik lehetővé. (Az érdeklődők részletes tájékoztatást kaphatnak a Leicesteri Egyetem tájékoztató füzetéből.)

Pályázhatnak azok a 25–35 év közötti fiatal szakemberek, akik valamely magyar egyetemen diplomát szereztek történelemből vagy annak rokontudományaiból, földrajzból, régészetből, szociológiából, várostervezésből bármely tudományegyetemen vagy a Műegyetem megfelelő szakán.

Leuveni program

A **Soros Alapítvány** és a Katholieke Universiteit Leuven közös programja.

Legfeljebb 10 fő számára 3 illetve 9 hónapos ösztöndíjak a Leuveni Egyetemen, Belgiumban.

a) 3 hónapos kutatási ösztöndíj az 1991–1995. között végzett diplomás szakemberek részére. Pályázhatnak a humán és a társadalomtudományok művelői.

b) 9 hónapos posztgraduális vagy posztdoktorális ösztöndíj diplomás szakemberek részére. A korhatár a posztgraduális képzésre jelentkezőknél 32 év, a posztdoktorális ösztöndíjra jelentkezőknél 38 év.

A Leuveni Egyetemen angol, francia, flamand és német nyelven lehet tanulmányokat folytatni, valamennyi Leuvenben kutatható tudományágban, a témavezető professzor nyelvi felkészültségétől függően.

Londoni program

Legfeljebb 8 fő számára 3 vagy 6 hónapos kutatói ösztöndíj az University of Londonra.

Pályázhatnak 25–35 év közötti, jeles egyetemi diplomával rendelkező szakemberek az alábbi szakterületeken:

filozófia, jog, közgazdaságtan, nemzetközi kapcsolatok, politológia, szociológia, történelem, urbanisztika.

Oxfordi program

8–10 fő számára 9 hónapos ösztöndíj az Oxfordi Egyetemen.

a) posztgraduális képzés legfeljebb 3 éve (1992–1995) végzett, diplomás szakemberek részére, bármely Oxfordban kutatható tudományágban.

b) posztdoktorális képzés 35 évnél fiatalabb szakemberek részére, akik már rendelkeznek doktori fokozattal és/vagy kandidátusi értekezésükön dolgoznak a társadalom- és természettudományok területén.

Általános tudnivalók valamennyi ösztöndíjjal kapcsolatban:

1. Csak egyetemi végzettséggel rendelkező magyar állampolgárok pályázhatnak.

2. Az ösztöndíj elnyerésére csak azok a szakemberek esélyesek, akik a tanulmányi cél eléréséhez szükséges szinten beszélik a célország nyelvét. Erről speciális nyelvvizsgán kell számot adni.

Figyelem!

A Soros Alapítvány által meghirdetett hosszú (3–9 hónapos) külföldi ösztöndíjpályázatok közül **évente egy ösztöndíjprogramra lehet** pályázatot benyújtani.

A pályázat benyújtásának módja:

Az ösztöndíjak **csak az erre a célra készített kérdőíveken** pályázhatók meg.

Pályázati kérdőívek és tájékoztatók a kiválasztott ösztöndíjtípus megjelölésével postán igényelhetők a Soros Alapítvány Titkárságától (1538 Budapest, Pf. 596.), valamint hozzáférhetők a Soros Alapítvány budapesti és vidéki információközpontjaiban.

Az elkészített pályázatokat a Soros Alapítvány Titkárságához kell postán eljuttatni a következő címre:

1538 Budapest, Pf. 596.

A pályázatok beadási határideje:

bolognai program 1994. november 16.

oxfordi és általános program 1994. december 9.

leicesteri, leuveni és

londoni program 1994. december 20.

A határidők a postára adás legutolsó napját jelentik és szigorúan értendők.

Egyéb ösztöndíjlehetőségek

Számos más ösztöndíjlehetőséget tesz nyilvánossá a Soros Alapítvány Külföldi Ösztöndíj Bizottsága. Ezen programok lehetőséget adnak arra, hogy egyetemi diplomával rendelkező fiatal magyar szakemberek ösztöndíjpályázatot nyújthassanak be különböző nyugat-európai és észak-amerikai felsőoktatási intézmények már működő ösztöndíjprogramjaira, melyek szívesek fogadnának kelet-közép-európai pályázókat is. Ezen ösztöndíjak anyagilag teljesen függetlenek a Soros Alapítványtól, az Alapítvány csupán lehetővé kívánja tenni a pályázati anyagokhoz és információkhoz való könnyebb hozzáférést. Ezen lehetőségekről az érdeklődők tájékoztatást kaphatnak az alábbiakban felsorolt információközpontok vezetőitől 1994. október 15-től kezdve, illetve a lehetőségek beérkezésétől függően folyamatosan.

Az Információs Központok az alábbiak:

Fővárosi Szabó Ervin könyvtár, Tájékoztató Központ (Bp., VIII. Szabó E. tér 1.)

Budapesti Műszaki Egyetem, Nemzetközi Diákközpont (Bp., XI. Műegyetem rkp. 3.)

ELTE BTK (Bp., V Piarista köz 1. I. em. 44.)

JATE Központi Könyvtár (Szeged, Dugonics tér 13.)

Miskolci Egyetemi Könyvtár (Miskolc, Egyetemváros)

Veszprémi Egyetem Központi Könyvtára (Veszprém, Schönherz Z. u. 10.)

ELTE Könyvtára (Debrecen, Egyetem tér 1. K202)

International English Center (Pécs, Mária u. 9.)

Diákpályázat – a magyarországi holocaust emlékére

1991-ben az izraeli kormány nemzetközi esszé versenyt szervezett diákok számára, remélve, hogy felébreszti bennük a történelmi és jelenkori antiszemitizmus létének tudatát és elmélyíti bennük a Soáh (Holocaust) ismeretét.

Az első díjat a németországi Jan-Bernd Besslingnek ítelték „A koncentrációs táborokban lévő emlékhelyek jelentése” című tanulmányért.

A verseny nagy nyilvánosságot kapott a sajtóban és sok politikai vezető figyelmét felkeltette. Különösen Bessling esszéje gyakorolt hatást az Európai Parlament tagjaira. Ennek nyomán határozott született 1993. február 11-én az egykori koncentrációs táborok helyszínének védelmében.

Az utóbbi években a világ tanuja volt az etnikai konfliktusok felerősödésének, az idegengyűlöletből fakadó ellenségeskedés és erőszak kitöréseinek, a nacionalista feszültség növekedésének. Szélsőséges jobboldali pártok bukannya fel. Célpontjaik a szomszéd népek vagy nemzetek, a külföldi munkások, vagy a helyi lakosság megkülönböztetett csoportjai, többnyire beleértve a zsidókat is. ez a helyzet veszélyezteti a békés, harmonikus nemzetközi viszonyokat és érinti természetesen az országon belüli demokratikus intézmények stabilitását.

A növekvő veszély ellen - más egyéb lépések mellett - oktatási intézkedésekre is szükség van.

A zavarodottság és aggodás korában reményt végső soron csak az oktatásból meríthetünk.

Annak érdekében, hogy a magyar fiatalok, a tanuló ifjúság figyelmét felkeltjük a Holocaust 50. évfordulója alkalmából a magyar zsidóság tragédiája iránt, és ugyanakkor erősítsük az antiszemitizmus, a fajgyűlölet elleni fellépést, **pályázatot hirdettünk az általános iskolák 7-8. osztályos és valamennyi középfokú tanintézet tanulóiról részére Holocaust Magyarországon címmel.**

A pályázatot a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége a Holocaust Emlékbizottság, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület és a Raul Wallenberg Egyesület együttesen hirdette meg a Művelődési és Köznevelési Minisztériummal. Csatlakozott a felhíváshoz és tevékeny részvételt vállalt a Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetsége is.

A cél az, hogy minél több fiatal kapcsolódjék be az évforduló alkalmából tevékeny részvétellel, önálló kutatómunkával a Magyarországról elhurcolt zsidó polgárok történetének feldolgozásába, ismerkedjenek meg az 1944-es tragikus sorsforduló helyi eseményeivel, állítsanak emléket ezzel a deportált családoknak, a megsemmisített zsidó közösségeknek és egykori intézményeiknek. Az arcnélküli megsemmisítettek váljanak ezzel megszemélyesítetté, ébresszék fel az együttérzést, az embertelenség elleni tiltakozás érzését.

A „Holocaust Magyarországon” pályázat kiegészül az izraeli Művelődési Kulturális és Sport Minisztérium által újjól meghirdetett „az antiszemitizmus és a fajgyűlölet elleni harc” című pályázattal és az eredeti írásos történelmi feldolgozáson túl rajzzal, festménnyel és videó felvétellel is pályázni lehet.

A pályázat magyarországi értékelésén túl, az öt legjobb pályamunkát továbbítjuk az izraeli nemzetközi zsűrihez.

Nagyon fontosnak tartjuk, hogy a zsidó felekezeti iskolák tanulói minél nagyobb számban csatlakozzanak, vegyenek részt a pályázaton.

Örömlünk annak is, ha jelentkeznek és részt vennének azok, akik pedagógusi, történész, levéltárosi, illetve a kiegészítő anyagok elbírálásához rajztanári felkészültséggel rendelkeznek.

Drucker Tibor

a MAZSIKE elnökségének megbízásából
a Holocaust Emlékbizottság tagja

Hazai hírek

MAGYAR BOCSÁNATKÉRÉS A HOLOCAUSTÉRT Október negyedikén este Kovács László külügyminiszter a Zsidó Világkongresszus képviselőivel folytatott találkozón Horn Gyula miniszterelnök nevében nyilatkozatot olvasott fel. Ebben az MTI jelentése szerint többek közt a következők hangzottak el: Ötven év történelmi tapasztalata talán elegendő idő a magyar nemzetnek ahhoz, hogy bátran, becsületesen szembenézzen önmagával, miként azt először a németek tették a háború után.

...a történelem bocsánatkérésre kötelez bennünket, 600 ezer meggyilkolt és több tízezer deportált, megkínzott honfitársunkért. Bocsánatot kell kérnünk az elégetett orvosokért, a halálra vert művészekért, a meggyilkolt boltosokért és kereskedőkért, azokért a nőkért, akik nem válhattak anyává és magzszülővé.

Kovács László kitért arra is, hogy Magyarországon nem 1944-ben kezdődtek a zsidóüldözések, hanem 1919-ben, a fehérterror idején.

DÍJ AZ AFG-NAK Dr. Berend Ivánné, az Anna Frank Gimnázium igazgatónöje Jeruzsálemben vette át Ezer Weizmantól, Izrael Állam elnökétől az iskolának adott Sazar-díjat. Izrael 1963–70 közötti elnökéről Zalman Sazarról elnevezett díjat az az iskola vagy oktatással foglalkozó intézmény nyeri el, amelyik a diáspórában kiemelkedő eredményt ér el a zsidó öntudat megőrzésében, erősítésében, az oktatásban és a cionista nevelésben.

A magas állami kitüntetést az idén 15. alkalommal adták át, és 1994-ben az Anna Frank Gimnázium mellett egy francia, mexikói, argentin, kanadai és két amerikai iskola, illetve pedagógiai intézmény jutott a Sazar-díjhoz.

AZ IZRAELI FŐÜGYÉSZHELYETTES BUDAPESTEN Slomo Guberman főügyész helyettes vezetésével az izraeli Igazságügyi Minisz-

térium négytagú delegációja tett látogatást Magyarországon. A magyar Igazságügyi Minisztérium sajtóosztálya által kiadott tájékoztató szerint a küldöttség a jogi együttműködésről tárgyalt magyar partnerével, továbbá bepillantást nyert a magyar jogalkotás és igazságszolgáltatás munkájába. Azt a majdnem minden országos napilapban megjelent hírt, mely szerint a tárgyalások során érintik a magyar állam által a zsidóságnak fizetendő kárpótlás kérdését is, a megkérdőjeleztek erőteljesen cáfolták. Erre még napirenden kívül, informális úton sem került sor - tájékoztatót Dr. Baranyó György az IM sajtófőnöke, aki néhány nappal korábban még nem zárta ki a lehetőséget. Ezt az információt erősítette meg az izraeli nagykövetség és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége (MAZSIHISZ) is - amelyet - dr. Feldmájer Péter elnök tájékoztatása szerint - nem értesítettek hivatalosan a delegáció ittlétéről.

ZSIDÓ-ZSIDÓ JÓVÁTÉTELI TÁRGYALÁSOK Naftali Lavi vezetésével Magyarországon járt és a kárpótlás kérdéséről tárgyalt a magyarországi zsidóság képviselőivel, a World Jewish Restitution Organization (WJRO) küldöttsége. A tárgyaláson, amelyen a Munkaszolgálatok Országos Egyesületének kivételével minden honi zsidó szervezet képviseltette magát, egyebek közt abban állapodtak meg, hogy három szakbizottságot hoznak létre - tájékoztatót Korányi László, aki a B'nai B'rith képviselőjében vett részt a tárgyaláson. Az első bizottság a Jehuda Don professzor által folytatott kutatásokat (ld. lapunk 5. oldalát) kíséri figyelemmel, melyek a magyar zsidóság által elszenvedett anyagi kár nagyságát kívánják fölmérni. A második bizottság jelöli ki a delegációt, amely majdan a kormánnyal folytatandó tárgyalásokon képviseli a magyar zsidóságot. (E bizottság föllállításában a honi zsidó szervezetek már korábban megegyeztek (lásd. Szombat, 1994 október, 7. oldal) a WJRO tárgya-

lóküldöttsége pedig erre most áldását adta. A harmadik, most föllállítandó bizottság megpróbál stratégiát kidolgozni, hogy az állam által majdan (remélhetőleg) juttatandó kárpótlás hatékony felhasználására. Amíg a kár felmérésére irányuló kutatások nem zárulnak le, a kárpótlás nagyságáról tárgyalni nehéz, de annak módjáról meg lehet egyezni. Megértjük, hogy a kormány, jelenlegi gondjai között, erre még nem tudott időt szakítani, mi a magunk részéről várjuk jelentkezését - mondotta dr. Feldmájer Péter, a MAZSIHISZ elnöke.

MAGYAR IZRAELI BARÁTI TÁRSASÁGOK ORSZÁGOS TALÁLKOZÓJA zajlott október 2-án Zalaegerszegen, a felújított zsinagóga épületében. A találkozón jelen volt és felszólalt Bogár Imre a város polgármestere, Joel Alon, Izrael budapesti nagykövete, Zoltai Gusztáv, a MAZSIHISZ ügyvezető igazgatója. Az MTI tudósítása szerint Zoltai Gusztáv hozzászólásában a kárpótlással kapcsolatban egyebek közt a következőket mondotta: „Számunkra a jövő kérdése, elérkezik-e ez az ország végre oda, hogy a magyar zsidóság ne csak szülőföldjének, hanem hazájának is tekinthesse.”

A találkozó alkalmából avatták fel ünnepélyesen a felújított zsinagógát.

TÍMÁR GYÖRGY MÓDOSÍTÓ JAVASLATA A Kiszgazdapárt színeiben parlamenti képviselőiséget szerzett Tímár György, aki egyebek között azzal okozott feltűnést, hogy zsidó származása ellenére elvállalta a gyilkossággal vádolt szélsőjobb oldali Romhányi László védelmét, most törvény-módosítás napirendre tűzését javasolta. A módosítás lényege, hogy ne csak a harctéri szolgálatot teljesített munkaszolgálatosok kapjanak kártérítést, hanem minden munkaszolgálatos. A javaslatot a parlament elfogadta. Mint ismeretes, dr. Tímár álláspontja az, hogy a kárpótlás nem elégséges, a zsidóságtól elvett javakért teljes értékű kárpótlás jár.

Novemberi (december eleji) programok

Magyar Zsidó Kulturális Egyesület

(Tel.: 142-6924, 267-0840)

Társasági kör

A programok este 7-kor kezdődnek a Garay u. 48-ban.

November 5. Aki szereti a kamarazenét: zenés beszélgetés a Forrás Kamarazenei Műhely muzsikusaival

November 12. dr. Micha Brumlik, a neveléstudomány professzora a heidelbergi egyetemen, a frankfurti zsidó közösség tagja, Frankfurt város önkormányzati tanácsának tagja, a „Die Grünen” képviselője tart előadást „Zsidóellenesség Németországban és jobboldali extrémizmus” címmel.

A Friedrich Ebert Alapítvánnyal közös rendezvény.

Utána a résztvevőknek állófogadás az alsó helyiségben.

November 19. Léner Péter rendező, a József Attila Színház igazgatója beszél önmagáról és a színházról.

November 26. Vendégünk Szekeres Imre, az MSZP parlamenti frakciójának vezetője.

A szombat esti programok után, valamint csütörtök esténként 19 órától irodalmi teaház újonnan megnyílt földszinti helyiségünkben 25–60 éveseknek.

Keresztény-zsidó párbeszéd kör

November 22. Kedd, 18 óra, Garay u. 48.

Dr. Bárkán György pszichológus, esztéta előadása „Faji előítélet: irodalom és lélektan - adalékok az antiszemitizmus és a Holocaust szépirodalmi ábrázolásához” címmel.

A Keresztény-Zsidó Társasággal közös program.

Chanuka-Bál

A MAZSIKE és a UJS közös rendezvénye - az Óbudai Társaskörben (Budapest III. Kiskorona u. 7.) december 3-án. Műsor, tánc, büfé. Belépő: 200 Ft.

A Yahalom Zsidó Szabadegyetem előadásai

1994. november 3. 17 óra

Maróth Miklós: Iszlám, judaizmus, kereszténység

1994. november 17. 17 óra

Beney Zsuzsa: A halál fogalma Radnóti Miklós költészetében

Szabolcsi Miklós: Menekülők és próféták – Magyar zsidó irodalom 1930–1945

1994. december 1. 17 óra

Hanák Péter: A zsidó asszimiláció típusai a Habsburg-Monarchiában

Pók Lajos: Az osztrák-magyar kultúra virágkora 1900–1914

Az előadások helye az Országos Rab-
biképző Intézet (Bp. VIII., József krt.
27.) II. emeleti előadóterme.

Az első judaica- aukción Magyarországon

A Műgyűjtők Galériája *december 4-én, vasárnap 10 órakor* rendezi meg az első magyarországi judaica-aukciót. nemzetközi műkereskedelmi élet bevett gyakorlata a zsidó tárgyú műtárgyak, könyvek és kéziratok tematikus kínálata.

Az árverés helyszíne a Műgyűjtők Galériája, Budapest V., Kossuth Lajos utca 12. félemelet.

A KÚT Alapítvány és Pszichoterápiás Szakrendelés munkaközössége 1994. november 18 és 21. között megrendezi a Holocaust magyar ajkú túlélőinek világtalálkozóját. Színhely: Budai Hotel Normafa Magyarok számára a részvételi díj: napi 500 Ft. Felvilágosítás és jelentkezési lehetőség: Dr. Virág Teréz, Budapest, Kárpát u. 60. 1133. Telefon: 140-6440

Bethlen Téri Oneg Sabbath Klub

(A Klubot 18. órakor nyitjuk, a programok 19. órakor kezdődnek.)

november 5. „Zsidónak lenni...” I.

Az új sorozat első előadója: Engländer Tibor.

november 12. „Napkönyv”

Vendégünk: Kornis Mihály író

A program kivételesen 19.15-kor kezdődik!

november 19. „Mi újság a zsidó világban? Az izraeli helyzet.

Vendégünk: Tuvya Raviv a Szochnut igazgatója.

november 26. Zsidókérdés ahogyan a pártok látják II.

Vendégünk Mécs Imre, az SZDSZ országgyűlési képviselője.

december 3. Chanuka a Klubban.

FIGYELEM! a Komoly Ottó Könyvtár megnyílt. Kölcsönözni lehet minden szombaton este 18-19 óra között.

A klub és a könyvtár címe: Budapest, VII. István u. 15.

Zsidó Diákok Magyarországi Szövetsége

A programok este 8-kor kezdődnek a Garay utca 48-ban.

November 11. Vendégünk: Bujtor István színművész.

November 18. Méhes Csaba pantomin művész előadása.

November 25. Teaház. Zenél a Fúvós kvintett.

Szombat Szalon: József Attila és a zsidóság

A Szombat Szalon keretében **Szabolcsi Miklós** irodalomtörténész, akadémikus tart előadást **József Attila és a zsidóság** címmel.

Helyszín: Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, Bp. VII. Garay u. 48.

Időpont: 1994. december 10. este 7 óra.

Minden érdeklődőt szeretettel várunk!

A Cionista Világszervezet új elnöke új típusú kapcsolatot ajánl az amerikai zsidóságnak

Nem koldusok, partnerek vagyunk...

... talán így lehet összegezni a WZO new yorki központjába nemrég beköltözött Gad Ben Ari üzenetét az amerikai zsidóságnak, amelynek Izraellel fenntartott kapcsolataiban az utóbbi időben egyre több feszültség mutatkozott. A közel-keleti békefolyamat Izrael helyzetét – remélhetőleg – radikálisan meg fogja változtatni. Az életéért küzdő frontországból, a zsidóság szorongatott bástyájából a régió társadalmilag és gazdaságilag legfejlettebb országa lesz, erős gazdasági és diplomáciai pozíciókkal rendelkező állam, amely nincs többé rászorulva az amerikai zsidóság együttérzésére és sajnálatára.

Új típusú szervezeteket?

Noha a békefolyamat részeként már valóban rendkívül fontos lépések történtek, a fent lefestett kép még csak optimista vízió. Mindazonáltal az izraeliek már ennek alapján akarják újrafogalmazni kapcsolataikat az amerikai zsidósággal. Ennek az új típusú izraeli öntudatnak legemlékezetesebb és legsokkolóbb megnyilvánulása volt Joszi Beilin izraeli külügyminiszter-helyettes nagy felháborodást kiváltó üzenete az amerikai zsidóságnak: *ahelyett, hogy Izraelbe küldenék, tartsák csak meg a pénzüket*, mert az asszimiláció miatt ők arra jobban rá vannak szorulva. Beilin egyidejűleg a Cionista Világszervezetet és a Jewish Agency-t is a régi típusú kapcsolatok maradványának nevezte és javasolta felszámolásukat. Gad Ben Ari, nemzedékének radikálisaival ellentétben a jelenlegi szervezeti rendszer fennmaradásáért küzd. Szerinte is valóban szükség van szervezeti változásokra, de ezeket meg lehet valósítani az adott kereteken belül is. A Jewish Agency az amerikai zsidók által Izraelnek adományozott pénz túlnyomó hányadával gazdálkodik Izraelben. Szervezeti felépítése ennek megfelelő: egyik felét

a WZO adja, másik felét pedig azok az amerikai szervezetek, amelyek a pénz begyűjtésével, a "fund-raising"-gel foglalkoznak. A *Jewish Agency csodálatos dolgokat vitt végbe* – véli Ben Ari – bevándorlók százazreit telepítette le és rengeteg szociális programot szervezett számukra.

A békefolyamat hatalmas kihívásokat tartalmaz és mindezek sok pénzbe kerülnek. Az izraeli gazdaságot úgy kell átalakítani, hogy a Közel-Kelet jövődöbeli nyitott piacain meg tudjon élni. Sok pénzbe kerül az évi 70 ezer szovjet bevándorló letelepítése és a *békében is szükség lesz erős hadseregre*. De az amerikai zsidóság adakozására még egy okból szükség van: miután mindössze 14 százalékuk látogat Izraelbe valaha is élete során, sokuk számára ez az egyetlen kapcsolat az országgal. Beilin javaslata (ti. hogy az amerikai zsidók többé ne adakozzanak Izraelnek) már csak ezért is *elfogadhatatlan* – véli Ben Ari.

A változások elkezdődtek

Noha a régi típusú Izrael-kép – végveszélyben az életéért küzdő ország, szomorú szemű bevándorló gyerekek – a pénzgyűjtés hatékony módjának bizonyult, ennek ma már – szerencsére – egyre kevesebb köze van a valósághoz. Az izraelieket egyre inkább sértette ez az imázs. Az ebből következő feladat nem könnyű: azokat az amerikai zsidókat, akik eddig a veszedelemtől hallván önzetlenül adakoztak, most meg kell győzni, hogy az *egyenrangú partnerségben is érdekelt*. Joszi Beilin radikális nézetei e ponton kedvező visszhangra találtak. A szolidaritás megőrzésének általa javasolt új útja, az "Israeli experience", az amerikai zsidó fiatal-ság ismerkedése Izraellel, ennek minden eszközzel való előmozdítása ma már mindkét fél szemében elfogadott, kulcsfontosságú program.

Plutokrata és oligarchikus szervezetek?

Október 13-án egy napra Budapestre érkezett Joszi Beilin izraeli külügyminiszter-helyettes, aki az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet felülvizsgálati konferenciáján az izraeli küldöttséget vezette. Zsúfolt programjába belefért még egy találkozó Kovács László külügyminiszterrel, egy félórás sajtótájékoztató, s végül egy fogadás, melyen a magyarországi zsidó közélet vezetői vettek részt.

A sajtótájékoztatón Joszi Beilintől azon kijelentései felől érdeklődtünk, amelyek annyira megrázkóztatták a nemzetközi zsidó közélet jeleseit. (Lásd Nem koldusok, partnerek vagyunk című fenti cikkünket.) Miközben a

zsidóság olyannyira elkötelezett a demokratikus értékek iránt, nemzetközi intézményrendszere oligarchikus és plutokratikus – állapította meg a külügyminiszter-helyettes. A World Zionist Organization és a Jewish Agency idejétmúlt szervezetek, amelyek a fiatalok számára nem kínálnak vonzó lehetőségeket, ezekben nemigen tehetnek szert befolyásra. Joszi Beilin úgy vélte, hogy az általa javasolt új szervezet vonzóbb lenne az ifjabb nemzedéknek, hatékonyabban tudná a diaszpórában élő zsidó fiatalokat Izrael felé orientálni, izraeli tapasztalatszerzésre ösztönözni. Konkrét szervezeti elképzeléseit Joszi Beilin nem fejtette ki.

G. J.

Jiddis tévéműsor és héber iskola Moldáviában

A tévében „Zsidó utca” címmel heti félórás műsor látható, a rádióban héber nyelvtanfolyamot hallgathatnak az érdeklődők, a gyermekboltban izraeli áruk kaphatók, a zsidó újságok külön „kék-fehér” színű, jiddis felirattal ellátott kioszkban kaphatók. Az állam támogatja a zsidó óvódákat és iskolákat, az állami egyetemen héber és zsidó tanszékek működnek, az akadémián zsidó történelemmel és kultúrával foglalkoznak. A zsidó könyvtár programot szervez a gyerekeknek. A vallásos zsidók külön negyedbe költöznek, ahol a főutca már a *Chabad Lubavits* nevet viseli. Mindez pedig nem Brooklynban történik, hanem Moldávia fővárosában, Kisinyovban.

Moldávia soknemzetiségű ország, ahol a lakosság 63 százalékát kitevő román népesség mellett számtalan más népcsoport él. A zsidók aránya 1 százalék körüli, becslült létszámuk 40–70 ezer. A kemény kéz politikájának sikertelensége után az állam igyekszik megtalálni a hangot a kisebbségi csoportokkal. A szovjet korszakból ismert „kulturális autonómia” politikáját próbálják meg komolyan venni és – legalábbis a zsidók esetében – úgy tűnik sikerrel. A volt Szovjetunió utódállamainak egyikében sem támogat a kormányzat ilyen sok és ilyen változatos zsidó programot.

Kiemelkedik az *Icik Manger* jiddis nyelvű költő nevét viselő zsidó könyvtár, amely multifunkcionális helyiségeivel, számtalan programjával valóságos közösségi házként működik – működőképes modellt nyújtva ezzel más szovjet utódállamok zsidó közösségeinek. A könyvtár épületét az állam adta, az állam fizeti a tizennégy főfoglalkozású könyvtárost is. Az épület teljes felújítása, berendezése és a számtalan program elindítása pedig a JOINT támogatásával vált lehetségessé.

Nagy fellendülés elé néz a vallásos közösség is. *Zalman Leib Abelsky*, Kisinyov és Moldávia főabbija, az állam által alapított vallásos iskola igazgatója (vannak persze világi zsidó iskolák is) azt tervezi, hogy a zsinagóga környékén zsidó negyedet hoz létre kóser étteremmel, mikvével, leányiskolával, jesivával, könyvtárral idősek otthonával és bálteremmel. Akik kételkednének abban, hogy eme erősen elvilágiasodott közegben megél-e ennyi vallásos intézmény, azok *Abelsky* rabbi egy korábbi akciójából meríthetnek hitet: mikor az elmúlt évben zsidó szervezetek húszezerre becsülték az országban élő zsidók számát, a rabbi válaszul felhívást bocsájtott ki. Ebben közhírré tette, hogy ingyen vajat juttat mindenkinek, aki hivatalos papírokkal igazolja, hogy zsidó anyától származik. Három hónap alatt hetvenezer válasz érkezett (névvel, címmel, telefonszámmal), cserébe háromszáz tonna vajat osztott ki a rabbi. Jutott a zsidókon kívül a moldáviai lakosságnak is, mire a kormány humanitárius segítségnyújtásáért valamint „a zsidó hagyomány és kultúra megújításáért” kitüntetésben részesítette.

E dícséretes megújulást kétkedve nézi viszont *Moshe Brilon*, a Jewish Agency képviselője, akinek feladata az alija előmozdítása. „A JOINT-nak persze segítenie kell, főként az időseket. De ha nagy könyvtárat építenek és számos könyvtárost

foglalkoztatnak, ezzel maradásra biztatják az embereket. *Brilon* úr tevékenységének központjában az ifjúság áll, akiket csoportokba szervezve, nyári táborozásban részesítve az alija felé próbál noszogatni. Az új környezetben nincs könnyű dolga, mert a helyi zsidóság elvilágiasodott, asszimilálódott és ha zsidó életre, zsidó közösségre vágyik, azt már helyben is megkaphatja. *Moldáviában nincs antiszemitizmus* – mondja *Brilon* úr – *a kormánynak szűke-sége van a zsidókra és Izraelre, hogy rajtuk keresztül elérje Amerikát.*

„Jó lenne, ha pogromot tudnék gerjeszteni – folytatja – akkor biztos elmenne. A lövöldözésre biztos elmenekülnének, de manapság nem lövöldöznek és így, ami az aliját illeti, úgy érzem mintha az utolsó egy-két cseppet próbálnám kifacsarni egy üres citrom héjából.

G. J.

Először az orosz történelemben...

...egy állami vezető, *Csernomirgyin* miniszterelnök üdvözölte az ország zsidó közösségét Ros Hasana alkalmából. „Igen tisztelt honfitársaim – kezdődik az üzenet – nagy örömmel küldöm szívbeli jókívánságaimat *Ros Hasana* ünnepe, a zsidó újév alkalmából.” „Az orosz történelem során – olvasható később az üzenetben – Oroszország zsidói jelentősen gyarapították a nemzet kultúráját, tudományát és védelmi képességeit.” „Bizonyos vagyok benne – írja a miniszterelnök – hogy a mostani, a haza számára rendkívül bonyolult időszakban a zsidó nép, együtt országunk más népeivel mindent meg fog tenni az új, demokratikus Oroszország újjászületéséért.” Az orosz amerikai elnöki csúcstalálkozó előestéjén kelt üzenet nyilván demonstrálni kívánja, mekkora haladást ért el Oroszország a vallási és etnikai tolerancia terén – jegyzik meg kommentátorok.

Felhívás

Aki Szent Pétervárott, vagy Észak-Oroszországban üzleti vagy egyéb kapcsolatot keres, lépjen kapcsolatba *Valerij Rubin* úrral, az Észak-Oroszországi B'nai B'rith vezetőjével, (angol vagy orosz nyelven), az alábbi címen:

Valerij Rubin BRITH Ltd. St Petersburg 9Y–1. av. Bolshevikov F1. 291
193313 Oroszország

A zsidó kultúra „bevette” Moszkvát

Miután az orosz televízióban már a „Schindler listáját” is levetítették, bizvást állíthatjuk, hogy a zsidóság, mint téma, nem tabu az orosz nyilvánosságban. Tíz évvel ezelőtt még kinevették volna azt, aki zsidókról akart látni-hallani a sajtóban, moziban, televízióban. Öt évvel ezelőtt, a peresztrojka virágkorában is csak kizárólag zsidó klubok és társulatok körében lehetett szó ilyen témákról. Mostanra azonban a zsidó témák valósággal „bezúdultak” az ország kulturális életébe. Miközben a politikai élet jobboldalán dül az antiszemitizmus, a kulturális elit körében a filoszemitizmus jött divatba. Az érdeklődő alig győz színházból moziba, moziból kiállításra, kiállításról könyvesboltba rohanni, ha minden zsidó vonatkozású kulturális eseményt el akar érni. A *Forward* című amerikai zsidó hetilap munkatársa egy hét alatt a következő kulturális eseményeket gyűjtötte csokorba:

– Filmvígjáték bemutató, melynek témája az orosz–grúz–zsidó maffia amerikai terjeszkedése. A film nyitójelenetében a szupertitkos Gorbacsov–Bush telefonbeszélgetésbe beleszól Rabinovics (a magyar Kohnnak megfelelő orosz zsidó viccfigura), mint maffiavezér és felszólítja a politikusokat, hogy fejezzék be a beszélgetést, mert sürgősen beszélnie kell Odesszával.

– A *Na Maloj Bronnoj* színház bemutatja a Sztrugackij fivérek „Szentpétervári zsidrákok” című darabját, amely az évekkel ezelőtt Leningrádon végighullámozott pogromhangulatot eleveníti föl.

– A *Függellen Galériában* bemutatkozik Jurij Plissz odesszai festő.

– A *Művészek Központi Házában* megnyílik a „Zsidók Története a Szovjetunióban Dokumentumokban” című kiállítás.

– Az orosz némafilmek fesztiválján bemutatják a „Sára bánata” című 1913-ban készült rövidfilmet, amely arról szól, milyen sors vár a házasságtörő asszonyra egy ortodox közösségben.

– A *Szovremennyik* színházban a „Nehéz emberek” című darabot játsszák egy középkorú zsidó férfi és egy vénlány viszonyáról.

– A Moszkva filmszínház műsorára tűzi *Vlagyimir Todorovszkij* „Szerelem” című díjnyertes filmjét egy zsidó lány és egy orosz fiú szerelméről. A szerelem szomorú véget ér, mert az alijázni készülő zsidó család és az orosz család között túl nagy a távolság, a fiatalokat szétválasztja egymástól.

– *Pável Lungin* „Lunapark” c. filmjét játsszák. A főhős, egy szélsőjobboldali banda vezére megtudja, hogy régen szem elől veszett apja egy (még külsejében is) zsidó muzsik.

– A *Keleti és Ázsiai Művészetek Múzeumában* fotókiállítás nyílt elpusztult zsidó temetőkről.

– A televízió *Gennagyij Hazanov* zsidó komikus műsorát vetíti, aki közismert a demokraták iránti elkötelezettségéről. *Zsirinovszkij* első számú közellenségnek nevezte őt, Észtországból pedig nemrégiben kiutasították, mivel azon gúnyolódott, hogy az ottani szigorú nyelvtörvények miatt nem tudott vécére menni.

(ó – s)

VÁRKERT CASINO
"THE PALACE"
 THE NAME WHICH MEANS STYLE

THE MOST LUXURIOUS ENTERTAINMENT
 CENTER IN TOWN :

THE CASINO OFFERS
 SALON PRIVÉ
 PUNTO BANCO
 AMERICAN ROULETTE
 FRENCH ROULETTE
 BLACK JACK
 STUD POKER
 DICE
 THE LATEST LAS VEGAS SLOTS

THE RESTAURANT OFFERS
 EXQUISITE GOURMET MENU
 BUSINESS DINNERS
 RECEPTIONS
 COCKTAIL PARTIES
 CONFERENCES

OUR LIMOUSINE IS AVAILABLE UPON REQUEST.

1013 BUDAPEST, YBL MIKLÓS TÉR 9.
 PHONE: 202-4244 FAX: 202-6764

Ne feledje, a Szombat jelen számában található csekken fizethet elő 1995-re, s ha most rászánja magát, nem érinti az esetleges jövő évi áremelés.

Teátrum a város szélén

A moszkvai Salom zsidó színház

1949-ben az utolsó zsidó színház kapuját is bezárták a Szovjet-unióban. 13 éves csend következett. 1962-ben a moszkvai Goszet színházról elszereződő öt színész létrehozott egy aprócska alkotóműhelyt, a mindenható Moszkonzcert égisze alatt működő „zsidó drámai társulatot”. A darabokat jiddisül játszották, így hát egy-egy előadás alkalmával mindössze 7–8 ember tült a nézőtéren. Idővel átálltak az orosz nyelvre és a publikum is egyre jobban kezdett érdeklődni a „műhely” iránt. 1988-ban, amikor a társulat végre hivatalosan is elnyerte a színházi rangot, felvehette a SALOM nevet.

A közelmúltban új művészeti igazgató került a Salom élére. *Alekszandr Löwenbuch* – akit kollégái csak „nagyapának” becéznek – évtizedeken keresztül az esztrád és a kabaré színpadának dolgozott. Ő fedezte fel a 15 éves, pályakezdő *Alla Pugacsovát*, kabarészámokat és humoreszkeket írt, rendezett. Az utóbbi három évben a birobidzsáni zsidó színháznak is dolgozott, náluk állította színpadra a „Tum-Balalajka” című darabot, amivel a társulat a Broadway-n is vendégszerepelt. Birobidzsánból hívták a Salomhoz. Az új művészeti igazgatóval az orosz „Sztolica” című hetilap közölte az egyik első interjút.

„Néhány éve meghatározó élményem volt – meséli Löwenbuch – valamilyen értekezleten felállt egy idős, mindenki által tisztelt munkásember – mellén háborús rendjelekkel – és őszintén elmondta, hogy neki nincs szüksége zsinagógára, vagy zsidó könyvtárra, ő nem akar zsidóként élni. Ez persze szíve joga, de szerintem ezzel saját magát teszi szegényebbé. Én is oroszként élek, tökéletesen beszélem a nyelvet, értem azokat az árnyalatokat és finomságokat, amelyekre egy külföldi soha nem fog ráérezni. Emellett viszont mindennap olvasok néhány oldalt a zsidó hagyományokról. Ha már az embernek két kultúra adatott meg, örüljön neki és

A Salom Színház társulata

fogja fel ezt gazdagságnak. Ezértis tekintem missziónak a Salom Színház ügyét. Sok olyan nézőnk van, aki zsidó és alig tud valamit a saját kultúrájáról. Szeretném, ha ez változna, ha életben tarthatnánk Oroszországban a zsidó hagyományokat.”

A művészek oroszul játszanak, a társulatban zsidók és nem zsidók dolgoznak együtt. Löwenbuch szerint a Salom Színház lényege egyfajta világnézetben fogalmazható meg, amely ha úgy tetszik, nem más, mint az Őszövet-ség világnézete. A darabok színpadra állításában a zsidóság egyik karakterisztikájának mindenképp érvényesülnie kell: annak, hogy a legfájdalmasabb dolgokat is lehet iróniával kezelni.

A Salom Színház repertoárjának érdekessége, hogy száműzték a színpadról a háborús darabokat. „Európában a háború során három zsidóból kettő elpusztult. Ez nekiünk örökös sebiünk, éppen ezért nem szívesen állítanék színpadra ilyen tárgyú műveket” – vallja Löwenbuch.

A társulat minden évben részt vesz az Orenburgban megrendezésre kerülő

Összorosországi Zsidó Kulturális Fesztiválon. Az arrafelé élő emberek egyébként nyitottak és fogékonyak a másságra. Nemcsak a zsidó, hanem a tatár és a baskir kultúra napjait is rendszeresen megrendezik. Tyumenyben és Szurgutban pedig a zsidó ünnepeket is nyilvántartják.

A szibériai vendéjátékok alkalmával a Salom mindig zsúfolt nézőtér előtt játszik. Moszkvában viszont kisebb az érdeklődés.

„Sajnos a színházunk elég messze esik a belvárostól – mondja Löwenbuch – meg aztán a moszkvaiak egy kicsit nehézkesek, egy kicsit lusták. Többnyire még a Tretyakov képtárba se mennek el, akkor meg miért tódulnának éppen hozzánk?”

A „nagyapapa” az elmúlt hetekben szabadságát töltötte, mégis mindennap bement a színházba, amelyet csak úgy emleget, mint „a mi pici, de zsidó színházunk.”

Bokor Gabriella
Moszkva

Képzelt beteg – Der imaginärer Kranker

A Bukaresti Jiddis Színház, a határontúli magyar színházak fesztiváljára (!) érkezett Magyarországra. Az alkalmat felhasználva a Goldmark teremben Georg Kreisler: Ma este: Lola Blau című darabját adták elő. Gadó János a színház rendezőjével, Jean Waldmannal és irodalmi titkárával, Mya Lionescuval beszélgetett.

– A színházi világban járatlan vagyok, még nem hallottam a Bukaresti Jiddis Színházról, ami persze talán az én hibám.

Mya Lionescu: Nem az Ön hibája! Nagyon sokan vannak, akik nem tudják, hogy mi a világon vagyunk.

Színházunkat 1876-ban alapították, azóta megszakítás nélkül működik. Ennek ellenére még Romániában és Izraelben (ahol sok románajkú ember él) is kevesen hallottak róla. Ezt a mostani budapesti meghívást is azért fogadtuk el, hogy itteni vendégszereplésünk során kapcsolatot teremtsünk a budapesti zsidó közösséggel és esetleg évenként jöhessünk Önökhöz újabb előadásainkkal. Magyarországgal ugyanis eddig nem sok kapcsolatunk volt. Jobban ismernek bennünket Németországban, Ausztriában, ahol már számos alkalommal vendégszerepeltünk.

A színházat egyébként Iasi-ban alapították. Avram Goldfaden, aki a színház alapítója, háziszerezője, színésze és zeneszerzője is volt egyben, csak később települt át a társulattal Bukarestbe. Fontosnak tartom még elmondani, hogy a mi színházunk az első professzionista színház a jiddis színházak között. Ez a hagyomány is arra ösztönöz bennünket, hogy tovább csináljuk, még ha Romániában ma nincs is több tizenhétezer zsidónál. Ebből a tényből persze az is következik, hogy színházunk közönsége nem csak zsidókból áll.

– A nem zsidó közönség hogyan tudja követni az előadásokat, hiszen feltehetőleg nem beszél jiddisül?

Mya Lionescu: Tolmács illetve szövegkönyv segítségével. Ahogy ma este itt Budapesten magyarra fordították az előadást, úgy Bukarestben románra fordítják. Ha azonban a társulat valahol vendégszerepel, néha játszik román nyelven is.

– Tehát a színháznak saját épülete van?

Mya Lionescu: Igen. Már kilencven éve. Az épület eredetileg a zsidónegyedben állt és kórházként, valamint közösségi házként funkcionált, később alakították át színházzá.

– A színház az 1940-es évek első felében Antonescu jobboldali diktatúrájában is működött?

Mya Lionescu: Igen, de akkor román nyelven kellett játszani. A jiddis nyelvet csak kabarékuplék refrénjeibe vagy tréfák poénjaiba tudták becsümpészni, így mégiscsak megőriztek belőle valamennyit ezekben az években is. Mondhatjuk, hogy a színház történetében a jiddis egyetlen percre sem tudták teljesen száműzni a színpadról. Abban az időben a zsidó színészeket eltávolították a román színházakból, így ők is nálunk találtak megélhetést.

– A zsidó témák megmaradhattak?

Maja Morgenstein a Ma este: Lola Blau előadásán a Goldmark teremben. Fotó: Bobella Tamás

Mya Lionescu: Csak ilyen előadások voltak, miután megtiltották, hogy keresztény szerzők darabjait játsszuk. Nagyon sok revüt mutattunk be. A kabarékuplékban pedig el lehetett mondani olyan dolgokat is, amit más műfajban nem.

– És 1945 után?

Mya Lionescu: Ismét jiddisül kezdtünk játszani, 1948 óta állami színház vagyunk, a színház jellege azonban nem változott. A klasszikusok: Sólem Aléchem, Gordon, Perec darabjai soha nem kerültek le a repertoárról, sok a modern, nem jiddis nyelven író zsidó szerző is.

A jiddis 1948 után abban is segítségünkre volt, hogy az erős állami nyomást kivédjük. Miután ezt a nyelvet a nagyközönség nem értette, a párbeszédet pedig nem mindig fordították le, többet megengedhettünk magunknak, mint egy román színház.

– Gondolom, ezekben az években a közönség jellege erősen megváltozott, hiszen a romániai zsidóság döntő többsége kivándorolt Izraelbe.

Mya Lionescu: Ez igaz! Mi úgy tekintjük a színházat, mint egy emlékművet, amit olyannak kell megőriznünk, amilyen volt. Ezért ma is játszunk Sólem Aléchemet éppúgy,

mint Feuchtwanger "A Toledói zsidónő" című drámáját, Dumitru Solomon darabjait, aki zsidó és román nyelven ír, vannak keresztény szerzők is.

– *Jiddis nyelven?*

Mya Liontescu: Igen. Játszottuk jiddis nyelven már a Képzelt beteget is.

– *Hogyan tanulják meg a színészek a jiddis szöveget?*

Jean Waldmann: Amikor a szerepet tanulják, kezükben van román és a jiddis nyelvű szöveg is, így minden szó érthető számukra. Aztán ha egy szó jelentését később el is felejtik, ez egy másik darabban ismét felbukkan. Így sajátítják el lassan a nyelvet. Jiddis nyelvű tanárok egyénileg is foglalkoznak a színészekkel és nem csak a nyelvet, hanem judaisztikát is tanítanak. Az egyik legnagyobb problémánk, hogy fordítóink már igen idős emberek. Az utánpótlás érdekében a Moldáviai köztársasággal igyekszünk kapcsolatot teremteni, mert ott a jiddis még élő nyelv. Moldáviában nyolcvanezer zsidó él.

– *Hány előadást tartanak egy héten?*

Mya Liontescu: Három-négyet, de nyáron az is előfordul, hogy minden nap. Nyáron ugyanis sok turista jön Izraelből és Amerikából.

– *Külföldi vendégszereplés?*

Jean Waldmann: Idén már tettünk egy 38 napos körutat Németországban, nemrég a Lola Blauval Görögországban jártunk. Évente átlag két-három külföldi utunk van. A

moszkvai és a kijevi jiddis színházzal pedig kölcsönösen vendégszerepeltünk egymásnál. Három éve Romániában rendeztünk egy jiddis színházi találkozót, ahová 16 országból jöttek társulatok – nemcsak színházak, hanem zenész – és énekegyüttesek is.

– *Milyen nagy a társulat?*

Jean Waldmann: Mintegy húsz színésziünk van. Pontos számot azért nehéz mondani, mert elég nagy a mozgás. Négy színésziünk más színháznál is fellép. Maja Morgenstein, Félix-díjas művésziünk, aki ma este Lola Blau szerepét játszotta, „főállásban” a Román Nemzeti Színház tagja. Hetente három-négy alkalommal ott játszik, és egy-két alkalommal – a Nemzeti Színház programjától függően – nálunk.

– *Anyagi támogatást honnan kapnak?*

Jean Waldmann: Az államtól. Még hozzá úgy, hogy nem is lehet okunk panaszra. Persze ma minden színház anyagi nehézségekkel küszködik Romániában, de mi nem kapunk kevesebbet, mint bármely más együttes.

– *Nem is szorulnak rá más pénzre?*

Mya Liontescu: Csak néha, amikor rendkívüli dolgokat akarunk csinálni. Így például egyszer különösen jó kivitelű, drága plakátokat csináltattunk Maja fényképeivel. Az ilyesmi azonban ritkán fordul elő. A folyamatossághoz megvan az állami dotáció. Még évente egy külföldi vendégszerelést is fizet az állam.

Innen-onnan

LONDON: Október 3 és 16 között rendezték meg a X. Zsidó Filmfesztivált. Az előző években tematikus volt a program, például: a zsidó ábrázolása a filmben, a Soa ábrázolása stb. Az idei 48 filmnek nem volt közös témája, az egyik a túlélők mai németországi helyzetét mutatta be, a másik az AIDS problémájával foglalkozott, a harmadik az arab–zsidó együttéléssel, stb. A bemutatott egyik izraeli vígjátéknak *Efraim Kishon* a szerzője. Egyébként az ő személye kapcsolódott csak Magyarországhoz, mert az izraeli, amerikai, angol, német, holland, francia, lengyel filmek mellett nem szerepelt Magyarországon készült.

ZÁGRÁB: Az országban letelepedett náci és kollaboráns háborús bűnösök után nyomozó ausztrál különleges bizottságot megakadályozták abban, hogy hozzájusson a vizsgálataihoz szükséges dokumentumokhoz. Az ausztrálokat egyes források úgy tájékoztatták, hogy Horvátországban megsemmisítenek minden olyan dokumentumot, amely az usztasa-rezsim alatt elkövetett háborús bűnökre vonatkozik. A vád annál is hihetőbben hangzik, mivel Horvátországban manapság valóságos reneszánsza van az usztasa szimbólumoknak, eltávolították a jaszenováci haláltábor áldozatainak emlékművét, és nem kisebb személyiség, mint *Tudjman* államfő nevezte eltűzöttnek azt az állítást, hogy a haláltáborokban hatmillió zsidót pusztítottak el. Az ausztrál bizottság tagjai azt állítják, hogy információik magasrangú horvát titkosszolgálatoktól származnak. Egy Zágrábban kutató zsidó történész viszont azt állítja, hogy ő minden nehézség

nélkül kutathatott az archívumokban, és az iratmegsemmisítésről szóló híreket belgrádi propagandaakciónak nevezte, amelynek célja, hogy a zsidókat világszerte megtevéssze.

Az osztrák zsidó lap, a *Die Gemeind* jelenti ugyancsak Zágrárból: Annak ellenére, hogy pontos kimutatás van a zsidóktól az első horvát államban 1940-ben elrabolt javokról, vissza ma semmit nem adnak, miközben ismert állami személyek megszerzik a zsidók egykori ingatlanait. Egy vezető politikus kijelentette: *Ha visszaadnák tulajdonosaiknak egykori ingatlanait, akkor Zágráb centruma zsidó lenne...*

FRANKFURT AM MAIN: Németország legnagyobb létszámú szervezete, a Német Szakszervezeti Szövetség (DGB) új elnöke, *Dieter Schulte*, beiktatása után az elsők között Ignatz Buberrel, a Németországi Zsidók Tanácsával elnökével tanácskozott az antiszemitizmus és mindenféle rasszizmus elleni fellépésről. A találkozó utáni sajtótájékoztatón – amelyről minden német napilap beszámolt – Schulte felidézte, hogy a náciak miként számolták fel a szakszervezeteket, és számokat közölt arról, hogy a zsidók után a lágerekbe legnagyobb létszámban a szakszervezeti vezetők és aktivisták kerültek. Felhívta a figyelmet a jelenkori szélsőséges tettekre, a temetőfeldúlásokra, a külföldiek elleni atrocitásokra, sőt gyilkosságokra. Ezekkel szemben a rendőri fellépés mellett a polgári kurázsit is fontosnak tartotta. Beszélt arról, hogy a felnövekvő generációval folyamatosan meg kell ismertetni a náciizmus barbárságát. Ezt szolgálja majd Majna-Frankfurtban egy Holocaust emlékközpont állandó kiállítással és kiadványok rendszeres megjelentetésével.

Várkonyi Tibor

Damaszkuszig hosszú az út

VÁNDOROLT ISMÉT A KÖZEL-KELETEN Warren Christopher amerikai külügyminiszter. Washington siettetné a békefolyamatot, amely most érkezett el kritikus és egyúttal legkörülményesebb szakaszához. Izrael és Szíria, ha alacsonyabb szinten is és nagy vargabetűkkel, de párbeszédet kezdett; a kimenetele bizonytalan ugyan, de a legfontosabb, hogy Jeruzsálem és Damaszkusz fölvette az érintkezést.

Ellentmondó fordulatok

AZÉRT IS FONTOS EZ AZ ESEMÉNY, MERT A KÖZEL-keleti válságtérképben változatlanul ellentmondó fordulatok követik egymást. A közelmúltban nyugati katonai szakértők rábukkantak arra a figyelemreméltó hírre, hogy a változatlanul állami tulajdonban lévő orosz Roszvoruzsennije fegyver-exportáló cég *ingyenesen* negyvenöt 7 tonnás páncélozott katonai járművet szállít a gázai övezet és Jeriko palesztin rendőrségének. Ez a harckocsi korábban földérítő

célokat szolgált, és tankelhárítóként is alkalmazták. Most, így az orosz forrás - kifejezetten rendőri feladatra alakították át, de a tornyában meghagyták a géppuskaállást. Igaz, ez is fölhasználható rendfenntartó műveletekre.

Moszkvában aláhúzták, hogy a Roszvoruzsennije a hivatása szerint kereskedelmi vállalkozás, semmi köze a politikához. A tranzakció kizárólag üzleti természetű – mondják, – hiszen a cég korábban is a világ legkülönbözőbb tájaira nagy mennyiségben exportálta a járművet, és ha most a palesztinoknak ingyen adják, az csupán „hirdetés jellegű”. A fönt említett nyugati katonai szakértők, jóllehet maguk is tartózkodnak a politikai kommentároktól, ezért kétségbevonják a szállítmány „karitatív” szándékát.

A másik oldalról viszont a baloldalinak tekintett izraeli *Haarec*nek az az értesülése keltett föltűnést, hogy a Rabin-kormány - így a lap - „rejtett kolonizációs programot” hajt végre a kiürítésre szánt arab területek egy részén. Gáza és Ciszjordánia határvidékén kibővítik az izraeli településeket, új összekötő utakat építenek, mint hangsúlyozzák, biztonsági megfontolásokból. A *Haarec* a jeruzsálemi arab tanulmányi

Immár történelem...

Georg Bush, az USA akkori elnöke, 1991 novemberében Madridban megnyitja az izraeli-palesztin tárgyalássorozatot.

intézetre hivatkozott, amely szerint ezzel a "titkos művelettel" már eddig 670 négyzetkilométert hasítottak ki a palesztinoknak ígért területekből. A közel-keleti amerikai békealapítvány szerint Gázában egy év alatt húsz százalékkal növekedtek a zsidó települések; az ott lakók száma 4300-ról 5100-ra emelkedett, míg Ciszjordániában 12500-ról 13600-ra. Ezzel egyidőben Nagy-Jeruzsálem is kitolja a határait. A *Haarec* közlésében vádolja is Rabinékat; ezzel a lépésükkel fékezhetik az amúgyis döccenőkkel indult békefolyamatot. A nyugati diplomaták viszont kifejezetten tagadják ezt.

Békét kötni Szíriával

ARRA HIVATKOZNAK, MÉGHOZZÁ HATÁROZOT-tan, hogy *Jichak Rabin*nak eltökélt szándéka, mégha sietség nélkül is, békét kötni Szíriával, jóllehet tudja, a Damaszkuszig vezető út igencsak hosszú lesz. Erre utaló megerősítő jelként értékeli az izraeli parlamentben tartott forró légkörű vitát. Az egyik jobboldali ellenzéki képviselő idézte azt a Rabin-beszédet, amelyben a kormányfő azt ígérte, nem alkuszik Izrael ellenfeleivel. „Most ellenben - hangzott el a kommentáló megjegyzés - Asszad szíriai elnök közvetett megkeresésével a miniszterelnök megváltoztatta álláspontját”. „Igen - válaszolta Rabin -, ha a béke felé haladni álláspontváltozást jelent, akkor csakugyan módosítottam a politikámat. *De soha nem adjuk föl Izrael Állam biztonságát.*”

Kifejtve ennek a részleteit, Rabin arra utalt, hogy hároméves átmeneti időszakkal rövid közeledési kísérletek követnék egymást.

A Golán-fennsík, amelynek izraeli kiürítése Asszad alapvető követelése, még belátható ideig biztonsági megfontolásból izraeli katonai ellenőrzés alatt maradna.

Izrael nagykövetséget nyitna Damaszkuszban, míg Szíria egyelőre csupán diplomáciai irodát létesíthetne Jeruzsálemben (és nem Tel-Avivban, holott minden más külföldi képviselő ott működik még).

Izrael közvetlen autobusjárátokat indítana a szír fővárosba és Aleppóba, megkezdve a turisztikai kapcsolatokat, az El Al légitársaság ugyancsak Damaszkusszal megteremtene a légi összeköttetést.

Fokozatosan kiépítené a kulturális és kereskedelmi együttműködést.

Aszimmetrikus demilitarizálás; a Golán-fennsík, amelyről Szíria korábban háborítatlanul támadhatta az izraeli településeket visszakerülne damaszkuszi fennhatóság alá, az izraeli hadsereg azonban csak tíz kilométert vonulna vissza, megőrizve ellenőrzési pontjait.

Ez a Rabin-terv korántsem nyerte el Asszad szíriai elnök tetszését, hiszen a párbeszéd egészen a kezdetén tart, a konkrét témák megvitatásának még a közelébe se jutottak. De éppen az amerikaiak közvetítésével, valami már megrezzent. A tények apró, másutt jelentékteleneknek látszó *részletekből állnak össze*. A szíriai televízió, amely 1977-ben egyetlen képkockát sem közvetített Szadat egyiptomi elnök történelmi jeruzsálemi látogatásáról, és Camp David-et 1978-ban harcias jelszavakkal kommentálta, most egyenes adásban, megjegyzés nélkül számolt be Rabin és Husszein jordániai

király kézfogásáról. Amikor *Dennis (Didi) Ross*, a State Department közel-keleti megbízottja közvetítésre Damaszkuszba érkezett, a repülőtértől a fővárosba vezető gyorsutat békejelszavak díszítették.

De még ennél is beszédesebb, hogy Ross visszatérve Washingtonba, közel az Egyesült Államok kormányzati negyedéhez, diszkrét és kellemes villát ajánlott föl *Itamar Rabinovics*nak, Izrael nagykövetének és *Walid Mualem*nek, Szíria vezető diplomatájának, hogy időnként egy-egy eszmecserére találkozzanak. A szíriai nagykövetről, azon kívül, hogy Asszad föltétlen és bizalmas híve, kevés tudható, Rabinovics viszont miniszterelnöke külpolitikájának az egyik kulcsembere. Ez a nyugalmazott ezredes, aki a hadseregben Szíria ellen irányította a hírszerzést, később a Tel-Aviv-i egyetem dékánja lett, és doktori értekezését a szíriai kormányzati rendszerről készítette el. Bármikor szabad bejárása van az amerikai külügyminisztériumba; nem csupán egyszerű nagykövet a posztján, hanem rendkívül fontos személyiség Rabin külpolitikai terveinek a végrehajtásában.

A nagykövetek párbeszédén túl a légkör enyhülésének ugyancsak új jele, hogy Asszad mielőtt belement a kapcsolatfölvételbe, elővigyázatosságból eltávolította Ali Khaider tábornokot, a hadsereg titkosszolgálatának a főnökét, aki megátalkodott ellenfele minden közel-keleti békeközeledésnek. Végül a félhivatalos kapcsolatfölvétel mellett elkezdődtek az árnyéktárgyalások is, kétféle érdekes közvetítőkkal. A szíriai Aleppóból sok zsidó üzletembernek sikerült az Egyesült Államokba kijutnia; őket is mozgósították, hogy *alsóbb szinten egyengessék a közeledést*. Ugyanakkor vannak alig ismert izraeli újságírók (a föltevések szerint nem is ez az igazi foglalkozásuk), akiknek két útlevél van a zsebükben, és ha Londonban vagy Párizsban jelentkeznek a szíriai konzulátuson, minden akadály nélkül megkapják Damaszkuszba a beutazási vízumot.

A kép azonban így *túlságosan szép és egyoldalú*, mert a valóság bonyolultabb. Rabin szakaszos béketerve a diplomáciai közeledésről, a turisztikai, kereskedelmi és kulturális kapcsolatok lépcsőzetes kiépítéséről, még egyáltalán nem nyerte meg Asszad tetszését. Az izraeli terv a Golanról való *fokozatos kivonulásra* sem a legfőbb akadálya a megállapodásnak. Asszadnak, noha nyíltan nem vallhatja be, még a *Golánnál is fontosabb Libanon*: mindenáron el akarja fogadtatni ottani tartós, ha szándéka szerint nem is végleges jelenlétét. Ezért mindennél erőteljesebben azt követelné Rabinól, hogy az izraeli csapatok haladéktalanul távozzanak Dél-Libanonból, aminek Jeruzsálem számára kétségtelenül volna egy kézzelfogható előnye: a Teherán-barát és Irán által távirányított Hezbollah mozgalmat megfosztaná támadó bázisától. Arra ellenben Asszad nem hajlandó, hogy földadja most „stratégiai” minősített együttműködését a perzsa vezetéssel. Ez pedig, ha nem is közvetlen, de indirekt fenyegetést jelent a zsidó államra.

Emiatt értékeli úgy Jichak Rabin, hogy az elkövetkező hónapok nehezeknek ígérkezhetnek. Neki az az elképzelése, hogy még az 1996 novemberén esedékes izraeli *választások előtt népszavazást rendezne*, elfogadtatni országa lakosságával a Szíriával előkészített békét. A miniszterelnök úgy véli, ez a népszavazás nyithatná meg a Damaszkuszig vezető utat, amely nagyon-nagyon hosszúnak ígérkezik.

Hírek Izraelből

IZRAEL LAKOSSÁGA 5.4 MILLIÓ Az izraeli statisztikai hivatal szokásos újrakezdeti jelentése szerint az ország lakossága az elmúlt évben 125 ezer fővel nőtt és elérte az 5.41 milliót. A fent említett növekedésből 85 ezer fővel részesedik a zsidó és 40 ezer fővel az arab lakosság. A zsidók aránya az összlakosságon belül 81.2%, enyhe csökkenés az előző évihez képest.

FÉLMILLIÓ „SZOVJET” OLÉ Az 1989 óta tartó hullámmal a nyáron megérkezett az ötszázezredik bevándorló. Ezzel a volt kommunista birodalomból származók aránya elérte a lakosság 10 százalékát. Az új állampolgárok közül 110 ezer 14 éven aluli, míg 66 ezer 65 év feletti. Az időseknek majd a fele özvegy.

A 15 éven felettiek közül a Szovjetunióban 200 ezer érettségizett. A diplomások legnagyobb számban mérnökök, 57 ezren vannak; képzőművész, zenész, író, újságíró 12 ezer; orvos-fogorvos ugyancsak 12 ezer és hasonló számú az egészségügyi középkáder. Az orvosok negyede már képzettségének megfelelően dolgozik, további ötezernek elismerték diplomáját, de ők még nem találtak állást.

INFLÁCIÓ Augusztusban 1 százalékkal emelkedtek az árak, ezzel az 1994-es infláció elérte a 14 százalékot, ami kétszerese a hivatalos előrejelzéseknek.

A PÁPA KÖVETE Andrea Cordero Lanza di Montezemolo 69 éves. Tervező építész az eredeti hivatása, majd teológiai tanulmányok után lépett a vatikáni diplomácia szolgálatába. Ennek során kiküldetésben volt Japánban, Kenyában, Latin-Amerika több államában. Az évtized elején Ciprusra került, ahol az ottani tisztsége mellett a Szentek Jeruzsálemi és Palesztin Legátusa címet is viselte, és ennek megfelelően tevékenykedett. 1994 elején lett a Vatikán különleges megbízottja Jeruzsálemben, június közepe óta pedig ott követ.

Egyéniségére és gondolkodására meghatározó volt családi tragédiája: édesapját a náci 335 túszer egyikeként, – köztük volt 70 zsidó is –, meggyilkolták.

KERESKEDELMI TÉVÉ IZRAELBEN. Az erős szocialista hagyományokkal rendelkező Izraelben tíz évig gátolták különböző kormányzati szervek a kereskedelmi televíziózást. (Még az állami tévében is alig voltak reklámok.) 1993 novemberében indult útjára a második izraeli csatorna, mely – az állam által eltartott – első csatornától eltérően teljes egészében reklámokból kíván megélni. A reklámozás szabályai elég szigorúak. A reklámozásra fordítható idő az amerikaiaké a fele, elég széles azoknak a termékeknek a köre, amelyek reklámozása tilos (cigaretta, szerencsejáték, fegyverek, fogamzásgátlók, stb.), más termékek (pl. gyerekvitaminok) reklámozása limitált. A tévéreklámozásban járattan izraeli megrendelőknek időbe tellett, amíg hazai készítésű reklámokkal "feltöltötték" a kereskedelmi csatornát. Ez pedig sürgős volt, mert az előírások szerint a hirdetések 75 százalékának honi készítésűnek kell lennie. A nézők – az első felmérések tanúsága szerint – kedvezően fogadták a reklámokat.

Kapitalista kibucok

EZ ÉV SZEPTEMBERÉBEN IZRAEL KORMÁNYA és vezető bankjai eltörölték hetven izraeli kibuc 440 millió dolláros adósságát. Ezt az aktust 1989-ben már megelőzte egy 2 milliárd dolláros adósságcsomag eltörlése.

A kibucok, amelyek az egyenlőség, a zsidó földművelő munka, az önellátás ideológiáin alapultak, évtizedeken keresztül a világ talán egyetlen sikeres kommunista kísérletének voltak mondhatók. Ma azonban – noha idealista indítatásuk nem tűnt el – jövedelmük nagyobb részét már az ipari termelés és a szolgáltatások adják, tagjai gyakran saját autóval mennek kibucra kívüli munkahelyükre, a gyerekek már nem alszanak a közös hálóteremben és a saját telefon vagy bankszámla sem botrányos dolog többé. A nagyobb egyéni mozgásszabadság pedig azzal is jár, hogy a kibucok immár számlázzák tagjaiknak a víz- és áramfogyasztást.

„A kibucnak új célokra van szüksége” – mondja az 54 éves Amnon Harduf, aki első gyermekként született az észak-izraeli Samir kibucban. A cionizmus, a közösségi élet, izrael határainak védelme: ez ma már nem elegendő. Dolgozó embereknek tartjuk magunkat, de megélhetésünk ma már az

ipartól függ, az ipar pedig a kapitalizmustól. Ehhez menedzseri szemléletre és pontos könyvvitelre van szükség, ami ellentétes az egalitárius felfogással. A Samir kibuc hierarchiája már inkább a gazdasági, mint a szociális elven alapul.

Bármily fájdalmas is azonban az öreg kibucnyíkok számára a régi értékek kihalása, a változásokat elutasító közösségek nehéz helyzetbe kerülnek. Nagyobb egyéni szabadságot igénylő tagjaik elhagyják őket. A Samir kibuc igyekszik lépést tartani a változásokkal. Nem gátolja, hogy tagjai egyéni ambícióik szerint válasszanak szakmát, anyagiilag segíti őket az indulásnál, teljes szakmai függetlenséget biztosít, viszont igény tart a nyereségre. Nem minden kibucnak van azonban annyi pénze, hogy új pályát választó tagjait eképpen „kistafírozza”.

Egyre többen mondogatják, hogy a kibucokban a privatizáció elkerülhetetlen lesz egy idő után. Ha ez megtörténik, a kibucokból „jisuv kehilati” lesz, ma igen népszerű közösségi forma Izraelben, ami nem sokkal több, mint egy jól szervezett falu, ahol a szolgáltatások (pl. kultúra, sport) nagy része közös, de a gazdálkodás egyéni. Márpedig a kibuc és a közös gazdálkodás eszméje elválaszthatatlan.

Chanukka ünnepe a Bibliában

Aldassál Te, Örökkévaló Istenünk, a világ királya, aki megszentelt parancsaival és megparancsolta nekünk, hogy meggyújtuk a Chanukka gyertyát.

Így hangzik az áldás, melyet, a nyolcnapos ünnep minden egyes napján a gyertyagyújtás előtt mondunk. Az áldás első része - „Áldassál Te, Örökkévaló Istenünk, a világ királya, aki megszentelt parancsaival és megparancsolta nekünk...” - nem ismeretlen a zsidó hagyományban kicsit is jártas olvasó előtt. Minden parancs - micva - végrehajtása előtt mondandó áldóformula ezekkel a szavakkal kezdődik. Ahhoz azonban, hogy egy parancs micva lehessen az kell, hogy a Tóra szavaiban felleljük az illető parancsolat végrehajtására buzdító - nyílt vagy burkolt - utalást. Felmerül tehát a kérdés: Hol találunk bibliai támaszt az áldásmondat szavaira?

A legegyszerűbb megoldás egy olyan tórai parancs, melyet a Chanukán kívüli még több más, csak később meghonosodott szokás is, létjogosultságát igazolandó, tanúként maga mellé idéz:

„A törvény szerint cselekedjél, a melyre tanítanak téged, és az ítélet szerint, a melyet mondanak néked; el ne hajolj attól a mondástól, a melyet tudtul adnak néked, se jobbra, se balra.” (Deut. 17,11.)

Ezt a bibliai verset a bölcsek úgy értelmezik, hogy a később születendő rabbinikus ítéletek, „melyre tanítanak téged” és „melyet tudtul adnak néked”, tórai erővel rendelkeznek. Így a Chanukka megünneplése is, melyről először csak a Talmud bölcsei tesznek említést, parancssá, bibliai parancssá válik.

Ez azonban nem elég. A Chanukka jelentősége miatt, hiszen bátran mondhatjuk róla, hogy a zsidó év „legfényesebb”, fényben leggazdagabb ünnepe, további rávonatkozó utalásokat

igyekeztek találni a Bibliában. Az első utalást rögtön a Teremtés könyvének első soraiban olvashatjuk: „És monda Isten: legyen világosság: és lőn világosság.” (Gen. 1,3.)

A bibliai vers parancselvének - „legyen” héberül „jöhíj” - számértéke 25. (A „jod 10, a „hé” 5.) Azaz 25.-én, Kiszlév 25.-én, „világosság”.

A következő utalást a Jákobról szóló történetek között találjuk. Jákob, mielőtt réglátott testvérével, Ézsauval találkozna, megharcol az Ellenféllel. Jákob a harcot „állta”.

Majd „a nap felkél vala rajta...” (Gen. 32,31.)

A „rajta” szó - héberül „ló” - számértéke 36. Pontosan annyi, amennyi gyertyát kell gyújtani a Chanukka nyolc napja alatt, ha a szolgagyertyát, a „sámmást” nem vesszük számításba. A bibliai versben szereplő „nap” szót pedig, pontosítását megváltoztatva, így is olvashatjuk, hogy „sámmás”, azaz szolgagyertya. A pászuket tehát így is érthetjük: a szolgagyertya a 36 másik gyertya számára gyullad ki. Mikor? Chanukka ünnepén.

A Chanukka hetén olvasott hetiszakaszban is találunk utalást. Ez a hetiszakasz, a „mikkéc”, 2025 héber betűből áll. A gyertya, „nér”, számértéke pedig 250. Ha ezt a számot az ünnep napjainak a számával, a nyolccal megszorozzuk, az eredmény 2000 lesz. Mivel pedig az ünnep Kiszlév 25.-én van, ez a 25 a kétezerhez még hozzáadandó. Az eredmény így 2025 lesz,

ugyanannyi, mint a Chanukkára eső hetiszakasz betűinek száma.

Van még egy kapcsolat, mely a „mikkéc” hetiszakaszát az ünnepel összeköti. Mikor József és testvérei találkoznak, József mindegyiket megajándékozza, Benjámin azonban ötször annyit kap, mint a többi testvére. (Gen. 43,34.)

Az „ötször annyit” a Biblia ezen a helyen így írja: „chámés jádot”, azaz szó szerint „öt kéz”. A „Tizennyolc áldás” imában van egy betoldás, melyet Chanukka ünnepén kell mondani. Ebben a részben a „kéz” szó, „jád” ötször szerepel:

„...átadtál hősöket gyengék kezébe, számosakat kevesek kezébe, tisztátalanokat tiszták kezébe, elvetemülteket igazak kezébe, gonoszokat a Tórával foglalkozók kezébe.”

Ez az „öt kéz” a hetiszakaszban előforduló „öt kézre” „rímel” megelőlegezve már a Tórában a Chanukka ünnepét.

A legfontosabb utalás pedig talán az, amit Mózes harmadik könyvének 23-ik fejezetében találunk, ahol az összes fontosabb bibliai ünnep megemlíttetik. A következő fejezet pedig ezekkel a szavakkal kezdődik:

„Szóla ismét az Úr Mózesnek, mondván:

Parancsold meg Izráel fiainak, hogy hozzanak néked tiszta faolajat, a melyet a világításhoz sajtoltak, hogy színet nélkül égő lámpákat gyújthassanak.”

Ezeket a szavakat a későbbi biblia-magyarázók úgy értelmezték mint direkt utalást arra a szent olajra, melyet később a Hasmóneusok találnak meg a tisztátalanná tett Szentélyben. Ez az utalás azért a legfontosabb, mert közvetlenül a bibliai ünnepek felsorolása után áll. A Chanukka ünnepe így, a bibliai ünnepekhez kapcsolva, „méltó helyére kerül”.*

„The Hanukkah Anthology” alapján:

Schmelowszky Ágoston

*

Első chanukka gyertya gyújtása: november 27, vasárnap este.

* További utalások: A Teremtés könyvének 25-ik szava a „fény”. Izráel pusztai vándorlásának 25-ik állomása, „Hasmona”, mely utalás a „Hasmonaeus” családra. (Mózes IV. 33,29)

Lichtmann Tamás

Kisebbségben

(Egy orvos élete)

GB. 1912-ben született a vidéki nagyváros, N. melletti faluban, J.-ben.

Szülei vallásos ortodox zsidók, apja falusi kocsmáros, a falusi zsidók évszázadok óta tipikus életét élte. Szigorúan betartotta az ünnepeket, minden nap templomba járt, szombati napokra sabesz-gójt fogadott, aki elvégezte az aznapi munkát. A család a hagyomány évezredes rendjében élt, öt gyermekével, akik közül később egy munkaszolgálatban pusztult el, egy még a háború előtt betegségben, egyet idős korában vittek ki gyermekei Izraelbe, egy pedig fuvaros lett, elzülött és részeges csavargóként halt meg. Egyetlen fiú tanult a családban, apja józan, természetes ítélete és ösztönzése alapján orvosnak, mert mint az apa mondta, azzal mindenütt és minden körülmények között meg lehet élni.

A fiatal G. jellegzetesen első generációs értelmiségi, saját tehetsége és szorgalma révén jutott be az orvosi egyetemre, és végezte el azt kitűnő eredménnyel, 1936-ban. Évfolyamán, a numerus clausus következtében alig volt zsidó hallgató. A bizonyítási kényszer állandó összpontosításra sarkallta, ugyanakkor a szorongást is növelte benne, hisz egy zsidó, akit amúgy is csak megtűrnék az egyetemen, nem követhet el hibát. Ez a kisebbségi érzésből fakadó tökéletességre törekvés egész életpályát meghatározta. Az a látszólag kispolgári attitűd, mely szerint mindig arra kell figyelni, mit szólnak mások ahhoz, amit teszünk, nála nem hiúságból fakadt, hanem szüntelen bizonyítási kényszerből. Egy zsidó nem tévedhet, nem teremthet okot az ellenséges megnyilatkozásokra, nem hághatja át a legkisebb társadalmi közmegegyezést sem, mert ezzel erkölcsi alapot szolgáltat a jogos ellenérzésre. Ezt a „luxust” pedig nem engedheti meg magának egy ellenséges közegben. Az ősi ösztön munkált benne: megmutatni, hogy különb a környezeténél, de nem azért, mintha valóban különbnek tartaná magát, hanem épp ellenkezőleg, mert csak többszörös teljesítménnyel kompenzálható a különbség, melyet megszüntetni lehetetlen, csak így lehet remény arra, hogy befogadják, vagy csupán megtűrik maguk között.

G. kitüntetéssel végezte az egyetemet, majd feleségül vette egyetlen zsidó évfolyamtársnőjét. Megszülettek a zsidótörvények, egy ideig fizetés nélküli gyakornok volt, később már ingyen sem maradhatott a klinikán, ezért belgyógyászati magánrendelőt nyitott, melyet előszeretettel látogattak a város zsidó és cigány betegei. Ezen kívül a város cigánynegyedébe járt egészségügyi szűrésre, és hamarosan városszerzte cigánydoktor úr néven vált közismertté. A háború kitörése után rá is a jól ismert zsidósors várt, kezdetben állástalanság, majd munkaszolgálat, de a végállomás az ő esetében nem a koncentrációs tábor volt, mert felesége, aki

zsidó létére szokatlanul erős akarattal rendelkezett, fellázadt a végzet ellen. G. addig tipikus pályán futó életében ekkor következik be az első, sorsátársaitól eltérő, váratlan fordulat. Felesége nem törődik bele abba, hogy ellenállás nélkül bevonuljanak a gettóba, elhatározza, hogy egész családjával együtt elrejtőzik. Egyik hűséges és hálás betegük, aki a nehéz időkben sem feledkezett meg a doktor úrékról, kertjében, a burgonyaverem alatt bunkert ás, és miután egy cigány-asszony megszökteti a gettóból a feleséget, annak lánytestvérét és anyját, ide rejtik el őket.

G. felesége nemcsak saját érdekében cselekszik, hanem minden eszközzel megpróbál segíteni más bajbaszorultakon is. Amíg teheti, és nem zárják gettóba, hamis útleveleket készít lengyel menekültek számára. Az üldözöttek nagy többségére nem ez a jellemző, a tömegeken az üldözések következtében fásultság és közöny lesz úrrá. G. eközben munkaszolgálatos, de még a gettósítás előtt felesége segítségével egy biztonságos kisvárosi kórházba kerül, ahol csodával határos módon sértetlenül vészeli át a háború hátralévő hónapjait. A nagyváros gettóját néhány hét múlva felszámolják, az ott lévő többsége Auschwitzba kerül, ahonnan soha többé nem tér haza. Néhány száz ember menekül meg csupán, hihetetlen szerencséivel, miután a megsemmisítő táborok felé vezető vasútvonalakat a szövetségesek bombázásai időközben megrongálták. Ezek a szerencsések egy Bécs melletti valódi munkatáborba kerülnek, és viszonylag biztonságban érik meg a háború végét: csak a betegek és gyengék pusztulnak el. A család egyik unokaöccse a tábor felszabadulása pillanatában elindul dél felé, és meg sem áll Palesztináig. Új választási lehetőség nyílik ezzel a fiatal zsidók számára.

AG. család sorsa azonban másképp alakul. A kisebbségi kérdést eldöntő személyes dilemmában G. ekkor hozza minden későbbi fejleményt meghatározó első döntését. Nem vádorol ki, itthon marad. Önként választja a kisebbségi sorsot, nem kíván beolvadni, asszimilálódni, őrizi zsidó azonosságát, de tudatosan Magyarországot választja, és megpróbál integrálódni.

A háború után, miután a család túlnyomó többsége – atipikus módon – megmenekült, nem a holocaust-szindrómával kerülnek szembe, vagyis nem a veszteségek fölötti trauma határozza meg további sorsukat, hanem azonnal aktívan bekapcsolódnak az élet normális vérkeringésébe, és legfeljebb ugyanazokat a szorongásaikat viszik tovább, amelyek születésük óta adottak voltak. A zsidó kisebbségi érzés és bizonyítási kényszer következménye, hogy a rendkívül bizonytalan, tisztázatlan közélet számára épp a zsidók lesznek szinte az egyetlen megbízható alanyok. A politikai

zűrzavarban legalább egy biztos: ők nem voltak nyilasok, nem voltak kollaboránsok, tehát nem korábbi bűneiket kompenzálják jó munkájukkal és „magaviseletükkel” hanem „ősbűneiket”, vagyis kisebbségi voltukat. Az „ősbűn” pszichológiai magyarázata, hogy aki bűnhődik, annak valahol a történelem vagy a tudat mélyén bűnösnek is kell lennie. Ebből a lélektani attitűdből ered a „zsidó sebek és bűnök” egyszerű megfordítása: vagyis a „zsidó bűnök” létének szükségessége logikai premisszaként konstituálódik a sebek létrejöttének magyarázatául.

Az államosítás után, miután megszüntetik a magánrendelőjét, G. bekerül az egyetemre, és elindul felfelé a ranglétrán. Közben belép a kommunista pártba, nem igazán meggyőződésből, hanem sajátosan értelmezett hálából. A zsidók elsősorban a kommunistáknak, a Szovjetuniónak tulajdonították megmenekülésüket, amit ők valóban felszabadulásként éltek meg. Ez a tévképzet olyan tartósnak bizonyult, hogy sokan – főleg az idősek – egészen az oroszok végső kivonulásáig hittel ismételték a közhelyet, hogy addig jó a zsidóknak, legalábbis addig nem bántják őket, amíg itt vannak az oroszok. És bizonyos szempontból igazuk is volt. A demokrácia előtt nem volt zsidókérdés, a szólásszabadság előtt nem volt antiszemitizmus, azóta viszont van. Persze ez csak a felszín. Valójában az egészségtelenül elfojtott, tabuként elhallgatott zsidókérdés látenszen mindvégig jelen volt, és ha igaz az, hogy az antiszemita nem lehettek nyíltan antiszemita, másrésről viszont az is a tényekhez tartozik, hogy akkoriban a zsidók

sem vállalhatták nyíltan a zsidóságukat. Egy demokráciában viszont teljes vallásszabadság van, és akkor már sokkal egészségesebb, ha az antiszemita is annak látszik, ami.

G. természetesen mindig is tisztában volt vele, hogy az a kollégája, akivel együtt ült a párttaggyűléseken a zsidótörvények idején egyetemi hallgatóként bikacsökökkel kergette ki a zsidókat az egyetemről, vagy az a másik kollégája, aki együttérzéséről és rokonszenvéről biztosította, a háborút követően az elsők között volt, aki beköltözött egy elegánsan bebútorozott, elhagyott zsidó lakásba, és az elpusztult tulajdonos egyetlen megmenekült családtagját a háború után goromba hangon dobta ki lakásából. Mindezzel G. tisztában volt, ennek ellenére hitte, hogy a zsidókérdés egyszer s mindenkorra megszűnt, és a múlt nem ismétlődhet meg többé.

Ez is az örök zsidó betegségek közé tartozik: minden nemzedék csak a máglyán vagy a vagonban hiszi el, hogy őket is üldözhetik, mint apáikat, nagyapáikat. Talán ezért is üldözheték őket oly sok évszázadon keresztül...

A párttagság belső meggyőződésében persze voltak eltérő árnyalatok, G. felesége például szociális érzékenysége miatt őszintén hitt a kommunista rendszer magasrendűségében, és osztozott a – többnyire zsidó – kommunista filozófusok és politikusok utópisztikus messianizmusában. Ez az elsősorban érzelmi, és csak kisebb részben gondolati azonosulás olyan tartósnak bizonyult, hogy még a hetvenes években is minden május 1-i felvonuláson részt vett. Nem utolsó sorban azzal a belső lelki motivációval, hogy legalább ezen az egy napon érzelmileg azonosulhat a tömeggel, és valóban egyenrangú mindenkivel. G. esete a párttal bonyolultabb volt. Belépett, mert hálát érzett, belépett, mert ezzel is elkerülte, hogy kiríjon a szürke tömegből: vagyis az emancipáció és az asszimiláció bizonyos egyedülálló formáját látta a párttagságban, ahol nincs zsidókérdés, nincs antiszemitizmus, és mindenki egyenlő. Belépett, mert csak így haladhatott előre a ranglétrán. Ennek azonban óriási ára volt. Abban az időben senki sem lehetett nyugodt lelkiismerettel és szabadon zsidó, különösen nem egy párttag. Természetesen ez minden vallásra érvényes volt. Aki világi karriert akart csinálni, az nem járhatott templomba, nem vehetett részt vallási rendezvényeken, és még a temetőben is csak titokban merte meglátogatni szülei sírját, hiszen párttag nem látogathatta az egyházi rendezvények színhelyeit, beleértve a zsidó temetőt is.

A zsidók helyzete a vallásokon belül is többszörösen problematikus volt. Először is a keresztény vallások többségi vallások voltak, egész Európában évszázadok óta kiépített hatalmas hierarchikus egyházi rendszerekkel megtámogatva. Az egyház szerepébe itt nem érdemes belebonyolódni, de a demokráciáért folytatott harc sok esetben nem az állampárt és az egyházak között, hanem az egyházakon belül folyt. Az állampártot kiszolgáló egyházi szervezeteknek megvolt a maguk belső ellenzéke. A főpapok párttitkárként funkcionáltak, részt kértek és részt kaptak a hatalomból, ha kiszolgálták az állampártot. A zsidó egyház természetesen ezen a téren is kisebbségben volt. A zsidóság vallási és világi vezetőinek többszörös hűségéről kellett tanuságot tenniük, részben az örök kompenzáció jegyében, részben hogy egyáltalán elfogadtassák magukat a többséggel. A meghunyászkodásig és árulásig menő gyávaságnak azonban nemcsak a minden

vallást gyanusnak tartó állampárt elleni védekezés volt az oka. A zsidó közösségi életnek ugyanis a valláson kívül volt még egy rendkívül veszélyes értelmezési lehetősége is: bármilyen összejövételre, megnyilatkozásra, levélváltásra, vagy csupán véletlen találkozásra ráfoghatták, hogy cionista összeesküvés. Ez pedig az önfeladásig fajuló megalkuvásra késztette a kevésbé szilárd morális tartással rendelkezőket.

G. klinikáján történt a hatvanas évek végén, hogy az egyik egyetemista kollégiumi asztalán egyik szobatársa zsidó imakönyvet és egy Izraelbe szóló levelet talált, és ezért feljelentette barátját, aminek az lett a következménye, hogy a vétkest örökre eltanácsolták az egyetemről. Ugyanebben az időben néhány rabbijelöltet, akik illegálisan Izraelben jártak, cionizmus vádjával örökre kitiltottak a rabbiszemináriumból.

A vallás gyakorlása a magánszférában tilos volt, azt csak az állam által elismert, ellenőrizhető szervezeti keretekben tűrték meg. Még a konszolidált nyolcvanas évek közepén is előfordult, hogy egy spontánul szerveződött zsidó baráti társaságot, mely szombatokként különböző lakásokon találkozott, hogy közös szertartáson búcsúztassa az ünnepet, és közben szabad előadások és kötetlen beszélgetések formájában különféle vallásos és világi zsidó kulturális témákról cseréljen eszmét, a rendőrség titkosrendőri módszerekkel figyeltetett meg, amit beidézés, órákon át tartó, fenyegetésekkel és zsarolásokkal tűzdelt kihallgatások követtek. A szovjetellenes összeesküvés és a cionista szervezkedés börtönnel fenyegető vádja megtette hatását, a társaság szétszéledt. Voltak, akik egészen Izraelig menekültek a zaklatások elől.

Ebben a légkörben volt klinikai orvos, majd évekig docens, végül egyetemi professzor G. Belső meghasonlottsága, ha lehet, még tovább fokozódott, szinte az elviselhetetlenségig. Természetesen tudott mindezekről, és tehetetlenül szemlélte az egyenlőség, az asszimiláció sajátos megvalósulási formáit. Személyes sorsában az asszimiláció azt jelentette, hogy hasonlunia kellett intézménye szürkeségéhez. Csak semmi feltűnés. Templomba természetesen nem járhatott, arra gondolni sem lehetett. Egy professzor a zsinagógában, az ötvenes-hatvanas években elképzelhetetlen volt. Gyermekkorában hithű vallásos nevelésben részesült, minden nap háromszor imádkozott, anyja szigorúan kóser háztartást vezetett. Otthon anyja haláláig, egészen a hatvanas évek elejéig megőrizték a kóser háztartás minden szabályát, de ezt titokban kellett tartani. Senki sem tudhatta meg a kínos titkot, a vallásos ortodox anya kedvéért megőrzött vallási tisztaságot. Számos vendég fordult meg G-ék házában, és csak egy részük volt zsidó, de azok is hasonló gondokkal küzdöttek, nekik is voltak titkolni való vallásos hagyományaik. A kor tébolyához tartozik, hogy egymás között is letagadták és titkolták vallási életüket, nem egyszer vallásuk pusztá ténnyét is. G. minden reggel hajnalban kelt, bezárkózott dolgozószobájába, elővette íróasztala mindig kulcsra zárt rejtett fiókjából férfivá avatására – bar micvájára – apjától kapott imakönyvét, és elmormolta a reggeli imát. Erről a titokról még családja sem tudhatott. A zsidó élet folyamatosága megmaradt, de szigorúan a magánélet zárt ajtajai mögé szorult. A zsidó diaszpóra évezredek hagyományai folytatódtak e vallási konspirációban, hisz a bibliai időkől, az egyiptomi (Mózes) vagy a

babiloni (Eszter) rabságtól kezdve a hellenisztikus koron át (Makkabeusok, Jézus kora) a galut számtalan helyéig, Spanyolországtól Németországig titkolni kellett a vallási élet „másságát”.

G. kisebbségi sorsának tipikussága tehát nem a vallást megtagadóé, akinek gyermekei esetleg 1989 után tudták meg származásukat, hanem azé a zsidóé, aki családján belül sosem tartotta titokban hovatartozását, sőt büszke volt rá. Aki magára zárta az ajtót, és a magánéletében volt zsidó. G. példája valójában ennél óhatatlanul jóval többet jelentett. Hisz a városban köztudott volt eszmeileg sosem titkolt zsidósága, belső hovatartozása. Kétséggel távol tartotta magát a zsidóság intézményes megnyilvánulási formáitól, de egyáltalán nem azért nem élt nyilvánosan vallásos életet, hogy letagadjon zsidóságát, hanem azért, nehogy bírálat érhesse érte. Megint a régi ösztön munkált benne, nehogy bármiben is alkalmat adjon a kifogásra, nehogy hibát vethessenek a szemére.

Zsidó érzelmei és rokonszenve természetesen nem maradt titokban a városban. Az összes zsidó beteg őt kereste fel, iránta érzett bizalmat, ezért a klinikai beosztottjai az ebédidőben gyakran összesúgtak, hogy már megint túl sok fekete szakállas beteg jött a professzor úrhoz. Mindkét oldalra meg akart felelni, mindkét fél kívánságainak eleget akart tenni. Egyszerre akart világi karriert, orvosként, lehetőleg tökéletesen integrálódva a többségi rendszerhez – ugyanakkor a vallás következményeinek is meg akart felelni, belső kényszersztől hajtva. Hívatásában tökéletességre törekedett, hajnalban már benn volt klinikáján és késő este ment haza, de gyakran éjszaka is betelefonált egy-egy súlyosabb beteg ügyében. Hívatása megszállottja volt, de nemcsak szakmai megszállottságból, hanem a zsidó bizonyítási vágytól is hajtva. Soha egyetlen betegről sem fogadott el egyetlen fillért sem, részben elvből, részben viszont a támadhatatlanság kényszerében.

Izraelhez fűződő viszonya is jellemző a Magyarországot választó, de nem asszimilálódó zsidó értelmiségre. 1956-ban nyílt volna az első alkalom, 1945 után, hogy elhagyja az országot, és kivándoroljon Izraelbe. Október végén, mikor a zavaros napokban kiköltözött a klinikára, voltak jelei az újbóli fenyegetésnek. Feleségét nem engedték be munkahe-lyére, egyszerűen elzavarták. Ismét működni kezdett a félelem reflexe, zavaros, háborús időkben, bármi történik, a zsidókat tehetik meg először bűnbaknak. Sokan ettől való félelmükben menekültek el az országból. Családjának egy része, unokatestvérei és azok gyermekei ekkor távoztak Magyarországról. G-nek is kezében volt az útlevél, és vízuma, de nem ment. Nem hagyta magára anyját, aki már nagyon öreg volt, és nem bírta volna ki az utazást. Néhány évvel később meghalt az anyja, megszűnt a kóser háztartás, de akkor már nem mehetett sehová. 1967-ben, a hatnapos háború idején, a szangvinikus alkatú G., miközben feldúltan szidta azokat, akik a zsidókat bántják Izraelben, autójával idegességében nekiment egy villamosnak.

Gyermekeit nem nevelte a zsidó törvények betartására, de a zsidó tudat természetes volt a házban. Számára első számú követelmény volt a magyar nyelv tökéletességre törő ismerete, ezt a követelményt gyermekeivel szemben is érvényesítette. Egyik lánya vegyes házasságot kötött.

A fiatalok szerelmének kezdeti éveiben kíméletlen lélek-tani háború folyt a kérértlen kérő ellen: tiltásokkal, veszekedésekkel, türelmi időekkel, hátha magától vége szakad a kapcsolatnak. Végül belátva, hogy a fiatalok vonzódása erősebb a szülők vallási különbségeinél, lánya érdekében G. beleegyezett a házasságba. Sohasem bocsátotta meg azonban vejének, hogy elrabolta tőle lányát. Kapcsolatuk tárgyilagos volt, de mindig hideg maradt. A lány teljesen felolvad férje imádatában, gyermekeik csak középiskolás korukban tudták meg, hogy anyjuk zsidó. Az azonosulás, de akár csak a közeledés is, mindkét irányban lehetetlen volt: A vő mereven katolikus családja sosem fogadta be igazán a zsidó asszonyt, és a zsidó G. még lánya kedvéért sem tudott asszimilálódni. Egyetlen őszinte szót sem tudott váltani vejével, nem volt semmi közös témájuk, és az „örömszülők” sem tartottak fenn egymással semmiféle kapcsolatot. Magasan képzett és intelligens értelmiségiekről lévén szó, a valódi ok sosem kapott hangot. Az ellenérzés mindkét oldalról egyformán erős és visszavonhatatlan volt, egyik sem volt hibásabb a másiknál. G. sokat szenvedett lánya miatt, de annak boldogsága érdekében, miután a házassággal kész helyzet teremtdött, nem szólt többé ellene. Viszont lelkében tovább őrlődött. Másik gyermeke, akit önmaga előtt is titkoltan jobban kedvelt, zsidóhoz ment férjhez, amiben talán az is szerepet játszott, hogy kisebbik lánya apja iránt érzett rajongó tisztelete miatt sem választhatott másképp.

G. ma nyolcvan éves, tíz éve nyugdíjas. 1989 után ismét szabaddá vált a világ, ismét szabad a zsidó vallásgyakorlás és a cionizmus is. G. megint zsinagógába jár, és szorgalmasan látogatja a zsidó vallásos és kulturális rendezvényeket. A szabadságnak azonban árnyoldalai is vannak. Újra megjelentek a náci jelvények, ablakokat törnek be, emlékműveket gyaláznak meg, felbukkannak a régről ismert antiszemita jelszavak. És nemcsak a falakon, hanem egyes újságokban, politikai rendezvényeken is. G. ismét aggódik, szorong, és tehetetlen. Amikor kedvenc unokáját az iskolában lezsidózták – ami G. gyermekeivel sosem történt meg –, nyomasztó felelősséget érzett azért, hogy többször is maradt, amikor mehetett volna. Számára azonban nyolcvan évesen már nincs hová menni. Annak idején elszalasztotta az alkalmat, hogy kiragadja gyermekeit az általa rajongva gyűlölt közép-európai kultúrkörből, ma már őket is idekötí az európai kultúra, és hivatásuk, mint annak idején őt. Az asszimiláció konfliktusa gyermekeiben termelődött újjá.

Ennak a konfliktusnak a lényegét G. aforisztikus tömörséggel így szokta összefoglalni gyermekei és unokái körében: „Zsidó a szívem, de álmodni mindig magyarul fogok.” Ez a közép-európai kultúrában felnőtt zsidók ősi dilemmája, a „menni vagy maradni” alternatívája. Itt van-e otthon az ember, ahol megszületett, ahol szenvedések és örömek közepette eltelt az élete, ahol idegen volt évtizedeken át, és ahol végre ma úgy lehet idegen, hogy ezáltal nem kevesebb a többségnél hanem csupán más? Ahová ha nem is több ezer, de több száz éves gyökerek kötik? Vagy ott van-e az igazi otthona, ahol több ezer éve éltek ősei, ahová merészebb sorstársai már évtizedekkel ezelőtt visszavándoroltak, és új otthont teremtettek? Vajon ez az ország, ahol nem-asszimilálódott zsidóként nincs otthon, vajon ez-e a hazája, vagy az a zsidó állam ahol etióp, marokkói,

ázsiai, orosz, lengyel és százféle zsidó él, akiknek régóta nincs egységes kultúrájuk, csak az, amit magukkal hoztak, és e százféle kultúrából most készülnek egybeolvasztani egy újat? Mit tanácsoljon gyermekeinek: vajon a maradás vagy a kivándorlás felelősségét és kockázatát vállalják-e?

Lehet, hogy mégis *Elias Canettine*nek van igaza, aki a *Tömeg és hatalomban* a zsidó nép metaforájaként az egyiptomi rabságból elindult nép pusztai vándorlását nevezi meg? A zsidóság nem más, mint örökké úton levő, vándorló tömeg, amelynek sehol sincs otthona, antropológiai lényege nem a beteljesülés, nem az elért cél, hanem maga az út. *Ahasvér*, a bolygó zsidó – ő lenne valóban a zsidóság örök jelképe? Valóban ez a zsidóság sorsa mindörökre?

Vagy befogadja-e az a nép, ahová született? Ezek a kérdések már a *Huszádik Század* körkérdésében, *Pap Károly* zsidó sebeiben és bűneiben és a háború közti időszak szellemi vitáiban is központi helyet foglaltak el, és már akkor sem volt rájuk válasz, pedig az a kor az asszimiláció virágkora volt. Van-e egyáltalán jó döntés ebben a több ezer éves kérdésben?

G. gyermekei is szenvednek az asszimiláció dilemmájától. Unokái élete azonban még tiszta lap: ők már többször jártak Izraelben, vallást tanultak és rendszeres templomjárók. Vajon meg kell-e várni, míg őket is visszavonhatatlanul idekötí életük, kialakuló kultúrájuk, hivatásuk vagy végre kell hajtani a nagy, a döntő elszakadást. A mai pillanat a kérdőjelé. A választ csak a jövő adhatja meg, de dönteni most kell. Ez a döntés azonban már nem az övé lesz...

Nézz vissza haraggal?

Lapunk e most induló új rovatában az elmúlt idők zsidó sajtójából talál egy csöppnyi ízelítőt tisztelt olvasónk. Száz évvel, hetvenöt évvel, ötven évvel huszonöt évvel ezelőtt: négy teljesen különböző korszakba tekintünk vissza, ennek megfelelően négy teljesen különböző zsidó politikai magatartásformával találkozunk. A mai zsidó olvasó - ha nem is utasítja el ezeket egyértelműen - aligha azonosul velük fenntartás nélkül. Innen a rovat kérdőjeles címe is: vajon a kor körülményei között nem is cselekedhettek másként, vagy már akkor tudniuk kellett volna...? Az alábbi - hol szívszorító, hol kiábrándító, hol megfontolandó - dokumentumokat bocsájtjuk a tisztelt olvasó elé.

100 éve írták

Egyenlőség, 1894. november 16.
Dr. Vázsonyi Vilmost, lapunk oszlopos dolgozótársát, tekintettel a f. hó 22-én és 23-án tartandó székesfővárosi választásokra, a budapesti terézvárosi demokrata párt székesfővárosi bizottsági tagságra jelölte. Hisszük, hogy a VI. ker. zsidó választók tudják, kicsoda dr. Vázsonyi Vilmos és mit tett különösen a recepcionális mozgalom alatt, melyet főképpen ő hívott életre. Szép alkalmuk nyílik, hogy elismeréseket fejezzék ki a kitűnő fiatal politikusnak és írónak, ki nagy tehetségét főképpen a felekezet szolgálatának szentelte és a kitől a zsidó hit magyarság, melynek oly sok még a tennivalója, még igen sokat várhat. De Vázsonyi Vilmos amúgy is csak becsületére válhatik annak az előkelő testületnek is, mely székesfővárosunkat képviseli és becsületére fog válni ott természetesen a zsidóságnak is.

75 éve írták

Egyenlőség, 1919. november 9.
Mintha nem okozna elég gondot a magyarkérdés, melynek megoldásától függ életünk és boldogságunk, a magyar politika törpe nagyságai felvetették a zsidókérdést. E törpe óriások dühöngenek és átkozódnak, közbe-közbe gyilkolgatnak is úgy néhanapján és az embemek, ha állampénzen osztogatott röpirataikat és örvöngő beszédeiket olvassa, szinte azt kell hin-

nie, hogy Magyarország jövője attól függ: miként akarják ők megoldani az úgynevezett zsidókérdést. A gazdasági és a pénzügyi probléma, a legyőzött és a bolsevikiek által kirabolt ország regenerálásának gondja: elenyésző csekélységgé jelentkezik az ő beállításukban, szerintük a legfontosabb kérdés volt is, marad is: a zsidókérdés. Könnyű fölvetni ezt az örök kérdést - az átkozódásnak és a gyűlöletnek mindig van talaja - de feleletet adni rá már nem tudnak az esztelen uszítók. Röpirataik ugyan megoldják a kérdést azzal, hogy travesztálják Offenbach vidám Szép Heléna-indulóját: Fel Krétába! így: Fel Palesztínába! de ők maguk is sejtik, hogy ez az általuk kívánt új zsidó honfoglalás nem egyéb rossz tréfánál.

(A zsidókérdés. írta dr. Vázsonyi Vilmos, volt igazságügyminiszter)

50 éve írták

Magyarországi Zsidók Lapja, 1944 szeptember 7.

Mély megilletődöttséggel lépünk a beköszöntő új év elé. Köd és homály borítja annak távlatát. Megzendül a Sofár riadókiáltása. Hangja mit hirdet nekünk? Mire tanít e fordulón?

Hirdeti nekünk Istennek uralmát - malchijjausz - hogy Ő az Úr a minden-ség fölött. Felserkent minket, hogy emlékezzünk - zichraunausz - hogy visszazálljon gondolatunk az Ő csodálatosra, hogy emlékezzünk gondviselő művére: a Szináj - azon történt szent kinyilatkoztatására, pusztai vezérletére, hogy sívó sivatagban őrizte

népét, veszedelmek közt oltalmazta, mert reá bízta kinyilatkoztatott igazságát. És hirdeti kürtriválgás erejével - saufórausz - hogy az isteni gondviselés ereje nem csökkent az évszázadok alatt és mindig Izráellel lesz. Ez a megrendíthetetlen erős meggyőződés töltse be lelkünket az új esztendő küszöbén...

Járunk a hűség, a kötelességteljesítés és a becsület útján; hűséggel, becsülettel és kötelességtudással szolgáljuk e válságos korszakon a társadalmat...

Beköszönt hozzánk a köddel és homállyal borított új esztendő, de a ködön túl felénk tündöklök az isteni gondviselés napnál ragyogóbb világossága. Bész Jáákauv lechu venélchó beaur Adonáj, Jákob háza jertek, járunk az Úr világosságában! Ebben a fényben van vigasztalásunk reménységünk, biztonságunk. Ez a világosság űzze el kétségeink sötétjét, a reményvesztettség éjszakáját, a megtöröttség és bánat homályát.

(Dr Hevesi Ferenc: Ros Hasónó 5705)

25 éve írták

Új Élet, 1969. szeptember 15.
Maga a hitfelekezet az állam jóváhagyásával megalkotta a maga megfogalmazott létszámához mért megfelelő szervezetét... megalkotta az Országos Képviselő Szervezeti Szabályzatát. Ez lehetővé tette azt, hogy a létszámában megfogalmazott és teljesítőképességében erősen lecsökkent hitfelekezet erőit össze lehessen fogni és egy egységes cél érdekében lehessen felhasználni és érvényesíteni. Az érvényben lévő szabályzat és annak helyes alkalmazása mellett a magyar zsidóság az ország összes zsidó felekezeti intézményei mintegy egységes hitközséget alkotnak... Az erőket az Országos Képviselő fogja össze és irányítja...

(Ünnepek előtt írta dr. Láng Viktor, a MIOK alelnöke)

Erős Ferenc

A láger szelleme

Kálmán anyja lelkes, apja kevésbé lelkes tagja volt az élcspatnak – mindketten negyvenötben léptek be a pártba, sorstársaik ezreivel együtt. Az ifjú Kálmán és a párt, vagy inkább a Párt viszonyában volt valami sajátos pikantéria, szomorú, különleges íz. Anyja a Kassel környéki munkatáborban (egy decens, ma is prosperáló német cég muníciógyárában) – ahová Mengele doktor keze intésének köszönhetően került – majd egy éven át naphosszat emelgette a nehéz töltényes ládákat egy harcos kommunista asszonnyal, Berkovits Irénnel együtt. Berkovits Irén a lágerbeli társnőinek – csakúgy, mint pár évvel azelőtt újpesti munkásoknak és belvárosi kereskedőtanoncoknak – marxista szemináriumokat szervezett, és emelett lesbikus hajlamait sem titkolta el (de nem csak ezért szerették). Irén a fentiekén kívül ugyanis még egy jó tulajdonsággal rendelkezett: tudott jóslni. Így például, megjósolta Kálmán anyjának, hogy túl fogja élni a deportálást, ő is, férje is hazakerül, és gyereük fog születni. Kálmán anyja nem nagyon hitt a jóslatokban, de azért megfogadta, hogy ha valóban gyereke születik, azt Irénnek fogja nevezni. Kálmán azóta is áldja a szerencséjét, hogy nem lánynak született, mert akkor őt is Irénnek hívnák,

ugyanúgy, mint Berkovits nénit, akivel néhányszor találkozott az ötvenes években. Csúnyább nénit azóta se nagyon látott: rút boszorkának gondolta akkor, de valójában inkább ördög volt, mint boszorkány (a boszorkányok olykor nagyonis szépek lehetnek). Irén néni abban az időben igen magas pártfunkcióban dolgozott, ötvenegy december ötödikére, a Generalisszimusz születésnapjára Kálmán szülei tőle kapták ajándékba a hálósobájuk falát évekig díszítő Lenin-Sztálin plakettet, ha valami baj vagy elintéznivaló volt, mindig hozzá lehetett fordulni, Kálmán sokszor hallotta ott-hon a varázsigét: „Majd a Berkovits Irén elintézi!” Amikor Kálmán apját fegyelmivel elbocsátották a textilipari igazgatóság központjából, ő intézte el, hogy kihelyezzék Röltex boltvezető-helyettesnek az egyik külső kerületbe, egy nemrégiben a fővároshoz csatolt porfészekbe, ahová – Kálmán emlékei szerint – izgalmas zötyögésekkel teli HÉV-utazással lehetett eljutni. A jötevő Berkovits néni végül egy rejtvényűség olvasószerkesztőjeként ment nyugdíjba a hatvanas évek végén, és mindhaláláig édes kettesben éledegelt Sári nénival, aki viszont világ életében varrónő volt, és

ERICA JONG

A nyolchuszonkilences frankfurti

*Európa poros plüss
elsősztályú vagonok
elsősztályú porral.
És végigdíszlépdel a
folyosón a
kalauz aki egy
rózsaszín marcipán
malachoz hasonlatos.
FRÄULEIN!
Négy umlauttal ejti ki
és piros lakkbőrből készült
táskaszíja
mint elpattant gumiszalag
surrog a légben.
És a sapkája fölfelé mered
mint egy pápai korona
a mennyekebe szállván hirdeti
a B u n d e s b a h n-jegykezelők
égi hatalmát
az abszolút autoritást.
FRÄULEIN!*

*E pericoloso sporghersi.
Nicht hinauslehn en.
Il est dangereux...
ismélik a kerekek.
De annyira néma nem vagyok.
(Tudom hol végződnek a sínek
a vonat hol gördül be a
csendbe.
Tudom az az állomás
nem lesz megjelölve.
A hajam épp oly árja
mint akármí más.
A nevem hangafű.
Az útlevelem a szemem
kékebb mint az
égbolt Bajorország fölött.
De ő láthatja a
Dávid-csillagot a
köldökömben.
Zökkenés. Csikorgás.
A legvégső sztriptízig*

*fogom viselni.
FRÄULEIN!
Oldalba löknek felriadok.
Kézalakú árulásom
majdnem szalutál ennek az
emberalakú
szűrös kis egyenruhának.
S c h ö n e s W e t t e r h e u t e
mondja
biccentve
az ablakon túl
elúszó földek felé.
Buzgón kilyukasztja a
jegyemet aztán
nokedli-arcáról a
mosoly lefolyik a napsütésre
amely egyszerre csak
olnyájas lett
mint a becsínált leves.*

Erős Ferenc fordítása

elvtársnőinek akkor is varrta otthon éjszaka ósdi lábtekerős

Singer varrógépén a ruhákat, amikor napközben az illegális párt röpcéduláit hordta szét, és akkor is, amikor egy háziipari szövetkezet párttitkáraként buzgólkodott. A lágerben is Sári néni toldozta-foltozta – a „szabad” munkásnőktől lopott, néha kapott tűvel, cérnával – a rongyossá foszlott rabruhákat. Bízvást elmondható tehát, hogy a deportált asszo-nyoknak Berkovits Irén háromféleképpen is segített a túlélésben: testével, lelkével és ideológiai felkészültségével. Kálmán maga is voltaképpen Berkovits néni jóslatának köszönhetette, hogy megszületett, még ha nem is róla kapta a nevét. Berkovits néni nem csak szép jövőt ígérő jóslatokkal tudta vigasztalni társait a legkétségbeesettebb pillanatokban, hanem valódi természetfeletti erővel rendelkezett, igazi médium volt. Marxista szemináriumai időnként spiritiszta szeánszszá alakultak át. Ez abból állt, hogy a rövid ebészünetben, a budi mellett elbújva tíz-tizenkét asszony „asztalt táncoltatott”. Leterítették egy pokrócot a földre, a pokrócra krétával ráírták az ábécé betűit, majd vettek egy pléhbögrét, és kérdéseket tettek fel a szellemnek. A kérdések rendszerint a hozzátartozók sorsára vonatkoztak: él-e a férjem, a vőlegényem, a kislányom, az anyám? A válasz abból derült ki, ahogyan a bögre ide-oda ugrált az ábécé betűin, kiadva persze többnyire a megkönnyebbülést hozó „igen”-t, ritkábban a lesújtó „nem”-et. Ilyen „nem” választ kapott egy ízben a velük lévő Meier Klára – ugyancsak harcos kommunista – orvosnő, aki

a férje után érdeklődött. A szellem félreérthetetlen „nem”-mel válaszolt. Az orvosnő férje valóban elpusztult a munkaszolgálatban, az asszony életben maradt, de soha többé nem tért vissza Magyarországra. A szellemnek ezek a tapintatlanságai olykor végzetesnek bizonyultak. Volt olyan, aki a „nem” válasz után öngyilkos lett, akit kétségbeesett szökési kísérlet miatt agyonlőttek, akit „üzemi baleset” következtében felrobbanó gránát tépett szét, vagy aki egyszerűen feladta. Voltak azután tragikus melléfogásai is a szellemnek. A társaság legfiatalabb tagja, a hamvas és gyönyörű tizenhét éves Kata, mindenki kedvence és Berkovits Irén legfőbb védeence, szüleinek és testvéreinek sorsát szerette volna megtudni a szellemtől. A válasz mindannyiszor egyértelmű, boldogító „igen” volt. Kata hazatért, s itthon derült ki, hogy szülei, testvérei és nagyszülei mind Auschwitzban pusztultak el. Kata Kálmán nagy gyermekkori szerelme volt. A lány gyakran járt Kálmánékhoz, néha egész napokat és fél éjszakát töltött náluk az írógép mellett. Gépeléssel kereste kenyerét, de mivel nem volt saját gépe, többnyire Kálmánék masináját használta, a család büszkeségét, az új Olympiát, amelyet valószínűleg török exportra gyárthattak az NDK-ban, mert a gép hátulján a következő titokzatos szöveg volt olvasható: Műmesszüli Tarhan Istanbul. Kata akkor is gyönyörű volt még, Kálmánnak leginkább a hosszú fekete haja tetszett. A kisfiú néha órákig figyelte, ahogyan a lány szélesebben táncoltatja az írógépet. „Te mindig csak gépelsz, sohasem mész

Berczeller Imre

A bakancs

Vasárnap, 1944. október 22-én délelőtt 1/2 12 h.-kor, a sátoraljaújhelyi 312 sz. hadikórházban D. L. miskolci illetőségű egyén, epehólyaggyulladás követő tüdőgyulladásban elhunyt.”

Ez lett volna bizonyára a gyászjelentés békés körülmények között. Abban az időben azonban nem adtak ki a tábori kórházak ilyesfajta jelentést, sem muszosokról, de még az emberszámba vett katonákról sem.

Bent voltam éppen a kórházi szobának használt nagy tornateremben, amikor előző nap behozták. Szokatlanul sok holmija volt. Két pokróc, teli hátizsák. Nem lehetett szegény ember otthonról. Ahogy ott összeroskadtan ült barnakockás zakójában és bricseszadrágjában is látni lehetett, hogy valamikor magas, erőteljes férfi volt. Betegségtől, éhezéstől és fáradtságtól elgyötört arcából élesen ugrott ki horgas orra. Bizonytalan színű szemei összehúzódva ültek beesett üregeikben. A szenvedés két mély árkot húzott az ornyeregétől a szája sarkáig.

Nagyon rosszul érezte magát. Egész éjszaka nyögött, panaszkodott. Borogatásokat kapott. Reggel két beöntést adtak neki, de csak nem javult az állapota. Nagyon gyenge volt. Ránéztem sovány arcára és megijedtem. Az árkok és az orrcimpák, az orrhegy egészen elfehéredtek. Apám

ugyan így írta le az ő apját, amikor ott állt annak halálos ágya mellett.

Próbáltam elhessegetni ezeket a gondolatokat.

Tegnap valahogy ellenszenvesnek találtam őt folytonos kéréseivel, panaszaival zsörtölődő, követelőző modorával. Nem mintha tőlem kért volna valamit is. Sőt, jóformán alig beszélt velem.

Újra hívták az orvost. Az megvizsgálta, megkopogtatta, meghallgatta a tüdejét. „Magának egy kis tüdőgyulladása van.” De én hallottam, amikor az orra alatt mormogta: „Szívgyengeség.” Injekciókat rendelt. A kórház menetszerűségben volt, minden el volt pakolva. Keresés, szaladgálás. Az orvos türelmetlenül nézi az óráját. Nem tudom, hogy a betegért aggódik, vagy pedig azért, hogy minél hamarabb elszabaduljon és ő is menetkészen legyen.

Én egyre rémültebben nézem ezt a szerencsétlen embert. Ott sürgölődök az orvos körül, lesem az arcát, a félhangon kiadott rendelkezéseit. Nézem a tűt, amint belefűródik a lassan érzéktelenné váló testbe, hogy mozgásra serkentse a fáradó szívet.

Megrettenett egy bennem egyre jobban feltörő hullarabló gondolat.

Az ágya alatt ott állottak bakancsai. Magasszárú, igen jó állapotban lévő finom bőrbakancsok. Nekem csak silány

férjhez?” – kérdezte tőle. Kata szomorú pillantást vetett Kálmánra, megsimogatta a fejét, és azt mondta: „De igen, majd egyszer férjhez megyek, hogy legyen egy olyan kisfiam, amilyen te vagy”. Azután Kata egyszer csak nem jött többé. 1956 őszén felkerekedett, és elindult az osztrák határ felé. Állítólag Új-Zélandban kötött ki végül, és ott férjhez ment. Nem tudja senki, lett-e neki egy ugyanolyan kisfia, mint Kálmán.

Janka néni, Kálmán anyjának unokatestvére pedig a következőképpen járt: A szellem „igen”-jében bízva hajlandó volt túlélni a deportást, 45 nyarán visszaérkezett abba a hegyaljai kisvárosba, amelynek gettójából egy évvel korábban családjával együtt elvitték. Nem akarta elhinni, hogy férje, két serdült fia és a szülei mind elpusztultak, meg volt győződve arról, hogy szerencsésen megmenekültek, és előbb-utóbb hírt adnak magukról. Janka néni évekig szinte ki sem mozdult a házából, mert attól tartott, hogy éppen távolléte idején érkeznek meg szerettei, vagy legalábbis akkor hozza a postás a híradást: élünk. Házát csak akkor volt kénytelen elhagyni, amikor azt államosították, s a házzal együtt a család tulajdonában lévő szőlőbirtokot is kisajátították. Ráadásul, a kisajátítókat kisajátító proletárdiktatúra Janka nénit, mint különlegesen veszélyes volt kisajátítót kitelepítés útján kívánta kisajátítani, ám Berkovits Irén közbenjárására a kitelepítési határozatot helyi túlkapásnak minősítve mégis visszavonták. Janka néni ekkor felköltözött Pestre, egy hasonlóképpen egyedül maradt nőrokona, Magda néni osztotta

meg vele kicsiny lakását. Janka néni Kálmán jókedélyű, dinamikus és felettebb szabadszájú asszonynak ismerte meg, aki ekkor már beletörődni látszott abba, hogy szerettei nem térnek többé vissza. A legváratlanabb pillanatokban azonban fel szokott sóhajtani: „Szegény Lajos!”, „Szegény Palkó!”, „Szegény Feri!”. Ugyanezek a nevek voltak rávésve a „Mártírjaim” feliratú, Dávid-csillaggal díszített márványtáblára is, amely Janka néni szobájában állt, az ezüst gyertyatartók mellett. „Hol vannak?” – szokta kérdezni Kálmán. Janka néni ilyenkor az ég felé mutatott, és azt mondta: „Felszálltak a füstben”. Janka néni Hitleren kívül egyetlen embert gyűlölt igazán: Rákosi Mátyást. „Az a rohadt gazember” – mondogatta az örökös cigarettázástól rekedt, mély hangján – az a rohadt gazember elvette a szőlőmet. Pedig ő is egy unzerejner volt!” Kálmánnak fogalma sem volt arról, mit jelent az a szó, hogy „unzerejner”, de Janka néni jelzői mindenesetre új aspektusait villantották fel a hőn szeretett vezérnek. Kálmán szülei fenntartották a társadalmi érintkezést – a hetenkénti kölcsönös vendégeskedést – Janka nénivel (és a hozzá csatlakozó apró termetű, kicsit púpos, madárhangú Magda nénivel). Eleinte bridzseltek, de ez abban az időben gyanús burzsoá kártyajátéknak minősült, így hát Kálmán szüleinek nyomására áttértek a proletariátus kedvenc játékára, az ultira. (Az ultizás legalább lehetőséget adott Janka néninek, hogy káromkodjon, mint egy kocsis, és elszidja Rákosi elvtárs jó édesanyját is.) Végül azonban Kálmán szülei kénytelenek voltak megkérni arra, hogy leg-

disznóbőrből való cipőim voltak, amiknek a gumitalpa már eltörtött, pedig alig jártam még bennük.

Ha meghal, akkor a bakancsai az enyéme lesznek.

Nem tudtam megszabadulni ettől a gondolattól... Retegtem az életéért...

Ne halj meg... Ha meghalsz, örökké kísérteni fog, hogy én kívántam halálodat egy pár bakancsért.

Kérdeztem az orvost, az ápolónőt, hogy van-e remény. Azok nem válaszoltak.

Nem is kellett.

Beszélni kezdtem hozzá: Hol laksz, hol él a családod? Szükszavúan, félmondatokban válaszolt. Miskolci... Valami gyára, vagy üzeme volt mielőtt azt a zsidó törvények értelmében elvették tőle. Van családja, felesége és két serdülő gyermeke... Nem tud róluk semmit május vége óta....

Szavait sokszor nem lehetett jól érteni.. A fájdalomtól fel-fel nyögött... Állapota rohamosan romlott... Valaki, talán az a fiatal kis ápolónő, aki ott szorgoskodott körülötte, papot hozatott. Mikor meglátta a lelkészt, arca egészen elváltozott."

„Hát így állok?”

Próbáltam megnyugtani. Rámmordult: „Nem ejtettek a fejem lágyára.”, „A falnak fordult. Zihálva lélegzett. „Mit, üzen a családjának?” – kérdezte tőle az ápolónő. „Az Isten segítse őket. Csókolom a feleségem, meg a gyermekeimet.”

Ültem és néztem egyre nehezebbé váló küzdelmét a halállal.

Megtapogatta saját pulzusát: „Nincs pulzusom.” – mondta kétségbeesetten. Én is megfogtam a csuklóját.

Valóban nem lehetett érezni. „Dehogy nincs, csak te nem érzed.” Legyintett.. Hánykolódni kezdett, tekintete elrévedezett, de még magánál volt.

„A zsidó temetőben temessenek el.”

Többé nem beszélt. Lélegzése csendes hörgésbe fulladt.

A nagy teremben szanaszét ültek az emberek. Beszélgettek, cigarettáztak, kártyáztak. Egy-egy arramenő ránézett: „Neki már jó lesz.” Volt aki csak annyit kérdezett: „Meghalt már?”

Aztán egyedül maradtam a haldoklóval. Mind a ketten egyedül voltunk.

Így halt meg, magányosan. Legalább én voltam mellette. Nem hiszen, hogy ez valamit is jelentett a számára.

Nem lehet társasban meghalni.

A fiatal ápolónő felzokogott, térdre hullott, keresztet vetett: „Miatyánk, ki vagy a mennyekben...” Vele egyidőben, az ágy mellett állva buggyant ki belőlem is: „Sömá Jiszráél, Adonáj Elohénu, Adonáj Ehad...”

Pedig akkor már régen nem hittem Istenben...

Az orvos érdeklődött: „Zsidó volt?”... „No nem baj... Megbűnhődött szegény érette...”

D. L. munkaszolgálatos levelezelte ezt a bűnt. Garga-lovits orvosszázados megbocsájtott neki.

Mindenki természetesnek vette, hogy én, mint az egyetlen zsidó, lettem az „örökös”.

Ott ültem az üres ágya mellett és néztem a bakancsait, amelyek most már az én tulajdonomban voltak.

Belebújtattam a lábaimat. Túl nagyok, de igen kényelmesek voltak. Azok vittek haza, és azokban jártam még az egyetemre is.

alább Kálmán füle hallatára ne becsmérelje Rákosit és a proletárdiktatúrát. A „reakciós” Janka néni időnként hosszabb időre eltűnt. „Beteg, kórházban van” – választották ilyenkor a Janka néni holléte felől érdeklődő Kálmánnak szülei. A „reakciós” nagynéni azonban ezeket az időket nem kórházban, hanem börtönben töltötte. Háromszor próbált disszidálni, háromszor kapták el a határon, és háromszor csukták le „illegális határátlépési kísérlet” miatt. Mindannyiszor Palesztinába készült, titkában azt remélte, hogy ott mégiscsak nyomára bukkán a családjának. Janka néni disszidálási kísérletei egyre kínosabbá váltak Berkovits Irénnek, de azért előbb-utóbb mindig sikerült kihoznia őt a börtönből. Végül pedig elintézte, hogy Janka néni megkapja a kívándorló útlevelet. 1955-ben el is távozott Izraelbe, de persze senkit sem talált ott egy öreg kibucakó nagybácsin kívül, akinek révén belőle is kibucakó lett egy időre. De csakhamar megelégtelte a kibucot – a „zsidó kolhoz”, ahogy mondani szokta, és a hatvanas évek elején összetörtén, reményvesztetten tért vissza Magyarországra. Nem értette senki, miért jött vissza.

Az ilyen hibáktól eltekintve a szellem általában jól betöltötte a funkcióját. Igaz, kissé primitív és szűkszavú szellem volt: a lakonikus „igen”-nél vagy „nem”-nél bonyolultabb válasz általában nem tellett ki tőle, hiába faggatták, szinte az örületig. Egyszer azonban – valahol Drezda környékén történhetett, Auschwitz és a municiógyár között – lebuktak: „asztaltáncoltatás” közben odalépett hozzájuk egy SS-tiszt. „Was machen Sie hier?” – kérdezte. Az asszonyok kénytelenek voltak bevallani, hogy spiritiszta szeánszt tartanak. „Ah, sehr interessant” – mondta a tiszt. Majd így folytatta: „Én vagyok a tábor új parancsnoka. Ha a szellem betűnyi pontossággal kitalálja a vezetéknevemet, akkor Önöknek nem esik bántódása. Ha viszont nem, akkor mindannyiukat agyonlövetem.” Berkovits Irén haláltmegvető nyugalommal (és ezúttal német nyelven) tette fel a kérdést a szellemnek: „Mondd meg, mi a neve a parancsnok úrnak?” A bögre hosszú ideig ugrált a betűkön, a nők páni rettegéssel figyelték, még az SS-tiszt is lélekzetviasszafojtva követte a bögre mozgását. Végül a szellem kiadott egy bonyolult, hosszú, lengyeles hangzású nevet: Wiewyczorzski vagy ehhez hasonló. Nem Kleinnek, Schmidtnek, vagy Schneidernek hívták a tisztet, nem – Wyewyczorzskinak! Az állítólagos parancsnok tisztelegve távozott. Soha többé nem látták. Talán maga volt a szellem?

Nem volna túl értelmes dolog feltenni azt a kérdést, hogy a parapszichológiai jelenségekben való hit, sőt, e hit gyakorlati alkalmazása hogyan egyeztethető össze a dialektikus materializmussal, amelyről sok szó esett Berkovits Irén szemináriumain. A telepátikus élmények a lágerben ugyan-

ERŐS FERENC

Hollybugyi

avagy: az Úr a hetedik napon moziban ment

Mellékesen, mint egy frissen műtött tüdőbeteg, imbolyogva, mint akit belülről kerget a fergeteg, csipeszekkel a szájpadról, ahol nyelve száradt, a köldökéből kilógó telefonzsinórral, amelyen át még a kompjuter vére áradt, kódolván egy utolsó esti program szép ígérgetét:

A zsugori King Kong apó csak nézett, nézett mesülgén, mint koszos zsidógyerek a Lumière-fivérek lebergi premierjén.

„Mehr Licht!” mondja az operatőrnek Kohn Dezső, a Kelet-Közép Európából emigrált filmrendező.

A vágóasztalon szerteszét hevernek a filmdarabkák, Formalinszag hatja át a realizmus diadalát.

Doktor Mengele kezét mos, mielőtt lehúzza az asszisztensnő bugyiját.

Ki meri azt mondani, hogy nincs itt happy end?

Az Úr a hetedik napon moziba ment.

S én – micsoda mise en scène – megláthatom saját hiányomat,

míg eggyé válok a filmmel, melyből kivágtattam.

1978.

olyan mindennaposak voltak, mint az álmok a hozzátartozókról meg különleges ételekről – kinek jutott eszébe azon gondolkodni, hogy mit mond a marxizmus-leninizmus az álmokról? A legendás Berkovits Irén hatása legközvetlenebb (és empirikusan leginkább bizonyítható) módon persze abban a pusztában nyilvánult meg, hogy Kálmán anyja túlélte a lágert. Továbbá, abban, hogy a titkos (budi és éjszakai) szemináriumokon jól elsajátította a marxizmus-leninizmus alapjait, és ezeket az alapokat már igen korán és nagy igyekezettel plántálta át kisfiába is. Talán úgy érezte, hogy le kell rónia a hálát Berkovits néninek, és bizonyára ezért írta le minduntalan az ötvenes évek elején sorra gyártott önéletrajzaiban: „Ötéves, hatéves... stb. kisfiam van, akit a szocializmust építő társadalom hasznos tagjává szeretnék nevelni”. Az ilyen mondatokat később Kálmán a szülei ötvenhat után visszakapott káderdossziéjában olvasta, amelyet nagy titokban bányászott ki a fiók mélyéről. E káderlapokat serdülő fejjel olvasva leginkább apját sajnálta, akiről a jellemzések sztereotíp módon leszögezték, hogy „kispolgári származású, de kispolgári nézeteit igyekszik levetkőzni”. Kálmán szegény apját látta, amint nézeteit igyekszik levetkőzni (de nem sikerül neki), és ez annál is inkább szomorúsággal töltötte el, mert visszagondolt arra a gyermekkori fantáziájára, hogy hátha imperialista kém az apja. befurakodott osztályellenség, akit, mint annak idején Pável Morozov, a hős pionír tette, fel kellene jelentenie.

**Györgyi asszony
házasság és társközvetítő szolgálata**

**Telefon: 115-4241 munkanapokon
8–10 óráig
és 19–21 óráig**

Az elfelejtett magyar expresszionizmus: Bokros Birman Dezső

Gera Évával beszélget Szegő György

– Kicsiny budai privát-galéria, a Vizuálist rendezett nemrégiben kiállítást Bokros Birman Dezső műveiből. Véletlen vagy sorsszerű, hogy a szinte egyedüli magyar expresszionista szobrásznak, huszadik századi plasztikai művészetünk kiemelkedő alakjának, halála után harminc évvel egy trafik méretű kiállítóhelyiség jutott? Hova került Bokros életműve, ki vagy mi gondolja? – kértem Gera Éva festőművésztől, a kiállítás rendezőjétől, a szobrász unokahúgától.

– Nem hiszem, hogy ez véletlen. Bokros élete teli volt ehhez hasonló helyzetekkel, tehetségéhez, jelentőségéhez képest a lehetőségei és főleg a közönség felé irányuló virtuális tere majdhogynem tragikomikusan összehúzóult. Nagy felfedeztként indult, mikor Párizsból hazajött, egy itthon addig nem képviselt irányt hozott magában, amit egy kritikusa így értékelt: "Azokhoz a víziókhoz, amelyek Bokrosban élnek, a mi életünk még nem teremtette meg a kézzelfogható hátteret." Igazi elismerést a harmincas években kapott. 1945-ig vagy 20 önálló tárlata volt. Kétszer is megjelent önéletrása, melyhez Karinthy írt előszót. Méltatta Kállay Ernő is, a kor főítésze. A szakma legnagyobbjai közt tartották számon.

– A história oldaláról azt hiszem, szintén ki lehet zárni a véletlent. Az 1945 utáni magyar művészet számára máig sem sikerült megteremteni azt a megnyugtatóan rendezett intézményes jelleget, amely folyamatosan mérlegelné, helyére tenné, és gondozná képzőművészetünk értékeit. Aki pedig életében nem kerül be az intézményrendszerbe, az eltűnik, elfelejtik az oeuvre is meghal. Nemcsak Bokros Birman életműve szorult raktárakba, és – egyelőre nincs kilátás arra, hogy ez az áldatlan helyzet megváltozzon. Legfeljebb magánkezdeményezések vannak, például egy kortárs képzőművészeti múzeum és dokumentumtár létrehozására. De térjünk vissza Bokros Birmanra. Az önéletrajz utolsó változatát 1955-ben írta, de a háborúról egy szó sem szerepel benne. Hogyan élte át a vészkorszakot?

– '44-ben már benne volt egy munkaszolgálatra indított menetben, nem tudom, hogyan sikerült kikerülnie onnan. Szerencsére találkozott útközben a bátyjával, ő segítette. Bokros akkor nagyon le volt gyengülve, a bátyja még kórházba is juttatta, onnan pedig a gettóba került. 45. január 16-án hazaindultam anyámmal, az Aréna úti lakásunk felé. Akkor történt, hogy fel akartam tűzni a sárga csillagot, de egy fiatal orosz katona kiütötte a kezemből. A gettó elejénél, a Wesselényi utca és a körút sarkánál jártunk, amikor a Wesselényi utcából jött kifelé Dezső, kézenfogva az egyik unokaöccsével. Olyan sovány volt, hogy csak az ádámcsutkája meg a nagy szeme látszott az egész emberből.

– A váltás évei is kimaradtak az önéletrajzból. Bokros már harmincas évek elejétől képviselte a szocializmus elveit, tagja

volt az Sz. M. csoportnak, részt vett benne. És évekig benne volt a felvidéki Sarló mozgalomban, tervezett nekik, szobrot és plaketteket is, egyértelműen baloldali beállítottságú művész volt. Hogyan értékelte ezt a koalíciós idők művészeti politikája, illetve a 48 utáni?

– Megintcsak az ő különleges személyiségéből következett, hogy olyan gyorsan kiesett a hatalom kedveltjei közül. Az első években nagyon futtatták, ma nem túl nagy büszkeség, de Szakasits kifejezetten pártfogolta. Óriási lendületet kapott Bokros művészete. 1949-ben, az első Kossuth-díj kiosztásakor, egyike volt a díjazottaknak, vagyis etalonná emelték. Ezután viszont egészen haláláig, 1967-ig csak egyetlenegy állami megrendelést kapott, ez a műve – csodák csodája – ma is a helyén áll: a Dózsa György úti SZOT székház előtti figura... Nem tudom: miért nem szállították el a többi korszakos alkotással együtt.

– Más megrendelést nem kapott?

– Különös, de nem. Pályázatokon indult, csinálta a szobrait, de a hatalom nem használta ki a tehetségét. Pedig 45 előtt kifejezetten bátor dolgokat csinált. Például 1937-ben, a bányász-sztájk idején a Napbanéző bányászt. 1942-ben a szocdemek Maglódi úti székházában volt egy tárlat, amit egy nappal a megnyitó után bezárattak, talán éppen az ő 1929-es Don Quijote-szobra miatt. Ez állt a kiállítás közepén. De ezt nem sokáig honorálták, a hivatalos művészeti politika, és a

Lektorátus nem őt választotta első szobrásznak, másodikra pedig nem volt szükség. Vagyis nem elhallgatták, hanem kiesett a rangsorból. Még 1945 után kapott egy műtermet, de havonta 1.800 Ft-ot fizetett érte, ami akkor irdatlan nagy pénz volt, ráadásul jelentős békekölcsönt is jegyeznie kellett. Nem voltak jó évei ezek sem. Rövid idő után visszaszorult, mint monumentális szobrász nem volt jelen a diktatúra életében, amelyiknek pedig szüksége volt hatalmát hitelesítő emlékművekre. Csak közvetlenül a halála előtt, 1964-ben kapott egy megbízást, Levendel László professzor segítségével, aki nagy támogatója volt a művészetnek. A kórház elé állítottak szobrot, (a Napbanéző bányászt), 1965 januárban Bokros meghalt. Idegrendszeri alapon komoly egyensúlyproblémái voltak, az utolsó években egyre erősödtek. Egyszer elment az Amerikai úti ideggyógyászatra, és az ideggyulladás miatt már összefüggéstelenül beszélt, úgy hogy kényszerzubbonyt adtak rá, azt hitték, hogy bolond. Én hoztam ki onnan. Aztán januárban leesett a villamosról és az halálra gázolta. Annyira imbolygott, hogy a járókelők azt hitték, részeg.

– *Mi történt a művekkel halála után?*

– Anyám és az egyik bátyja lett a hagyaték örököse. A többi testvér, mert ők kilencen voltak, akkor már külföldön élt vagy meghalt. Elmentünk Dezső műtermébe, összeszedtük a szobrokat, rajzokat, és átszállítottuk a mi lakásunkra. Akkoriban együtt laktam anyámmal. Elvittük az egyik sublótját is, és én otthon ugyanúgy berendeztem a tetejét a kisebb szobrokkal, ahogyan az Dezsőnél volt. Az állam hozzájárulása az egészhez mindössze annyi volt, hogy kijöttek a Minisztériumból, védetté nyilvánították a kb. ötven szobrot és kb. százötven rajzot, és némi lakbérscsökkentést engedélyeztek anyámnak. Két szobánk volt, sokáig ez volt a Bokros-gyűjtemény. Halála másnapján jelentkezett Zsigmond Borbála televíziós rendezőnő, hogy filmet csináljon róla. Akkor még állt a műterem, úgy forgatták le, sok nagy művész vállalt benne szerepet, többek között Erdély Miklós.

A televízió kétszer-háromszor is leadta, talán jövőre, Bokros születésének százéves évfordulóra újra megismétlik.

– *Hogyan került végül az anyag Székesfehérvárra, az István Király Múzeumba?*

– Még a hetvenes években, nekem jutott eszembe, hogy csináljanak múzeumot Bokrosnak. Akkor már volt néhány művésznak önálló múzeuma. Levelet írtam Aczélnak, fogadott is, azt mondta, jó, legyen Pécsen. Én Újpesten szerettem volna, ahol született, de végül, mert Székesfehérváron tettek érte-róla a legtöbbet, – Kovalovszky Mártáék akkor már csináltak neki két-három kiállítást, azonkívül Márta írta róla azt a remek monográfiát is –, leszerződtem Székesfehérvárral. Fitz Jenő írta alá a szerződést. Ez 1976-ban volt, én '77-ben leszállítottam az anyagot, még a gipszformákat is, de a múzeumból azóta sincs semmi. A gyűjtemény mindenesetre ott van náluk. Van ezenkívül a Nemzeti Galéria raktárában vagy 30–35 szobra, köztük olyan is, amelyiket annak idején a tanítványai elloptak Bokros műterméből: Újvári Péter portréja. Ki tudja, hogyan került a Galériába.

– *Más gyűjteményekben hol szerepel még?*

– Van egy szobra – a Tékozló fiú – (ki tudja hol?) a Zsidó Múzeum tulajdonában. Legalábbis volt, mert amikor 1975-ben a III. nemzetközi biennálé előtt, ahol Bokros főszereplőként volt jelen, felhívtam az akkori igazgatónőt, hogy kölcsönkérném a szobrot, azt válaszolta: ellopták a gyűjteményből. Kalandos útjai vannak Bokros műveinek. Van olyan gyűjtője, aki egy hasonló kérésemre azt válaszolta: ne kérdezzek semmit, nem áll módjában kölcsönadni a szobrot. Bokros halála után találtam a papírjai között egy cédulát:

„B.B. Dezsőtől a kiállításra kölcsönvettem a Kubikos című szobrot”, a tárlat egy budapesti galériában volt. Felhívtam a kiállítás egykori rendezőjét, aki azt mondta, Birman nekiadta a szobrot. Én viszont jól tudtam, hogy soha senkinek nem ajándékozott a műveiből. Évekkel később együtt nyaraltunk az illetővel, asztaltársak voltunk. Nem említettem a dolgot, de egyik nap nekem rontott: „vidd azt a szobrot, vidd csak!” Nem vittem el, de egy kiállításra kölcsönkértem és csináltattam róla egy terrakottát. Ilyesfélén jött össze mégis ez a kiállítás...

Bokros szobrai valahogyan mindig lopták. Egyszer még egy kiállításáról is, az 1963-as Csók Galéria-beli tárlatról: valaki betette a táskájába és kisétált vele az ajtón. Egyszer még az is megtörtént, hogy ő maga lopta vissza egy szobrárt. 1956-ban Zuglóban sétált, és egy kertben meglátta. A ház gazdája külföldre menekültek, úgyhogy Bokros hazavitte a szobrárt.

– *Utolsó éveiben milyen kapcsolata volt a szakmával?*

– Egy kicsit mintha megint felfedezték volna. Makrisz Agamemnom 1957-ben rendezett neki önálló kiállítást. Aztán pontosan halála előtt, 1964 novemberben kapott Érdemes Művész kitüntetést. De már a vele járó 3.000 Ft-ot sem tudta felvenni, mert közben meghalt. Azt hiszem, Bokros életében sem, de halála után, máig sem került arra a helyre, amelyet a magyar művészetben valójában betöltött.

– *Talán ha a mostani tárlat egészen nem is változtathat a helyzeten, de ismét felhívja a figyelmet Bokros Birman Dezsőre. Köszönöm a beszélgetést.*

Woody Allen „gyilkos” komédiája

WOODY ALLEN (ALIAS Allan Stewart Koenigsberg) egykoron „felfedezett” valami fontosat. Helyesebben észrevett, főszereplővé tett, (sokban magáról mintázva) egy, a filmvászonon addig alig megjelenő – legfeljebb epizód szerepeiben, komikus figuraként felbukkanó – típust. Egymásra összetévesztésig hasonlító, szemüveges, jelentéktelen külsejű, kissé tétova értelmiségi (író, színművész, kritikus stb.) hősei szorongásoktól, halálfélelemtől szenvednek, szexuális komplexusaik

vannak, szeretetre, szerelemre vágyanak. Sebezhetőségüket, jópofaságuk mögé rejtik. De humoruk – a metsző ironia, a szellemes, találó kiszólások, a tipikus new yorki zsidóviccek – nemcsak eszköz személyiségük álcázására, de egyben szemléletmód is a szavak, szándékok és tettek közötti ellentmondás feloldására, a kudarcok elviselésére.

Allent szinte mindegyik filmjében férfi és nő kapcsolatának, együttélésének lehetőségei és akadályai, a női lélek rejtelmek, az érzelmek és a szexuális vonzalom természetrajza izgatja. A tárgyban jónéhány szellemes, revelatív erejű dolgozatot készített (Manhattan, Annie Hall, a – nálunk nem játszott – Interiors, Hanna és nővérei), de idővel alaptémájához mind kevesebbet tudott hozzátenni. Egyre gyakrabban önmagát ismételte. Jó példa erre az 1991-es Férjek és feleségek, a mű unalmasan és érdektelenül kicsit azt a tételt illusztrálta, miszerint a házasság szövetség olyan bajok elviselésére, amelyek egyedül nem érnék az embert...

Allen tavaly készült – s mozijainkban nemrég bemutatott – opusza, a *Rej-*

télyes manhattani haláleset viszont pompás film. Elsősorban talán éppen azért, mert Allen bizonyos fokig elszakadt a maga teremtette figurától, s életfilozófiáját, moralizálását nem megszokott konfliktusaiba, dialógusaiba csomagolja, hanem másképp adja elő. A jövőre már – ki gondolná – hatvan éves nagy nevetető olyan műfajjal kísérletezik, amilyenell még sosem. Sajátos látószögű és dramaturgiájú bűnügyi komédiát, krimit rendezett; azt halálosan komolyan veszi,

Allen alakította saját férjét is. Többet azonban nem lenne illő elárulni.

Az ártatlanul induló lesekoldás, a decens szépasszony szabadidős tevékenysége mind komolyabban veendő és egyre izgalmasabb krimivé alakul. A holywoodi akcióiparosok, a bűnügyi filmeket szakmáiban előállító meseteremberek bizony sokat tanulhatnak Allentől (és a forgatókönyv társszerzőjétől, állandó munkatársától, Marshall Brickmantól), hogy hogyan lehet és kell egy ilyenfajta történetet jól

megírni, felépíteni, mindenféle technikai hókuszpókusz nélkül előadni.

A frenetikus mulatságos bűnügyi komédia persze csak egyik rétege a filmnek. Allen mint mindig, ezúttal is régi mániáiról, a mindannyiunkra lesekoldó magányról, a torz és szomorú menekülési kísérletekről, a kapcsolatok kiüresedéséről, a házasság válságáról, csalásainkról és meg-

csalásainkról is beszél, rezignált szellemesen.

A film végén, egy dramaturgiailag sorsdöntő pillanatban éppen a megcsalás, az illúziókkal való szembenézés jut főszerephez. Brilláns képsor ez, tisztelgés Orson Welles emléke, munkássága előtt. A Sanghaji asszony híres jelenetét, a vidámpark tükörlabirintusát idéző kulisszák között váratlan és drámai leszámolásra kerül sor. De – ahogy ígértük – tartunk titkot...

Az olvasónak csak azt tanácsolhatom: ha jót akar magának, rohanjon és nézze meg, mibe is keveredett megint Woody Allen. Élvezetes moziját látva – felteszem – az érte eddig még vagy már nem lelkesedők a hívévé szegődnek.

Gervai András

„Munkaebéd” – Angelica Huston és Woody Allen egy jelenete a filmből

de ugyanakkor kicsit idézőjelbe is teszi.

Allen huszonharmadik (!) s egyben egyik legjobb filmje hőse egy korosodó, de még mindig vonzó, éppen állástalan, unatkozó new yorki értelmiségi háziaszony (az Allen által hál'istennek újra felfedezett Diane Keaton játssza), aki magánnyomozónak, afféle botcsinálta Dick Tracynek csap fel. Úgy érzi, időse szomszédasszonya nem önszántából húnyt el, s ezért szaglászni kezd a frissen megözvegyült, ártatlan kinézetű férj után, akit csak még gyanúsabbá tesz, hogy a sorscsapás láthatóan nem viselte meg. Önjelölt hekusunk kitarotán szaglász, izgatottan gyűjti az információkat és bűnjелеket. S miközben megpróbálja felgöngyölíteni az egyre titokzatosabb ügyet, veszélyesebbnél veszélyesebb helyzetekbe sodródik és azokba sodorja

Vámos
MiklósA
NEW YORK–
BUDAPEST
METRÓ

regény

ABOVO

A megállóközökben sincs
semmi(Vámos Miklós: *A New York-Budapest metró* Ab Ovo Kiadó, 1993. 350 old, 336 Ft)

„Egy magyar színész szerencsét próbál Amerikában A biztos siker titka, vagy hét röpke év története, tíz mozgalmas fejezetben” Nem reklámfogásból, nem is az olvasó bosszantására került Vámos Miklós új könyvének hátlapjára ez a ponyvaizgalmakat sejtető fülszöveg, bár a regény min-

Könyvespolc

denestül az ellenkezője az itt beígértnek. De végigvonul a történeten egy ironikus stilisztikai csavar, amely ide-oda ugráltatja a kétségbeesett olvasót a giccsel lekezelt felület és a kiábrándulásba fulladó lényeg között. Legalább olyan sebességgel kapcsol át egyikből a másikba, ahogyan robog a képzeletbeli metrószerelvény New York és Budapest között, zajtalanul átgázolva minden illúzió, ami lebegő hídként feszül a két város, a két világ közé.

Marton Gyula, magyar színész, Amerikába megy. Mint a mesében miért is ne? Ott kint tanár, színpadi szerző, showműsor szereplője, megjárja a nagy tévétársaságokat, a high society partijait és éppen üresen maradt ágyait, végigjártassa a futó kalandokat és halálos szerelmet. Aztán hazajön. Mint a mesében miért is ne? Ott se volt jó, itt se rossz. Meg aztán itt született, bár magyarnak is kicsit zsidó – sőt, ha eszébe juttatják, a félelemtől nagyonis az. Csak egy ötdolláros marad Amerikából, a forintos bankjegyek fölött hivalkodva. Hogy ha „művész úr” kinyitja a pénztárcáját a rumtól ragacsos büfépulton, legyen mire visszavágyania. Ez a pénzdarab tartja evidenciában mindazt a felhőtlen bizakodást, amivel Marton Gyula már akkor sem volt bővíben, amikor elindult világhódító útjára. De kellett valami hit-féle, valami (zsidó? magyar?) bizakodás, hogy megtanulhatja használni az ígéret földjét, a hitelkártyák, telefonközpontok és üzenetrögzítők labirintusát. Miközben a „jövőjét” építgeti, folyton arra kényszerül, hogy szembenézzen a

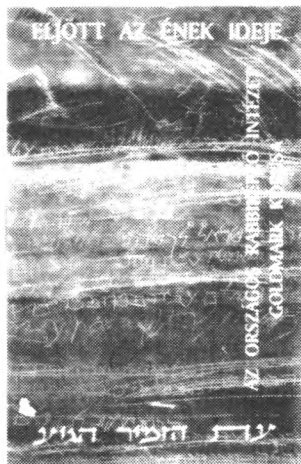
múlt va-riációival önéletrajzokat fogalmaz. Csűri-csavarja a múltját, hogy amolyan kötelező amerikai módra kilopja belőle saját személyiségét, Kelet-Európa szorongásait, és egy imidzssel pótolja. Amelybe aztán az aktuális kíváncsalmak szerint tartozik bele vagy felejtődik ki a zsidó származás. Marton imidzse így már tökéletesen illeszkedik Amerika imidzsébe – de Marton nélkül. Valamit valamiért. A neve is, akárcsak az ezerszer átjavított curriculum vitae-je, folyton változik. Amerika nem hajlandó megtanulni egy magyar színész nem túl bonyolult nevét, Vámos pedig készségesen tördeli otrombára a fonetika humorával. Így születik meg Dzsúla, Guy, Mr Merton, Martain, és még ezer változat egyetlen ember nevére. S hogy ne legyen tártalan a meg nem értés nagy olvasztótengelyében, az író fonetikusra görbíti a többi szereplő nevét is. A nyelv az élet tükré.

Csak hogy az általános görbülés eme kiragadott periódusa éppen arra a néhány évre esik, amikor Magyarország megmozdul. Dzsúla csak foszlányos hírekből tudja rekonstruálni, hogy itthon újratemették Nagy Imrét, és a temetésen egy fiatal politikus elkiabálta magát, hogy oroszok menjete haza, meg hogy szabad választások, többpártrendszer, demokrácia, miegymás. Tán még zsidózás is lesz, gondolkodik igen logikusan Dzsúla. Messze van, tán a fele sem igaz. De amikor hazamegy, már itt is Amerikában találja magát – legalábbis ami a külsőségeket illeti. Hitelkártya, légkondicionálás, nyugati autó. Ennyi. És a

Az Ének ideje...

(Országos Rabbiképző Intézet Goldmark kórusa: *Eljött az ének ideje. Preludic Kft. 1993.)*

A bibliai idézetet az Országos Rabbiképző Intézet Goldmark Kórusa által megjelentetett compact disc borítóján olvashatjuk. A hasonló című és tartalmú műsoros kasszeta már egy éve kapható, bár volt egy rövid időszak, amikor nem lehetett hozzájutni: egyszerűen elfogyott. Az érdeklődésre való tekintettel a kasszeta második kiadása mellett jelent meg ennek CD-változata is, és erre szeretnénk most felhívni kedves Olvasóink figyelmét. Megállapíthatjuk: a Goldmark Kórusnak sikerült, egy nagyrészt teljesen ismeretlen és ugyanakkor felettébb érdekes

zenei anyagot megörökíteni; ilyen szempontból a lemez akár különlegességnek is

tekinthető. Ezt támasztja alá az, hogy ez az egyetlen olyan vegyeskórus, amely a kétezres éves zsidó dallamok, és a XX. századi dalfeldolgozások mellett a kelet-európai jiddis, chászid és liturgikus zene terjesztésén és közkinccsé tételén fáradozik. A műsoridő háromnegyed részében magyarországi zsidó zeneszerzők kórusfeldolgozásait hallhatjuk, közülük, a néhány évvel ezelőtt elhunyt Ádám Emilnek, a kórus alapító karnagyának műveit szeretnénk kiemelni. A Goldmark kórus 1974-ben kiadott első lemezének darabjait még ő vezényelte, így a két hangzóanyag birtokában elmondhatjuk, hogy legfontosabb alkotásaink fennmaradása immár biztosítottnak tekinthető.

Az új lemez meglepetése két századai litván zeneszerző – bizonyos Lvov és Zsimirszkij – erősen szláv hatású jiddis

visszamartongyulásodott középkori színész elássa magát egy vidéki színházban, disznótoros vacsorába, jó messze Amerikától és az elamerikásodott hazai valóságtól. Kigyomlálja magából a megkopasztott remények maradékát is. A világ két vége már csak két metrómegállónyra került egymástól, következésképpen akár otthon is maradhatunk. Az *utazás ma már csak helyváltoztatás*, mondja Paul Virilio, korunk egyik legérdekesebb gondokodója. Rádásul – egészsíti ki ezzel a regénnyel Vámos Miklós – a *megállóközökben sincs semmi*.

Götz Eszter

Mindennapi abszurdok

(Spiró György: *T-boy (rémnovellák)* AbOvo Kiadó, 1994., 172 oldal, 380 forint.)

Huszonhét tömören szerkesztett „rémnovella” tölti meg Spiró György új kötetét. Hajmeresztően lehetséges, sőt valószínű történetek – némi fikcióval, nem sokkal, megtoldva. Csatlakoznak ahhoz a tragikus gyors logisztikai-technikai „fejlődésfolyamathoz”, amelynek során mindaz, ami a hagyományos értelemben vett tapasztalás szerint az emberi szférában megengedhetetlen, egyszersak reálivá válik.

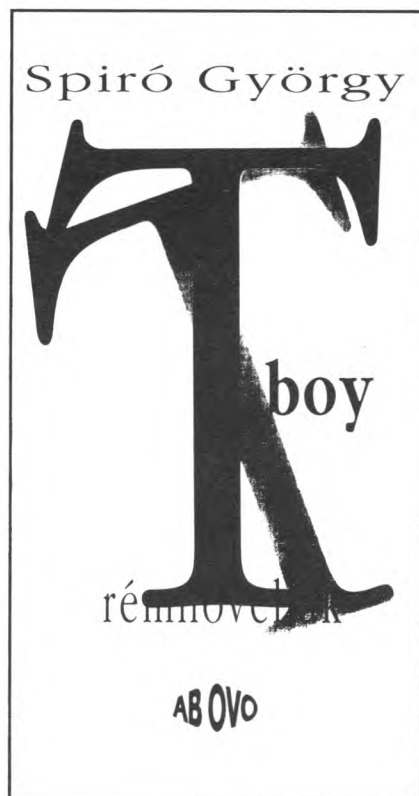
Spiró alapos számításokat végzett, és arra a következtetésre jutott, hogy ezt az elembertelenedett emberiséget valószínűleg nem sokáig hordozza a hátán a Föld. Vírusokról beszél, kizárólag emberben szaporodó tébolykóról, ami egyszersmind

a faj specifikumát is hordozza. Tulajdonképpen Örkény groteszkjei, Hajnóczy Péter szürrealis jelenései élednek itt újra, Spiró jellegzetes, szikár szövegformálásában. A novella-tekercs magja ugyanaz az immár visszafordíthatatlan és egyre jobban elhatalmasodó kényszer, ami a szerző legújabb drámájának is alaptémája: a menekülés. Spiró helyzetelemzése szerint a felháborodás évadján rég túljutottunk. Már csak abban bízhatunk, hogy maradt még valamennyi hibátlanul működő ösztön az emberben, idejében jelezni a veszélyt. Kijelölni azt az utolsó pillanatot, amikor egyszerűen meg kell pattanni. Kifelé, elfelé.

Az a téboly, amelyet polgári néven 20. századi európai történelemnek hívnak, speciális deformációt hozott létre az ezen a tájékon élni akarókban, hogy személyiségük központi fogalmává a menekülési ösztönt rendelte. Aki nem gyilkol, nem merül el a vérgyökök és vérbosszúk indulatában, az nem maradhat. Ha sikerült kiépítenie magában egy lét- és fajfenntartó értelmiségi szorongást, akkor talán felismeri a jeleket, bárholnán jönnek is. Indoklás, ésszerűség nem tartozik ehhez a sejtéshez, nem is várható el. Csak veszély van (márpedig nagyobb, mint valaha is volt), ennek következtében veszélyérzet is van, valamint figyelmeztető jelek, plusz nemzedékek tapasztalata, kelet-európaisággal együtt vagy anélkül.

Azt a fajta éleslátást, amire Spiró György ezzel a kötettel szinte rákényszeríti az olvasót, nem szívesen használjuk. Pedig nem tesz mást, mint továbbírja a mindennapi, cselekményhiányos történeteket, kifuttatja őket az abszurd végtelen irányába. Amerre egyébként is tartanak.

(Götz)

Átkozottul sok szenvedés

(Isaac Bashevis Singer: *A mezők királya*. Európa Könyvkiadó, 1994, 245 oldal, 360 forint)

Singer minden könyve ugyanarról szól: a szerelemről. Nem a mindent elsöprő, nagy szerelemről, hanem sok-sok szerelemről, mégsem párhuzamos párkapcsolatokról, netalán azok kereszteződéséről van szó. Singer zsidó férfihősei Jasa Mazurtól (A

dalfeldolgozásai. Ez utóbbiakat *Király László* állította össze és írta át a kórus számára. Igazi kuriózum *Szelényi István* kompozíciója: az Első zsoldár. A huszonkét éves elhunyt neves magyar zsidó zeneszerző és zenepedagógus – idáig a nagyközönség előtt – ismeretlen munkásságából hallhatjuk az ő feldolgozásában, az Első zsoldár kétezer éves dallamát.

A lemezen több – eredetileg kántorszólóként írt ima – vegyeskari feldolgozását is megtalálhatjuk. Ilyen Goldstein „Uvechén Jiszvádás...” című kompozíciója, amiről külön is érdemes beszélni, mivel ezt az igen népszerű, ugyanakkor igényes darabot a ma élő kántorok mind Gottliebnek, az egykori debreceni kántornak tulajdonítják. *Daniel Tunkel* a Jewish Music Distribution munkatársa hívta fel a figyelmet e tévedésre – közvetlenül a CD

megjelenése előtt, ahol már helyesen *Goldstein* (1837–1899) neve van szerzőként megjelölve. A kiváló angol szakember szerint Goldstein járt Magyarországon, és ez a magyarázata annak, hogy jutott el a darab Gottliebhez, majd tőle más kántorokhoz.

És ha már kántorokról van szó, feltétlenül meg kell említeni a kórus női szólistáit – *Műnczné Kéval Zsuzsa*, *Kiss Márta* és *Kleinné Fischer Anikó* – mellett *Fekete László* (Dohány utcai zsinagóga) és *Tóth Emil* (Országos Rabbiképző Intézet) főkántorokat. Ők ketten állandó szólistái a kórusnak, így elsősorban a liturgiai művek értékét emeli avatott előadásmódjuk. Önálló szólószámokat is énekelnek *Máyer Erika* zongoraművész nő kíséretével, melyek számai között megtalálhatjuk az ismert Sulzer, és a kevésbé ismert Alman, Würfel

és Goldberg egy-egy kiemelkedő alkotását. A több mint 70 perces CD néhány ráadásossal is szolgál. Ilyennek tekinthető a *Szóla kakas* már, az *Es brent* és az *Éli, Éli* kezdetű közismert dalok.

E hiánypótló zenei anyag fontosságára jellemző, hogy a megjelenést követően, gyors egymásutánban öt hosszabb rádióinterjú is készült a karmesterrel, *Ádám Máriával*, akit a Magyar Rádió kívül a Kol Jisraél is felkért a Goldmark Kórus új műsoros kazettájának illetve compact lemezének ismertetésére, melyeket a zsidó kegyzereket árusító boltokban, a Rabbiképző Intézetben, és a kórus fellépéseinek helyszínén vásárolhatnak meg az érdeklődők.

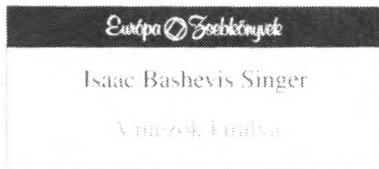
Rónai Ádám István

lublini mágus) Herman Broderen át (*Ellenségek – Love story*) Max Barabanderig (*Szégienfolt*) lélekben és testben, de olykor a törvény szemében is a bigámia, sőt a poligámia bűnébe esnek. Játsszódják a singeri mese akár a Holocaust utáni New Yorkban, akár a háború előtti évtizedek vagy évszázadok Lengyelországában.

A képlet tehát hasonló: a gyarló, de sosem kisszerű hős – miközben Istent faggatja, s a lét értelmét fürkészi – újabb és újabb asszonyok hálójába kerül, gyengeségétől vagy inkább a sokszínűség varázsától hajtott érzékiségtől, de még inkább a hűtlenségei közepette létező ragaszkodástól, igenis hűségtől vezérelve, választani nem tudván, egyszerre több asszonyt szeret. A nők, a férfit elcsábító, magukhoz láncoló vagy mellette szelíden kitaró asszonyok igencsak különbözők, mindegyik a maga módján és okán elhagyhatatlan. Legkevésbé talán a Singer-regények egyik visszatérő nőtipusa: a már együgyűségig szelíd és teljes szívéből ragaszkodó, gyermeki lelkiülettől leány.

Az újonnan megjelent regényben, *A mezők királyában* a lengyel-amerikai író tőle némileg szokatlan időszakot és helyszínt választott, így ismert alapképlete módosul ugyan, de motívumai meghatározóan fel-felbukkannak.

A barbárság korában, valamikor a középkor hajnalán játszódik a regény az akkor még nem létező Lengyelország területén. Az ott élő népcsoportok törzsi viszonyok között élnek, az emberélet nem érték, az erőszak mindennapos. A lesznyi-

kek vezére, *Cibula* már nyitott a változásokra, áttérne a földművelésre, s békét köt a polákokkal. A hozzájuk vetődött zsidó cipészről, *Ben Dosától* társaival együtt fmiolvasni tanul, s megismeri a zsidó vallás alapjait. Cibula ösztönösen toleráns, s ezzel a magatartásával ebben a közegben egyedülálló – egyedül is marad vele. Gondolkodó, szenvedő lény a többi Singer-hős rokonává teszi. Többneűségben él: Korával, az érzéki, magát mindenkinek önként odaadó asszonnyal, és annak lányával, a Cibulába fenntartás nélkül

szerelmes, odaadó, szelíd Jagodával – mindketten megint csak tipikus singeri nőalakok. Ez az állapot mindannyiuk számára természetes, az egymás iránti féltékenységet nem ismerik, a félszeg Jagoda mégis anyja gyilkosává válik. Kora megbocsáthatatlan bűnére derül ugyanis fény: bujaságában az ellenségnek, férfiakat legyilkoló, asszonyaikat megerőszakoló ellenségnek is odaadta magát.

Beszélhetnénk még *Krol Rudiról*, a vörös királyról, az ellenség megszelídült, megbékélt, de önpusztításában tönkrement vezéréről, feleségéről, Laskáról, aki nem más, mint Cibula lánya, *Nosekről*, a homoszexuális „értelmségiről”, Kosokáról, a tatár prostituáltól, aki hosszú évek kitaró ostromlása után Ben Dosa odaadó zsidó asszonya lesz. Valamennyien – halandó és gyarlóságaitól szenvedő – vérbeli, modern figurák.

Malamud, a másik nagy európai-amerikai zsidó író kérdezteti *A segéd* című regényében hőseivel: „Miért van az, hogy a zsidók olyan átkozottul sokat szenvednek?”. A Nobel-díjas Singer nagysága éppen abban rejlik, hogy tudja a választ: zsidóknak és nem zsidóknak az emberélet sajátos szerkezete okán, szeretetben és gyűlöletben, elnyomatva, üldözötten s akár hatalmon is, megválaszolhatatlan kérdésekre keresve makacsul a választ – átkozottul sok szenvedés a közös sorsuk.

*A mezők király*a Szűr-Szabó Katalin kiváló fordításában az Európa Kiadónál jelent meg.

Gimes Katalin

Az Országos Rabbiképző Intézet Könyvtárának újabb szerzeményei

(Válogatott jegyzék)

Anne Frank naplója. Bp., Maccenas-lord, 1994.
Ben Gershom, Ezra: David. Frankfurt/m., 1993.
Bibó István: A zsidókérdés Magyarországon 1944 után. Bp., Katalizátor, 1994.
Glozor, Richard: Überleben in Treblinka. Frankfurt/M., 1993.
Hermes, Chaim: Amsterdam hadművelet. Bp., Aura K., 1994.
Herzl Tivadar: Ósűjorság. Bp., Bethlen G., 1993.
Holocaust Oral History Manual. New York, Museum of Jewish Heritage, 1992.
Jüdisches Leben in Österreich. Wien, Bundespräsident, 1992.
Magyarország 1944. Üldöztetés-embermentés. Szerk.: Szita Szabolcs. Bpl. Tank., 1994.
Mosse, George: Die Geschichte des Rassismus. Frankfurt/M., 1991.
Nagyünnepi machzor III. rész. Bp., Maszoret Avot, 1993.
Rechtsextremismus und Fremdenfeindlichkeit. Frankfurt/M.-New York, 1994.
Róbert László: Zsidónak születni. Bp., T-Twins K., 1994.
Sárközi György: Válogatott versek. Bp., Orpheus, 1993.
Scherbel, Moritz: Wünsche zum jüdischen Neujahr
Schweitzer Gábor: Miért nem kellett Herzl a magyar zsidóknak? Budapesti negyed 4.sz.
Singer, I.B.: A mezők királyja. Bp., Európa, 1994.
Somlyó György: Füst Milán. Bp., Balassi, 1993.
Vadász Ferenc: Megtörténhetett. Bp., Tizes Kft., 1994.
Vankó Zsuzsa-Reisinger János: Bevezetés a Biblia tanulmányozásához. 1993.

Héber és jiddis nyelvű művek

Avivi, Baruch: Giboré haTanach. Mi Smuél ad Slomo. Tel-Aviv, Jávne, 1988. 80 p.
Ben-Dor,Dán: Kávcán jájiti be Ruszija. Jonán Sávuj Milchámá. Haifa, Elbit, 1986. 187l.

Botosánszki Jáákov: „Dr. Zsivágó” fűn B. Paszternak. Buenos Aires, Indusztria Argentina, 1959. 43,2 p.
Charac Méir: Geklibene Lider un geceilte poemem. Jeruzsálem, Diogens, 1983. 474,6 p.
Dinor,Dov: Prákim be Toldot jehudé Ruszija há Kárpátit..... 1493–1943.
Tel-Aviv Hágud Háolami sel Jehudé Ruszija há Kárpátit, 1983. 158 p., 11 t.
Edelstein, Méir: Hájáhádut hádátit be Soá 1939–1945. Rámát-Gán, Bár Ilán, 1986. 140,2 p.
Fichmann,Jáákov: Di Jüdische Muzé. Zamlung fin di beszte jüdische lider. Varso, Weltbibliothek, 1911. 240,2 p.
Háakohén,Dvorá Ve Menáchem: Chág há Pészach, Chág há Savuot. Jerusalaím, Keter, 1968. 221 p.
Hercog, Chana: Ádátit Politik. Dimuj mul meciut. Nituah szociologi-hisztori. Tel-Aviv, Háikub Hámeuchád, 1986. 222 p.
Indelmán, Elchánán: Hájé Rási. New-York, Lador, 1957. 40 p.
Koldoni,Joszéf: Álpájim Sáná Be Kfár Szábá. Kfár Szábá, Irjál, 1982. 168 p.
Snúér,Zálmán Miljádi: Tánjá. Chélek Rison. Brooklyn, Ocar Há Chászidim, 1982. 66 p.
Náor,Mordecháj oréch: Jemé Chomá umigdal. Jerusalaím, Ben Cvi, 1987. 243,1 p., 8t.
Mesorér,Ráchel - Joszéf,Párdész: Árim Vejárot be Iszrael. Jerusalaím, Miszrád Háévodá 1984. 58 p.
Mibreszláv, Náchám - Nátán Mibreszláv: Áser Bánáchál. N.Y., Bolshovu, 1982. Chélek 5,13,17,18,33.
A könyvtár nyitvatartása:
Hétfő: 9–13.30
Kedd: 9–13.30
Szerda: 9–16.30
Csütörtök: 9–13.30